

TARTALOM

ÁGH István: A pannon költészet	3
POMOGÁTS Béla: A Dunántúl a magyar kultúra rendjében	7
RÓNAY László: Villanások Fodor Andrásról	13
CSOKONAI Attila: Szülőfalum egykori és mai lakóinak; Vers kistájból (versek)	20
KÓSA Csaba: Ráró (elbeszélés)	22
NÉMETH István Péter: Dunántúлом, Pannoniám.....	26
BENKE László: Üdvözet Dunántúlra	33
KAISER László: Németh László – Berzsenyi földjén	37
VARGA István: Levél egy pályatárshoz	41
BORBÉLY László: Elnéptelenedő puszták	45
IRODALMI MOZAIK	
Magyar Dunántúl (POMOGÁTS Béla összeállítása)	51
TORNAI József: Öreg Fialat Sas; És megölte;Értelem, értelem! (versek)	70
UTASSY József: Szeptember elején; Az én asszonyom; Te kedves; Hatvanon túl; Várlak (versek)	75
MOCSÁRI Mária: Derű és harmónia	78
PARILL Orsolya: Vázlatok	79

E számunkat Takáts Gyula munkáival illusztráltuk

*Konecsni György:
Dunántúl (Idegenforgalmi plakáatterv, 1937.)*

A pannon költészet mandulafája

Természetesnek tartottam valamikor a Takáts Gyula, Csorba Győző, Simon István költészetéhez fűzött *pannon* jelzöt, hiszen az lakhelyükre, szülőföldjükre, táji környezetükre, latinos szellemükre pontosan illik. Eszembe sem jutott, hogy benne a vidékiesség lesajnáló jelentését föltételezzem, míg nem kezdtem el gyanakodni, hogy mintha a népi-urbánus vita mellé egy másik, sokkal régebbi háború is éledezne, olyan, mint a nyelvújítás korában, mely a dunántúli maradiak, a provinciálisak és a tiszántúli neológusok, a felvilágosodottak között folyt. Ez a megszokott szóhasználat semlegesíti, kihasználhatóvá üresíti a jelentés valódi értelmét. Azért próbálkozom most lehetőségeim szerint, dunántúli származásom miatt is, a magyar költészet pannon sajátosságainak vizsgálatával.

Ahogy mondtam már, valaki pannon mivoltát elsősorban a dunántúli táji témák természetes költői gyakoriságával a legegyszerűbb indokolni. Aztán a lelkiállapotot említhetem, miként derűs, vagy elégikus, harmonikus, ahogy arra törekszik, és annak hiányát szenved. Fontos tulajdonsága még ennek a lírának, talán így is mondhatnám, az arisztokratikus demokratizmus, miként a művészeti minőség arisztokratája, a művészet emberi lényegének kifejezője egyben. „Gyűlöllek: távol légy, alacsony tömeg!”- indítja Babits a költészetét, és azzal folytatja Horatiusról szólván, hogy „a régi forma új eszmének / öltönyeként kerekedjen újra.”

*S ba Tibur gazdadalnoka egykor ily
mértékben zengte a megelégedést,
badd dalljam ma a himnuszát én
a soba-meg-nem-elégedésnek!*

Vagyis a latin életelvek a mostoha környezetben az ellenkezőjükre is változhatnak.

A pannon költő természetelvű, bizonyos értelemben panteista, művészete az élet hitében, az életbölcességben, a teremtés fönségében gyökerezik. Babits szavait követve, valamiképpen folytatója a görög-latin hagyománynak. Úgy is mondhatnám, akiben Janus Pannonius tovább él. Hisz ő az, aki eleve latinul és latinosan magyar, vagyis északiabb éghajlatú és kultúrájú, költészetének termőföldje Pannónia, mint az *Egy dunántúli mandulafáról* című epigrammában a fácskának a föld.

*Herkules ilyet a Hesperidák kertjébe' se látott,
Hősi Ulyxes sem Alcinous szigetén,
Még boldog szigetek bő rétjeim is csoda lenne,
Nembogy a pannon-föld északi, bús rőgein.
S íme, virágozik a mandulafácska merészen a télben,
Ám csodaszép rügyeit zúzvara fogja be majd!
Mandulafám, kicsi Phyllis, nincs még fecske e tájon,
Vagy bát oly nebezen vártad az ifju Tavaszt?*

(Weöres Sándor fordítása)

Ő maga ez a virágzó fácska, s egyben a magyar költészet. A korán vagy későn jött, a szépségével, a görög-latin mediterránomból átültetett, fagyra ítélt élet. Nincs senki, aki ennyire egyértelműen pannon lenne, már a középkori Magyarországon, de még a latin nyelvezetében. „Mert én hívom először a Pó mellől a Dunához / Phoebus Apollót... és én / ültetem innen a Dráva vízéhez Nysa virágát.” - ahogy Csorba Győző Janus nevében megfogalmazta.

S mikor Balassi megjelenik anyanyelvén a semmiből, mégis az újlatin humanisták nyomán énekel magyarul, de magyar lázakkal távolodik a másodlagos mintáktól. Zrínyi is a klasszikus norma szerint teremti meg *A szigeti veszedelem* eposzát, miközben a tartalmát annyira eltávolítja Trójától Szigetvárba, eszünkbe sem jut az Iliász. Sőt a magyar felező tizenkettős, mint népköltészetünk alapritmusa, attól kezdve műköltészetünk lényeges verszenije marad századokon át. S még a felvilágosodás korában, a francia alexandrin meghonosításának próbálkozásait is magához alakítja.

De volt két olyan hatásos reneszánsza a klasszikus mértéknek, s vele a görög-latin szellemiségnek, melytől líránk meg-megújulva pannon jellegű is maradt mostanáig. Előbb Berzsenyi Dániel költészete, mint a 18. századi versújítás legnagyobb következménye, majd a Nyugat című folyóirat reakciója a kifáradt nép-nemzeti stílusra, éppen a klasszikus időmértékkel és a klasszikus eszményekkel ad bőséges anyagot, hogy írásomat példákkal folytathassam. Berzsenyi és Babits! A Dunántúl-élmény, a görög-latin, s a nyugatias kultúra hozományával teremtették sajátos mintává életművüket.

Berzsenyit magyar Horatiusnak szoktuk emlegetni, és Hölderlint juttatja eszünkbe, aki Hölderlin módján, s majdnem Hölderlin sorsában osztozva teremti magyarrá a klasszikus eszményvilágot. Ideálja a megelégedés, úgy ahogy az *Osztályrészemben* kifejezi: „Van kies szőlőm, van arany kalással / Biztató földem: szeretett Szabadság / lakja hajlékom.” – a földi javak biztonságától, de a nélkül is, hiszen a *Megelégedés* „Csöndes szalmafüdél alatt / A víg pásztori kor gyermeki közt lakik; A természet ölébe dől, / Annak nyújtja kezét s mennyei csókjait.” A *Jámborság és középszer* jutalma az áldott élet:

*Háza szent templom, maga áldozópap,
És az áldásnak poharát kezében
Istenek töltik kimeríthetetlen
Égi itallal.*

Vezérlője a sztoikus *Életfilozófia*, mely szerint bele kell nyugodnunk sorsunkba, még akkor is, ha nem teljesülnek vágyaink.

*Az ifjúság örömeit
Lelkesedve öleltem,
De szívem szebb ösztöneit
Soha bé nem töltöttem.*

*Ithacám partját elértem:
De hazámra nem ismértem!*

Végül is hiába biztatja magát a *Horácban*: „Holnappal ne törődj... míg lehet, élj s örülj”, mert „az idő hirtelen elrepül, / Mint nyíl s zuhogó patak.”

A *közelítő tél* rettentí fiatalon, akár a fagy Janus Pannonius rossz helyen, rosszkor nyíló mandulafáját.

Berzsenyi költészetében, még ha Thesszália vagy Toscana képében is, vers-építő, ihlető elem a dunántúli táj. De mint a vers közvetlen tárgya, nála alig jelenik meg önképe gyanánt. Akkor is idealizált formában, retorikai pozícióban, ahogy a Balatont, Keszthelyt, s a szülőföldjét fölmutatja a *Búcsúzás Kemenesaljától* című költeményben. Úgy látszik, a tájleíró vers inkább a síkvidéki természetű magyar költőknek fontos, hogy a puszták mikrovilágában a változatoság bőségét fölidézzék, Gyöngyösitől, Bessenyeitől kezdve, Petőfin, Aranyon át József Attiláig adódnak erre a példák.

Törvényszerű, hogy Berzsenyit a Nyugat költői mozdítják ki a klasszikusokra telepedett hagyományból, hiszen a megújulás miatt hozzá is elődként fordulhattak. Füst Milán roppant nyelvi erejét fedezi föl, Babits pedig eszmevilágának folytatója lett. Éppúgy a provinciai helyzettől átkozottan, áldottan, akár Berzsenyi. Babitsot elámítja Itália múltja, a városok fénye, a táj embernek való kelleme.

*De nem kékebb eged és a dombod se zöldebb,
mint honni dombjaink s a dunántúli ég,
e gömbölyű, szelíd, színjátészó kék vidék.*

*S olasz szív nem lehet emlékektől gyötörtebb
a vén boltok alatt, az ősök piacán,
mint én, ha földeden bolyongok, bús hazám.*

Így tűnik át egymáson Babits életművében e két világ, a bámulat, a mohó megkívánás, s mint éltető viszony, ideál, de mindannyiszor a kielégülés hiánya. Majd Csorba Győző *Vers Rómából* című költeményében találunk hasonló érzelmeket, gondolatokat. A dunántúli pannon rokonság büszke öntudata vegyül, magyar sorsunk jóvátehetetlen hátrányával.

*Ó, szélre vetett domb a Duna mellett,
mért itt sajog épp az örökre
tűnt arcok bánatos ikre,
mért itt kínoz épp a tudómbe szorult
szók mérge, síri lehellet
mért itt fázatja a lelket,
itt, a virágba borult
kert közepén, hol a nap kevés lángja emelget.*

Félve mondom ki az adatszerűen talán cáfolható, szerintem mégis általánosítható igazságot, csak a dunántúli lelkületű, érzületű magyarban merülhetnek föl ilyen kérdések. Ő az a bánatos ikerarc. Benne támad egyszerre a hiányérzet és a csodálkozás a költői alkatában rejlő különbség szerint.

Takáts Gyula nem ennyire drámaian éli meg ugyanazt a kettősséget a *Búcsú Itáliától* című versben. Havas tél várja otthon, ha majd a zöldlombú, virágos télből megérkezik.

*A lombtól megnyúzott hegycsúcsok
búsa fehér parázsokon
s fölöttem pálma áll! Kezem
rezdül, mint vádló lelkiismeret.*

*Ilyen az én hazám. . . Latin egek,
az ablakot fölétke emelem.
Itáliám, nézz rajta át!
Nézz rajta át napfényes szerelem.*

A búcsúzás az egyszerű alkalom elégikus vége, melyet bölcs belenyugvással vesz tudomásul.

*A Dráva zúg, s ottthon, ha még
két megbitt kar fogad...
Aztán a köd majd elfedi,
vagy tán a sír árnyékomat.*

Úgy érzem, az a katartikus fölismerés, mely 1948-ban harminchét éves korában érte Rómában, életre szólóan befolyásolta líráját. Leszámolt a hagyományos észak-dél, latin-pannon magyar kisebbségi érzéssel. S rendületlenül, hűen önmagához, követte személyisége természetét. Kimondani azt a világot, ahol, és akik között él. Elsősorban Somogyországot, önmagát és a somogyi, balatoni népet. Egy bizakodó magyar fordul Berzsenyihez, a *Niklai elégiá*-ban. Éppen akkor, mikor a költő háborúban szédült csontjait újra temetik, és ő messziről érkezvén éli azt végig.

*Akkor jöttem, a római nap tüze rajtam aranylott
s szinte pirulva szorongtam az ünnepi nagy sokaságban,
látva a pusztai por, mint lepi csontjaidat.
Turcsi lovad nyergébe ha ültél messze tekintve
s gyertyád fényin is ez lebegett s Rómát sose láttad.
Berki mocsár bídján törted a válladat is.*

S ekkor, a magyar nyomorúság gyászünnepélyén van ereje a versét életreménnyel zárni, hiszen „májusi záporokat hullat a magra az ég.” Másik nagy, görögországi útja nyomán is ugyanaz az itthonra szóló eltökéltség a *Heszperidák kertjén innen* című versciklusában.

„Tölgynyereg szélén sütkérező szelíd gesztenyefák. Valami ilyen derű jellemző erre a lélekre. Az erdők titka, festők költők és pásztorok. De minden bukolikus idill és romantika nélkül. Betyáros valósággal...”- vallja Bertha Bulcsunak. Ahogy a Balaton vidékét is költészetté éli át. „Nem mindegy, hogy hol lakunk – folytatja – A költő építi a világot, de a világ építi a költőt... Nem kell spekulatívnak lenni, mert a valóság megnyilvánul.” Ezek után már adódik a kérdés: „– A pannonságról mi a véleményed? – Rám süttették az emberek. A Balaton mellé ült – mondják”. Én csöndben megjegyeztem volna, ha ott vagyok velük Bece-hegyen: Azért abban mégis van valami. Miért éppen Takáts Gyulára mondják? S nem a Tihanyban működő Illyésre, az évtizedeket Balatonozó Szabó Lórincre, vagy a Vas megyei Csöngén született Weöresre? Megállapodhattunk volna, hogy ő az egyetlen, akiben a pannon táj, a dunántúli ember egyértelműen verssé válik. S ha kinézek pincéjéből a Balatonra, hajókra, szőlőhegyekre látok, s mintha Takáts Gyula könyvét olvasnám. Úgy, mint a *Mézöntő* című verset, mert itt a táj, a nép a költői látomásban ugyanazokat a rezdüléseket indítja bennem, mint amit a pannon költészetről gondolok. A valóságot glóriaként köríti az ihletett képzelet mindenségévé táguló varázsgyűrűje. Miként „Az öblök fényes, nagy sajtárjai / az égi musttól kezdtek forrni ... S az angyal lábait megint / a fölnyílt kék kutakba mosta.”

A Dunántúl a magyar kultúra rendjében

A Dunántúl történelmi régió – nem csupán földrajzi, hanem történelmi és művelődéstörténelmi fogalom is, amelynek megvan a maga irodalom- és művészettörténete (ha tetszik: „lelki története”). Mint ilyen lett alkotó eleme annak a regionális szerkezetnek, amelyet maga az európai történelem alakított ki, hosszú évszázadok során, megőrizve ezeknek a kulturális régióknak az értékeit és hagyományait, létrehozva általuk a régiók sajátos szellemiségét, mondhatnám így: „lelkületét”. Európa ugyanis valamikor a régiók Európája volt, s valamely terület gazdasági, kulturális és politikai megszervezését nem az állami vagy birodalmi kormányzat, hanem a helyi hatalom végezte. Ezek a regionális egységek, tartományok és országrészek saját hagyományaik szerint fejlődtek, és persze előfordult, hogy idővel önállósították magukat, s kiválva a feudális állam keretéből, szuverén országok lettek. Többnyire azonban megmaradtak a magasabb államszervezetek keretében: ezekből a magasabb és átfogóbb szervezetekből lettek később a nemzetállamok. E nemzetállamok, különösen azok, amelyek csak a 19. század második felében jöttek létre, mint Németország vagy Itália, mindazonáltal későbbi fejlődésük során is fenntartották a belső régiók kereteit, mi több, ezek a keretek az államstruktúra felépítésében is szerepet kaptak.

A nemzeti államok kialakulásához hasonlóan a nemzeti irodalmak is a regionális irodalmi kultúrák közeledése, illetve egyesülése révén jöttek létre, mindazonáltal érezhetőek voltak akár a 19., akár a 20. században azok a törekvések is, amelyek a korábbi regionális hagyományok felújítását tűzték célul maguk elé. Mintha az államépítő és ennek megfelelően a nemzeti egység megteremtésére irányuló politika erősen központosító törekvéseivel szemben időről időre új öntudatra ébredtek volna a tradicionális történelmi és kulturális képződmények, a nemzeti kereten belül külön színeket képviselő népcsoportok, a nemzeti kultúrán belül külön karaktert mutató kulturális regionalizmusok. Ezek a regionális hagyományok természetesen a nemzeti kultúrák kereteiben helyezkedtek el, mindazonáltal sajátos, „helyi színeket” alakítottak ki, egyéni karaktert kaptak, és a nemzeti kultúrák (például a német, a francia, az olasz, az angol és természetesen a magyar) sokszínű gazdagságát hozták létre.

A magyar irodalom történelmi önismeretében voltaképpen szokatlan volt az írói egyéniségek és az irodalmi művek regionális szempontú szemlélete és vizsgálata. Irodalmunk sok évszázados fejlődésében a regionális szempontoknak a „helyi színeknek”, a történelmi és kulturális hagyományoknak is kétségtelenül volt szerepük, ám valószínűleg közel sem olyan mértékű, mint például a regionális hagyományokat talán leginkább képviselő német vagy olasz irodalomban. Voltak természetesen irodalomtörténelmi kísérletek nálunk is, amelyek a magyar irodalom történelmi rendszerezése során irodalmi kultúránk regionális tagozódását vették alapul, és az egyes táji hagyományok éles szembeállítására próbáltak meglehetősen merésznek tetsző következtetésekre jutni. Hirtelen két ilyen elméletre utalnék: Vahot Imre *Dunai és tiszai költők és Kazinczy Ferenc művészetiskolá-*

ja című, 1844-ben megjelent tanulmánya a magyar nemzeti irodalom három regionális hagyományát, illetve karakterét különíti el, a „dunai” költőket epikus, a „tiszaiakat” drámai, a felvidékieket pedig lírai tehetségként jellemezve. Közel egy évszázaddal később, 1930-ban Farkas Gyula *A magyar romantika* című művében tett kísérletet arra, hogy a regionális tradíciók jegyeivel magyarázza a születő romantikus irodalom változatait. (Különösen a dunántúli írók, Kisfaludy Károly és Vörösmarty tájjal kapcsolatos élményvilágát mutatta be úgy, mint a nemzeti romantika egyik forrásvidékét.) Ezek az elképzelések azonban nem érintették komolyabban a magyar nemzeti irodalom szemléletét és történetének feldolgozását; irodalomtörténet-írásunk – a múltban és a jelenben egyaránt – nem regionális, hanem eszme-, irodalom- és stílustörténeti szempontok, illetve vizsgálatok nyomán rajzolt képet a hét évszázados magyar kultúráról, s a tájélmények vizsgálata csupán színezte ezt a képet, mint ahogy színezte az írók történelmi ismereteinek és élményvilágának elemző vizsgálata is.

A Dunántúl mint kulturális és „lelki” táj természetesen saját világával és történetével van jelen irodalmunk, általában a magyar szellemiség történetében. Ebben a történeti vagy éppen költői tradícióban egyaránt szerepe van a Dunántúl természeti képének, történetének, kultúrájának és népkultúrájának. A táj természeti képéről alighanem Babits Mihály adta a legjellemzőbb képet, midőn 1940-es *Itália és Pannónia* című írásában az olasz tájhoz hasonlította dunántúli szülőföldjét. „A mai Pannónia csupán egy táj. Nem lakja külön egységes népfaj, s nincs politikai különállása. Mi jogosít föl mégis egységet látni benne? Mi bátorítja föl a vakmerő és kötőszót, hogy nevét összekösse az Itália varázsos nevével? A tények sokasága itt nem jelent semmit. Aki azonban maga is Pannónia és Itália szerelmese, annak számára a kérdés felesleges, szinte értelmetlen. Lelki dolgokról van szó, s a tájaknak is van lelkük. Ha létezik az emberek között Wahlverwandschaft, miért ne lehetne ilyesmi a tájak között is? A latin és pannon lélek igazi viszonyát talán nem is a hatások és tényleges kapcsolatok mutatják. Pannónia legnagyobb költőjét, Vörösmarty Mihályt, alig érte közvetlen itáliai hatás. Szelleme mégis sokkalta latinabb, mint más tájakról való nagyjainké, s zenéje, a színei olykor Vergiliust, olykor Dantét juttatják eszünkbe. A pannóniai táj titkos és mély latinsága zenél benne. Miben áll ez a latinság, mi a titka és lényege, ki tudná szavakkal meghatározni? Ruskin egyszer megpróbálta osztályozni a tájakat, színeikkel jellemezve, s Itáliát ’kék táj’-nak nevezte. Én is kéknek neveztem Pannóniát ifjonti versemben. ’Gömbölyű, szelíd színjátészó, kék vidék...’ Igazában azonban egyik vidék sem kék, mind a kettő tarka és változatos színű. Tarkaságuk enyhe és kulturált tarkaság, mely foglalkoztatja, megtölti, bebútorozza a képzeletet, s mégsem teszi az sötétté s nehezzé. Szelíd, latin, zenélő tarkaság. Ilyen tájakat szánt az isten az emberi szellem édes otthonául.”

Több mint három évtizeddel az idézett vallomás születése előtt Babits valóban szép versben hasonlította össze Itáliát és Pannóniát. *Itália* című, 1908 augusztusában keltezett szonettjében mindazonáltal nemcsak a táj természeti képében található hasonlóságra utalt, hanem arra is, hogy a Dunántúl múltja ugyanúgy személyes érzelmeket kelthet, mint a történelmi emlékekben oly gazdag olasz föld. Babits így beszél:

*Itália! Tudom városaid csodálni,
hol dús sikátoron vidám nép bizsereg.
Lázás az ily szűk út, mint testben kék erek
s nemes, babár hanyag, szennyében is királyi.*

*Vonzanak íveid s tünt fényed palotái,
árkádod, oszlopod, a sugaras terek,
hol elszédülnek az ideges emberek,
vonzanak a sötét toronylépcsők csigái.*

*De nem kékebb eged és a dombod se zöldebb,
mint honni dombjaink, s a dunántúli ég,
e gömbölyű, szelíd, színjátészó kék vidék.*

*S olasz szív nem lehet emlékektől gyötörtebb
a vén boltok alatt, az ősök piacán,
mint én, ha földeden bolyongok, bús hazám!*

Igen, a Dunántúl történelmi és kulturális táj, méghozzá a magyar nemzeti kultúra tárgyi emlékekben és régi nagy szellemi értékekben egyik leggazdagabb otthona. (A másik meg bizonyára Erdély!) Várkonyi Nándor *A Dunántúl történelmi bivatása* című, 1941. június 7-én a pécsi Janus Pannonius Társaságban tartott felolvasása számos történelmi adatra, adaléokra hivatkozva bizonyítja ezt. Elsősorban a Szent István által megindított és az Árpád-házi uralkodók által következetesen folytatott keresztény országépítés hatalmas művére és gazdag eredményeire hivatkozik, midőn a következőket írja: „Az országépítés nagy szín-pada Pannónia: ez a legtisztább magyarság európai fészke. Az első fejedelem, aki Európa felé is tekint, Esztergomot teszi székhelyévé: felépítteti az első magyar várat, benne palotáját és az első keresztény templomot; ő veti meg alapját a pannonhalmi monostornak is. Esztergomban születik és kereszteltetik meg fia, István, aki Fejérvárt emeli székvárosává, s ide hívatta a velencei Szent Márk-templom mestereit, bazilikát emeltet velük családi szentélyül és temetkezőhelyül. A királyné városa Veszprém, az érsek Esztergomban székel. Pannonhalmán szállnak meg Nyugat hírnökei, már Géza idejében, s megteremtik a nyugatias magyar művelődés első fellegvárát. A hittérítésnek, vagyis a magyarság új irányú civilizálásának munkáját három dunántúli bencés kolostor indítja el: a pannonhalmi, a pécsváradi és a bakonybéli. A pannonhalmi szerzet könyvtára a XI. században 80 kódexet számlál, míg a 200 évvel régebbi és gazdag kremsmünsteri apátságé Ausztriában csak hatvanat, melyet a népes szerzet 30 év alatt mindössze hússzal szaporít. Ugyanekkor Bakonybélben 87 kódexet találunk, köztük négy kincset érő drágaságot, Pécsváradon pedig 35-öt. A megtérített nép hitéletét először a veszprémi és győri püspökség szervezi, azután következik Nyitra, Vác, Kalocsa, Eger, Csanád. István tíz püspöksége közül öt dunántúli; a király személy szerint hét templomot emel, ezekből hatot a Dunántúlon. Kilenc kolostor közül, az említett pannonhalmi, bakonybéli és pécsváradin kívül, még négy épül itt István idején – az ország egyéb részein kettő.

A zoborhegyi remete-kloster még István előtti eredetű. Mindezek a magyarság új irányú művelődésének, az írás- és könyvműveltségnek középpontjai.”

Valóban, a Dunántúl hagyományosan a magyar irodalmi kultúra, a „könyvműveltség”, a keresztény egyházi kultúra (nemcsak a katolikus hagyomány, mint Pannonhalma, Zirc, Esztergom, Veszprém, Pécs, Győr, Szombathely, hanem a protestáns is, mint Pápa és Sopron), a magyar „latinitás”, a magyar „európaiság” otthona és műhelye. Otthon és műhely, minthogy a maga kultúra-teremtő és –alakító hagyományai révén a magyar nemzeti kultúra (Erdély mellett) leginkább gazdag és karakteres „termőföldjeként” szabta meg nemzeti művelődésünket, szellemiségünket és identitásunkat. Ezt tanúsítja építészeti kultúrája: az egykori várak romjai, a román, gótikus és barokk székesegyházak, az egyszerű falusi templomok, a kastélyok, az udvarházak, akár a népi építkezés emlékei, az a jellegzetesen hazai fogantatású „parasztbarokk”, amelyet leginkább a Balaton-felvidék, Somogy és Zala falvaiban találhatunk meg. Ugyanezt a szellemiséget őrzi a dunántúli népi kultúra és népművészet, a hímzések, a faragások, az agyagművesség tárgyi világa (Takáts Gyula írt szép verseket ennek a dunántúli népi kultúrának a tárgyi emlékeiről).

A Dunántúl és a dunántúliség hagyományát elsősorban mégis az irodalom, kivált a költészet hordozza, hiszen Pannónia mindig a Magyar Múzsza kedves otthona volt. A régiségben a Pécssett lakozó Janus Pannonius, majd a horvát főnemesből dunántúli magyar költővé – és hadvezérré – vált gróf Zrínyi Miklós, később Faludi Ferenc volt a dunántúli táj és história énekese. A magyar romantika kifejezetten a Dunántúl költészetében virágzott fel: Berzsenyi Dánielnél, a két Kisfaludynál, Vörösmartynál, aki a Dunántúlról is valósággal „költői enciklopédiát” adott. A 20. század magyar költészetében is egyik vezető szólamként van jelen a dunántúliség: Babitsnál és Illyésnél, majd Weöres Sándornál, Takáts Gyulánál, Jankovich Ferencnél, Csorba Győzőnél, Somlyó Györgynél, később Nagy Lászlónál, Juhász Ferencnél, Kormos Istvánnál, Fodor Andrásnál, Csoóri Sándornál, Kalász Mártonnál, Ágh Istvánnál, Bella Istvánnál, Parancs Jánosnál. És persze az elbeszélő irodalomban: korábban báró Eötvös Józsefnél, illetve Jókai Mórnál, aki a dunántúli táj és élet egyik legcsillogóbb krónikása volt, később a táj középkori múltjáról oly életszerű és gazdag freskókat festő Kodolányi Jánosnál, a dunántúli parasztpolgárok és értelmiségiek életét megörökítő Németh Lászlónál és Tatay Sándornál, vagy a második világháború utáni írónemzedékekhez tartozó Kamondy Lászlónál, Szabó Istvánnál, Galgóczi Erzsébetnél, Szakonyi Károlynál, Rákossy Gergelynél, Albert Gábornál, Lázár Ervinnél, Vathy Zsuzsánál. Ők nemcsak a magyar életnek, hanem dunántúli szülőföldjüknek is hiteles krónikásai.

Minden „igazi” ország, megkockáztatnám ezt a feltevést, két egymással szervesen összefüggő, egymástól mégis jól elhatárolható nagyobb kulturális tájra épül. Ezzel mintha az organikus létet utánozná, az emberi szervezet felépítését, amely többnyire párosával foglalja magában a szerveket, és például a bal és jobb oldali agyféltekének egymástól egészen eltérő szerepet ad. Nos, Európa szinte valamennyi nagy történelmi múltra visszatekintő, igen gazdag és változatos kultúrát létrehozó országa esetében megfigyelhető ez a kettősség, általában az északi és a déli vidékek egymást kiegészítő hagyományaiban. Az északi – párizsi, strasbourgi, normandiai, Loire menti – francia kultúra más, mint a déli tartományok – Provence, Languedoc, Acquitaine – kultúrája. Az észak-né-

met – porosz, Rajna-vidéki – kultúra más, mint a déli (a bajor), az észak-olasz – lombardiai, toscanai – más, mint a dél-olasz – nápolyi, szicíliai – kultúra és hagyomány. Ezek a kulturális és tradicionális eltérések általában regionális kultúrákat hoztak létre, s mind a középkorban, mind újabban éppen napjainkban, szemünk láttára – például Itáliában – politikai feszítő erőt is jelentenek.

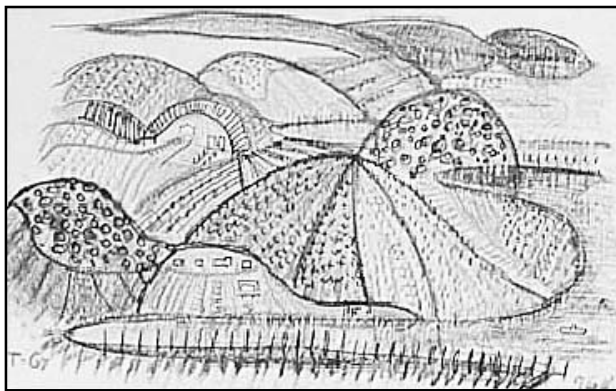
A hagyományos magyar kultúrtájon nem Észak és Dél, hanem Nyugat és Kelet kapta a nagyobb kulturális régiók kialakítójának szerepét. És a magyar történelemben és művészettörténetben a Dunántúl és Erdély alakított ki nagyobb, önálló regionális tradíciót. A történelmi ország területén persze máshol is jöttek létre – kisebb – kulturális régiók: az Alföld vidékén, Debrecenben, Egerben és Kecskeméten, Északkelet-Magyarországon: Sárospatak, Miskolc, Kassa, Eperjes, Ungvár és Munkács körül, vagy éppen a régi Felvidék – pontosabban: Felső-Magyarország – nyugati részén: Pozsony, Nyitra, Nagyszombat körül. Ezek a kisebb régiók azonban általában a két nagy történelmi és kulturális régió valamelyikének vonzáskörébe tartoztak: Debrecen, Kassa, Ungvár, Sárospatak az erdélyi indíttatásokat követte (vagy maga hatott az erdélyi fejlődésre, mint például Sárospatak), s nemegyszer, így az önálló Erdélyi Fejedelemség idején, Thököly és Rákóczi korában politikailag is Erdélyhez tartozott. Az északnyugati régió: Pozsony, Nagyszombat és különösen Komárom, amely jellegzetes dunántúli – kisaliforniai – város, mindig a nagy nyugat-magyarországi kultúrtáj része volt, s ennyiben jellegzetesen dunántúli tradíciókat követett.

Dunántúl és Erdély: alighanem ez a két hagyományos kulturális régió alakította ki azt a mentalitást, amelyet történelmi és művelődéstörténelmi, következőképpen szellemtörténelmi és „lelki” értelemben magyarnak nevezhetünk. De miben különbözött egymástól ez a két régió? Természeti képükben kétségtelenül érzékelhetők a különbségek, egyrészt az inkább valóban „olaszos” és „franciás” dunántúli dombvidék, másrészt az inkább kelet-európai jellegű alföldi tájak és az alpesi jellegű erdélyi, kárpátaljai magas hegyvidékek között. A történelmi különbségek azonban aligha találhatók meg azokban a karakterjegyekben, amelyekkel hagyományosan egyrészt a Dunántúlt (Nyugat-Magyarországot), másrészt Erdélyt (Kelet-Magyarországot) szokta jellemezni a közvélekedés. Dunántúl katolikus, Erdély protestáns – mondják, és megfélelkeznek a Dunántúl protestáns fellegvárairól: Pápáról, Sopronról, Csurgóról, megfélelkeznek Erdély katolikus központjairól: Gyulafehérvárról, Kolozsvárról, Csíkról. Dunántúl „aulikus”, „megbékélő”, „realista”, Erdély „lázado”, szembeszegül az adott realitásokkal – mondják, és megfélelkeznek a politikai realitásokat megváltoztatni kívánó Zrínyiről, a kuruc Dunántúlról, megfélelkeznek Erdély nagy politikai realistáiról: gróf Bethlen Miklósról, báró Kemény Zsigmondról. A hagyományos gondolati kliséknek alighanem ebben az esetben sincs igazuk.

A dunántúli és az erdélyi régió közötti talán legfontosabb különbség valójában az egész magyarság történelmi és kulturális sorsválasztásából és sok évszázados politikai, valamint művelődési orientációjából következik. A Dunántúl is, Erdély is hagyományosan a vele szomszédos nagyobb világpolitikai és kulturális régió vonzásában él: Dunántúl a Nyugat (a nyugat-európai kereszténység és civilizáció, gazdasági fejlődés és urbanizációs műveltség), Erdély a Kelet - a bizánci kereszténység, a keleti politikai kultúrák – vonzásában. A Dunántúl, az egész magyarság történelmi sorsválasztásának megfelelően, mindig nyitott volt a nyugatról érkező indíttatások, hatások, szellemiség és ízlés előtt, mindig in-

tegrálni kívánta és tudta ezt a szellemiséget, ezeket a hatásokat. Erdély ellenkezőleg, saját nemzeti identitásának megőrzése végett, zárkózott maradt a kelet felől érkező befolyással szemben, sőt, többnyire – fegyveresen is – védekezni kényszerült ellenük: a tatár betörésekkel, a török hódítással s később a román előzónlással szemben, és ezekben a harcaikban végül is, fájdalmas módon, alulmaradt. Ez egyszermind az egész magyar kultúra tragédiája: az, hogy Erdélyt végül is el kellett veszítenünk, történelmünk és kultúránk egyik felétől fosztott meg bennünket. (Ezt a veszteséget próbálja pótolni Trianon után a mai Kelet-Magyarország: Debrecen, Szeged, Miskolc, Sáropatak.)

A hagyományos magyar kulturális „dualizmust” történelmi veszteségek érték azzal, hogy az erdélyi magyar kultúrát egy meggondolatlan békediktátum elválasztotta a magyar állami közösségtől, már csak emiatt is kell felelősséget vállalnunk az erdélyi magyar kultúra mellett. Dunántúlnak nem szabad erről a felelőségről megfeledkeznie, és az, hogy a Berzsényi Társaság (és folyóirata: a Somogy) tevékenységében ez a felelőség rendre hangot és szerepet kap, azt igazolja, hogy a dunántúli kultúra, ennek intézményei ennek a felelőségnek a tudatában alakítják szellemi stratégiájukat, végzik munkájukat. Volt idő, éppen a török hódoltság korában, midőn Pázmány Péter (Rákóczi György fejedelemmel folytatott levelezése tanúskodik erről), éppen a magyarság fennmaradása érdekében tartotta nélkülözhetetlennek Erdély létét, és féltette a fejedelemség viszonylagos függetlenségét. Most bizonyára a Dunántúlnak kell ezt a szolidaritást Erdély iránt tanúsítania. Midőn a magyar kulturális régiók közösségéről beszélünk, ennek a szolidaritásnak az erkölcsi parancsára is gondolunk.

Pannon táj

Villanások Fodor Andrásról

2009. május 19.

Pocsékul aludtam. A mellettünk lévő házban lakó dúsgazdag hölgy előbb megvásárolta a kétemeletes házat, kártalanítva a lakókat, egész csapat segítségével virágba borította a kertet, közepén szökőkúttal, amelybe békát telepített. Ez a szörnyű jószág éjjelente üvöltve közli környezetével, hogy itt van. Rövid álmainkból erre a hangra riadunk, s egyre biztosabbak vagyunk abban, hogy kellemetlen szomszédunkból sosem lesz királyfi.

Hajnal felé végre elaludtam, s egyszerre megjelent előttem Fodor András. Talán azért éppen ő, mert néhány napja Takáts Gyuláról, a tanárról keresgéltem adatokat, így került kezembe Fodor *Születtem föld* című, emlékezeteit és bírálatait tartalmazó kötete (1990-ben jelent meg), s benne a keresett írás Takáts tanár úrról, aki már akkor, 1945 őszén azért dicsérte meg a pályakezdőt, mert képei „szép tiszták”. A biztató beszélgetést ezzel fejezte be: „Ha az írást választottad, valószínűleg meg is maradsz mellette. Szép dolog, de nagyon nehéz. Nagyon nehéz.”

Ennek a nemzedéknek (is) kijutott a nehézségekből. Érelődésük éveiben bezárultak előttük az Eötvös Collegium kapui, s azok az ablakok is, amelyekből a világirodalom felé tájékozódhattak volna. Talán erre is gondolt Fodor András, amikor egyik kötetének címéül *Az idő foglya* (1974) jellemzést választotta. Érdekes, hogy ebben is sok naplószerű költemény olvasható.

Ó, az az első napló! *Az Ezer este Fülep Lajossal!* Király István, a Modern Magyar Irodalmi Tanszék vezető professzora vitát rendezett a nagy port felvert könyvről. Szépen ürültek a borosüvegek (ez nem volt rendkívüli eset), s mind magasabbra csaptak az indulatok (tulajdonképpen ez sem). Fodor higgadt maradt. Király kevésbé. Különösen az a jelenet háborította föl, hogy a Csillag szerkesztőségében összekülönböztek egy versen, s a vita a napló szerint azzal végződött, hogy Fodor „rácsapta” az ajtót. „Merted volna, csak merted volna!” – dörögte a professzor. A naplóíró mosolygott, s ez olaj volt a tűzre.

Magáról a naplóról alig esett szó. A két kötetet maga alá temették az indulatok. Nem lehetett elfogulatlanul beszélni róla. Igaz, akkoriban sok mindentől nem volt mód objektív értékítéletet formálni, még kevésbé elmondani. Pedig szelídebb szelek jártak, mint Révai József korában. A világ azonban változatlanul reménytelennek mutatkozott:

*A Kárpátokba visszajött a tél,
százéves öregek se
emlékeznek ilyen
nyarat bosszantó július bóra.*

*A glóbus másik oldalán
a föld izzó kérgére sülve
elbultt állatok csontvázkosarában
örjöngve pattog az ébség.
(Szimultán, 1973)*

Május 20.

Miközben a „Rónay Lacinak szeretettel, kiegészítésül mindahhoz, amit már tudsz szellemi szülőföldemről” dedikálással ellátott *Születtem földet* lapozgattam, szégyenkezve szembesültem a most száz éve született Radnótit idéző tanulmánnyal (*A meredek út vége – Radnóti passiója*; az író halálának 40. évfordulójára). Elfelejtettem, s miközben a költő katolicizmusáról, a szenvedések elfogadásáról írtam, milyen jó támpontokat találhattam volna benne! Fodornak kivételes érzéke volt a lényeg megragadására. Nincs mellébeszélés, felesleges kitérő. Pontosan látott, pontosan írt, akár prózát, akár verset. Nála hiába keresnénk a modern lírára jellemző mutatóanyagokat. A modernség abban érződik esetében, hogy számot adott arról is, ami korunk újdonsága, az „akarat”, az emberi teremtő erő és lelemény tárgyi bizonyítéka, amely aztán tovább rezeg a lélekben. Az Érzézés remekül érzékelteti ezt a kettősséget:

*A szem, az ész, mohó átlóiban
ki látja meg, mily szörnyű titka van,
míg ostort ránt a szürke és fehér,
utak, folyók közt tündöklök a tér,
míg a vashíd, a kőszilip, a gát,
az akarat ünnepli önmagát
s elhítteti, hogy mind e viruló,
tünékeny pompa mégis a való,
hogy ködök, füstök örvén átszakad,
új teljességbe szabadít a nap.*

*Sóvár szerelmek biztonsága, szép
kerek edény, eső mosdatta kék,
szomjat fakasztó irgalmadban itt
öröknek érzem múltó tárgyaid,
biszen, hogy mind az áramló jelek
rólam beszélnek, értem intenek.
És száll velem a ház, a lomb, a kő,
a rét fölé kerengő repülő.
Fű és beton. Gép halk robaja ráz
és krómvillám és nikkelragyogás.
Hangárok, kürtök, kinyujtott kezek.
Barátom tudja már, feléje megyek.*

Az avantgárd legharcosabb képviselői úgy gondolták, a modern élet hiteles kifejezésére alkalmatlanok a régi szavak, a hiteltelennek vélt mondatok, az egész nyelvtan úgy, ahogy van. Az utánuk fellépők nem voltak ilyen radikálisak. Beemeltek a versnyelvbe a gépi- és atomkultúra jellemzőit, s így teremtettek új távlatokat, melyekben összeforrt a látvány és a gondolat. „Az absztrakcióhoz... érzéke

volt” – mondta Lator László, akivel együtt felvételiztek 1947-ben a legendás kollégiumba. Ezek az absztrakciók Fodor András képvilágára is hatottak, de mindig érzékletessé teszik őket a távlatot teremtő gondolatok. Nem véletlen, hogy József Attilától épp e sorokat idézte: „*Lépj ki a bérházból! Nézd emeletnyi – áttetsző, síkos állkapcsát a fagy – megbordozza az egeken. Feledni – nem tudsz annyit, hogy ember ne maradj!*”

Május 21.

Előhalásztam *A magyar irodalom történeteit*, vajon mit írnak benne Fodor Andrásról. Miután már régebben elképedve olvastam azt a fejezetet, amely a Szembesülés a naiv költői világgép határaival címet viseli, s nyilván a kötet szerkesztőinek intenciója nyomán meglehetősen lefokozza Juhász Ferenc és kivált Nagy László jelentőségét, nem sokat várhattam. Kétszer idézik naplóját, ami annak bizonyítéka, hogy a mű nem annyira az irodalom, inkább az irodalompolitika és a politika történéseivel foglalkozik. Fodor András költészetéről egyetlen mondatot sem olvashatunk annak bizonyítékául, hogy szeretett mesterével, Takáts Gyulával egyetemben kiakolbóltatták az irodalmi kánonból. (Nem mintha ez a tény kisebbitené, lehetséges, hogy nem is lelkesedne egy olyan irodalomtörténetben való szerepeltetésért, amelyben Rejtő Jenő külön fejezetet, Lator László viszont egyetlen hivatkozást kap.)

A harmadik hivatkozás Bartók *Cantata profana* című alkotásának elemzésében történik. Fodor valóban különösen mély kapcsolatban volt a zenével. Somogy, ahonnan indult, valóban át van itatva zenével, ezen a környéken Bartók is gyűjtött. Keszthely környékén bukkant a *Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok* kezdetű népdalra, amelyet hegedűre és zongorára is feldolgozott, s Szigeti Józseffel lemezre játszott. (Erről beszélt a költő a Magyar Rádióban 1983 karácsonyán.)

A zene és elsősorban Bartók iránt folyvást erősödő vonzalmát tovább erősítette Colin Masonnal való bensőséges baráti kapcsolata. Maradandó, szép versekkel gazdagította a huszadik századi magyar lírikusok Bartók-antológiáját, amelyről tanulmányt is írt *Bartók és a magyar költők* címmel. Életének drámajaként adott számot Colin Mason haláláról *Az idő foglya. Kettős rekviemjében* (a gyászmise másik tétele Fülep Lajosról szól). Ebben is uralkodó elem a reflexiókban megjelenített, oldott naplószerűség. A *Halálbírben* az elmúlás könyörtelenségével perlekedik esendő ember módjára:

*...Megroppannak a távol
tündöklő évei
A testvérré lett végtelent
hogy tudjam elveszíteni?*

*Az az álnok londoni tág ég,
a gyászhozó levél!
Hát ez lesz rólad is a végső
perc, ami bennem él?*

*Kinyitott rádióban
Purcell – a Te zenéd.
Igaz lett, mit a régi
fényképre írtál búcsúzó:
„Remember me, but ah! – forget my fate!”*

Bizonyára Fülep Lajossal és tanítványi körével való rendszeres eszmecsereik is elmélyítették gondolkodásmódját. Mintha modernebb kivitelben Szabó Lőrinc inkarnálnának némelyik versében, melyekben a létezés törvényeire következtet a természeti jelenségekről (*Csak mi*), s a jelenbe visszajátszatja a múlt fájdalmas felsebző emlékeit. Egyik legszebb versében, a *Hol apám született*-ben döbbenetes erővel fejezte ki a hiányt és a végesség fájdalmát:

*Hol apám született:
nincs meg a falu neve.
Abonnét ágaskodva nézte,
bogy táncoltatják odakünn a medvét,
nincs meg a mobos kapu.
Kisöccse, ki 65 éve
porban játszódni itthagzott,
kőnehéz lábbal vonszolódik
felém az udvaron.
Kalap alól, balánték szögletén, a
megörökölt ráncok közül
néz rám a messze távozott
kék-barmatos szeme.*

-----
*Az árok még talán a régi,
de nem nézem az utcai palánkot
félek előtte látni újra
öreg bátyám, a hajdani huszárt,
ahogy vonagló, reszketeg állal
indul utolszor ölelni anyámat.*

Két olyan tulajdonságát említeném, amelyek nagyon hiányoznak mai irodalmunkból. Az egyik: elfogulatlan értéktisztelet, a másik: pártatlanság. Esszéi, tanulmányai, bírálati azt bizonyítják, elismerő véleményét vagy bírálatát nem világnézete, hanem ízlése és művészi érzéke és hite szerint alakította. Ezért írhatott meggyőzően pályatársairól, akik közül manapság többen is a front ellenkező oldalára kerültek (többnyire nem saját jószántukból), s ezért tájékozódott minden megkötöttség és preconcepció nélkül a világirodalomban, amelyből ugyanúgy hódítóként tért meg, mint a Nyugat nagy nemzedékének tolmácsolói. A különbség az, hogy Fodor András számára az eredeti mű hiteles, szövegű átültetése épp oly fontos volt, mint hangulatának visszaadása. Az ő közvetítésével fedezhettük föl Robert Southwell angol lírikus (1561–1595) kivételesen szép karácsonyi költeményét (*E kisdéd*), skandináv és finn költőket, kiváló tolmácsolója volt a lengyeleknek, kivált Tadeusz Rozewicznek, antológiát lehetne összeállítani bolgár költők általa fordított műveiből, s még azok az orosz-szovjet lírikusok is „megszépültek” keze nyomán, akiknek költő voltáról

esetleg kétségeink lehettek. (Ez esetben nyilván válogatásainak is érdeme, hogy meggyőző a fordított tehetségéről. Igazán élményszerű Scsipacsov *Kékellik a tó színe...* kezdetű verse az ő magyarításában:

*Kékellik a tó színe, köd kel,
barmat lepi völgyek ölét,
augusztusi csillagözönnel
dől rájuk az esteli ég.*

*A föld szerelmes a tóba,
ráhajlik az ég, leragyog,
ám tükre szilánkra zuzódva,
nem gyűjtheti össze sebogy.*

Noha halvány ironia a tapad a „megszállott” jelentéséhez, Fodor Andrásról bízvást elmondhatjuk: a művészetek megszállottja volt, a szóé, zenéé és a képeké. (Szó, zene, kép című kötete 1983-ban jelent meg.) Önvallomásos esszék sora, amelyekből feltárul, hogy ifjúságától kezdve rajongott a versekért, biztatói remek érzékkel irányították olvasmányait (József Attila, Erdélyi József, Szabó Lőrinc, majd egy nagy élmény: Illyés Gyula, akitől saját használatra kézírásos gyűjteményt állított össze), majd ízlésére hagyatkozva felfedezte arra érdemes pályatársait, az újholdasokat, aztán Kormos Istvánt, akiről több találó esszét írt, Hernádi Gyulát, kinek „újtját” tanulmányában írta le, Kalász Mártont (költészetéről írt elemzése nagyszerű megfigyelésekben bővelkedik) és a többieket, köztük fordítókat, akik hozzá hasonlóan gazdagították költészetünket, s személyes és irodalmi találkozásainak nyomán néhány külföldi íróról is képet rajzolt. Valamiképp azonban bárkiről és bármiről írt is, *magyar* író maradt, elkötelezett magyarsága szinte minden írásában megmutatkozott. Még abban is, amelyben *Richtert ballgatva* adott számot benyomásairól. Mert a fenomenális zongoraművészt hallgatva is az volt számára a legfontosabb, miképp szólaltatta meg Bartókot. S ugyanilyen felfedezői lelkesedéssel fogadta és méltatta a „hazatérő” zeneszerzőt, Ligeti Györgyöt, s adózott tisztelettel Sándor Judit énekművészetének.

Csak néhányat idéztem zenei tárgyú írásai közül (de ugyanígy tehettem volna például Egry Józsefet idéző esszéjével kapcsolatosan is). Azt szerettem volna bizonyítani, hogy kitűnő ízlése volt. Könnyű elválasztani a baráti méltatásokat az értékőrző esszéktől, amelyekből szép és tanulságos válogatást lehetne (kellene!) közre adni, hogy nem halványuló értékeinkre irányítsák a figyelmet, s megtanítanak hűnek lenni szülőföldünkhöz. „Valahol ott kezdődött bennem – *A hazai táj igézete* című vallomás Pusztaberényre emlékező része ez – az elszánnás, hogy csak azért is a messi szépség, az emberség, az igazságtevő hősiesség példáit kövessem.”

Május 22.

Az étellel szembesülve sokszor menekülésszerűen idézte vissza gyermekségét, ifjúkorát, mint a védettség jelképét. Pünkösdhöz közeledve (amikor e sorokat írom, egy hét választ el az ünneptől) gyakran lapozom fel *Pünkösdi birkák* (1989) című kötete ide vágó versét:

*Minden tavasszal újra élem
a reggel gyönyörét:
a lucfenyőt, a kertek magasában,
keserves, bosszú, boldog szaggatással
burukkolnak a gilicék.*

*És fölcsattan a gyermekének,
fölbúg az orgona:
– Jövel szentlélek! Vigyél el a nyárba,
hol égit a játék palotája,
szabadság otthona.*

*Már jön értem apám az állomásról,
futok elébe ki, –
a kanyarból is látom szívdobogva:
örömet ír felém a sétabotja,
föl-fölbuktatja, lengeti.*

„Kilépni önmagunkból” – meghatározó, egész költészetét átható eszménye volt, hogy felröpülhessen „szavak, színek bizsergő szárnyain”. Felröppenni a rúttól, a rossz fölé egy idilli világba, ahonnan rácsodálkozhat a világ szépségére és kiküzdheti a vágyott egyensúlyt, amelyet kora nem kínált, de ő megtalálta a módját, hogy költészetében közel férközhessen hozzá. „Napok, hetek évszakok, évek” rakódtak egymásra emlékeiben, de szívósan küzdött azért, hogy „a múlás rétegei alól” kibányássa azt a csodálatos, békés birodalmat, amelynek sejtelmét Alain Fournier érzékeltette *Az ismeretlen birtok* című regényében. Küzdelmes, hányatott időszakokban újra meg újra beléptetnek az írók e kertbe, ahol nem ismerik a durvaságot és embertelenséget, s ahol a jelent mindig megszépíti a múlt, mint a *Vedata* látomásos zárlatában:

*...fönt az ajtóból az asszonyok
nézik a kert nyugalmas lomberdőit,
s az ég narancs-ballonján fönnakadva
megálmodják a gyerekek nyarat.*

A „Beethoven testamentumának” szánt Az utolsó szonáták hangulatát idéző költeményben úgy mutatja a zeneköltőt, mint aki „fogta a foghatatlant”, s a rá nehezedő „névtelen súlyokból pillért emelt”. A java költőknek – Fodor Andrásnak is – ilyesmi a célja. A sárból, vérből, a menny látomásából pillért emelni. Ebben a hatalmas versben fogalmazta meg azt a vágyát, amelyet ugyan Beethoven fogalmaz meg, de az ő személyes törekvései is volt: „testvérnek” lenni, azaz osztozni az emberekkel, megosztani velük a reményeit, fájdalmait, megtagadni őket az élet súlyaitól nyomasztva súlytalanul élni.

*Csak tisztán, egyszerűen, abogy
mélységből fölfelelve
kimondtam: Credo! Credo!
Abogy a fimamentum*

*vak kárpitján szikrázva lüktető
füzérékkel kiraktam
a megváltódás csillagjegyeit.*

Többször is említettem Fülep Lajos nevét, aki a Széher úton sétálva kifogyhatatlan szenvedéllyel érdeklődött a szűkebb és tágabb világ jelenségei iránt, s peripatetikus módszerrel nevelte a köréje gyűlt fiatalokat. A pedagógiai érosz Fodor Andrást is jellemezte: rendszeres összejöveteleire jeles nemzedéktársait és tehetséges fiatalokat hívott meg. „Tied az idő” – írta *Nyugodj meg!* című versében, és egész működése annak bizonyítéka, ha figyelmesen, elfogadva élünk, újra meg újra átélhetjük a „visszahozhatatlant”, a lét legmegragadóbb pillanatait. Amint a *Zsoltárban* írta:

*Igen, tudom, az orgonát
szétroncsolta a háború.
Nem nézem meg, mi lett belőle.
Hadd szóljon bennem úgy, ahogy rég:
bullámzó kettős billentyűsorok,
fogantyuk porcelán gombái mellett
jobbra-balra
ott álltunk.
Pap Jóska meg én
Felröptetve a kotta vakírását,
tulharsogva a sípok libegését,
fujjuk a dallamot előre,
két stiglic-torku kerub.
Hangunk meredeken vetődő szárnya közt
lebunyt pillákkal imbolyog,
száll
Mesterünk feje.
Igaz, tudom, a háború!
Elakadt melle fujtatója...*

Elakadt. De az orgona szárnyaló hangjának és az ének szárnyalásának emléket a háború sem semmisítheti meg. S amíg élünk

*Fujjuk, hogy amit akkor
két barsány hang zenéje
egymást röpitő szárnyon írt
az égre,
lantban, hegedűben
cimbalmi zengésben
Magasztaltassék!*

Úgy tudom, a Balatonban kapott szívrohamot. A végtelen befogadta hűségese fiát.

Szülőfalum egykori és mai lakóinak

*Talán a nagy meleg¹ okozta talán az izgalom
Balfék módra elsétáltam szülőbázam² mellett
Kívül vagy belül változott meg jobban Kisbajom
Nincs magyarázat vers meg nem érdemellek*

*A Rákóczi miszerint Új utca³ mindig egyenes volt
S én bülye kanyart vizionáltam hol a batárnak
Fordul a dülőút a hársfasor és a vegyes bolt
Visszont eltűnt töredék a paysage composé-tárlat⁴*

*Sötét oszlopok őrzik a bősök fényes névsorát
A Rózsa Ferenc itt is szimplán Rózsa utca lett
Roma-nap volt kár hogy nem maradhattam tovább
S hát hogy ne jutott volna eszembe a hatkerület*

*Papyrruszi győzelemmel ámít a nagyváros
Hol a gyermekség standardját⁵ meg kell találnom
A fiúról aki szófogadó szabad és néha magányos
Volt ó harminc év mi mindent a tudat alá nyom*

*Rendben tartják a falut bisz lakik itt egy valódi bonatya
Apropó a trikolór az EU-zászlóval V betűt formáz⁶
Kutasig busz visz s onnan van a népeknek vonata
Ki gyógyulni vagy balni akar várja a szabási kórház⁷*

Utóirat:

*„Makacs kutya az emlékezés oda heveredik abová éppen
Kedve tartja” – mondja a holland kortárs Cees Nooteboom⁸
Teremt takar a metafora vagy tükröz absztraktot konkrét képpen
„Majd emlékezni jó lesz” – visszhangzik vádként is vigasztalón*

¹ Fahrenheit 85

² A 16-os számú ház

³ A szülőfalum hét utcája c. versem attól függetlenül az egyik, sokak által kedvelt, legjobb ötlet-versem, hogy azok az utcanévek nem Kisbajomban fordulnak elő kivétel nélkül, hanem inkább Belegben, Kutason, Szabáson, Nagykorpádon. Egyébkén majdnem minden kis falunkban.

⁴ Megkomponált tájkép.

⁵ „Neveljünk tökéletes gyerekeket, s közben amennyire csak lehet, feledkezzünk meg arról, hogy egyszer felnőttek lesznek, gyerekként neveljük a gyerekeket, s ne egy példás felnőtt eszményképe vezéreljen bennünket, hanem a gyermekség standardja.” (Ortega y Gasset: Don Quijote az iskolában.)

⁶ Európa zászlaja eredetileg, vagyis 1953-tól égszínkéek mezőben, zárt körben elhelyezkedő 12 csillag. A szín a reményt fejezi ki, a csillagok a népek egységét szimbolizálják. Számuk azóta velünk is nőtt, mint tudjuk.

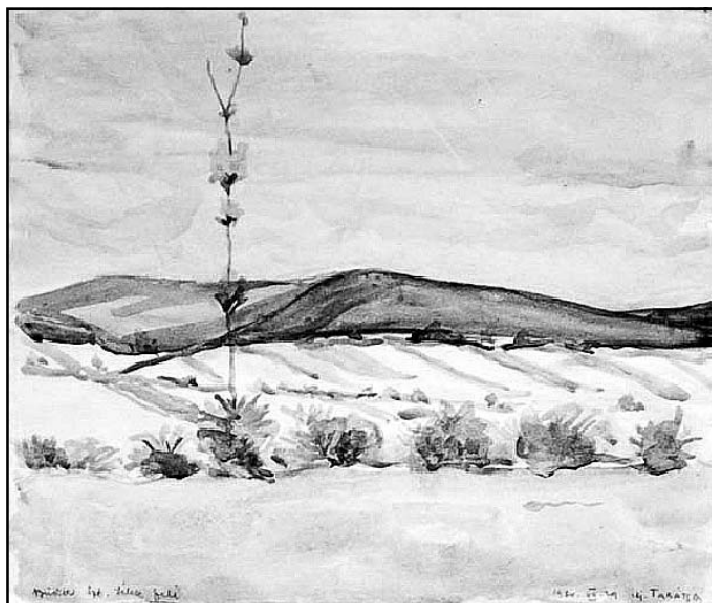
⁷ Nem hiszek jóslásban, álomfejtésben, számmisztikában, nem vagyok babonás sem, a helynevek mito-etimológizáló magyarázatától a hideg kilel. De Szabásról annyit: itt halt meg az egyik nagyapám és nagyanyám, a másikat itt láttam utoljára. Engem egy húsvéti rokonlátogatáskor itt kapott el az influenza, melynek súlyos szövődménye lett. (Évek óta már nem kórházként működik. A párkák tehát kiköltöztek.)

⁸ Az idézetet D. Draaisma A metaforamasina c. kötetében találtam. Cees Nooteboom az egyik legjelentősebb kortárs holland író. Magyar olvashatók művei.

Vers kistájból

*Nem halványulnak csak sárgák
A nyurga aszalói nyárfák
Lombjuknak bulltát várják
A telet mely kis hópárnát*

*Sem terít rájuk meglehet
Emigrált hónapok átvészelt betek
Után jólesik megsejteni mit jelent
Szabatos hűség térben időben a rend*

Szentlélek felé

Ráró

Nagyapám úgy kelt át a Rábán, olyan kövel a szívéen, mintha a Dunántúlról a Tiszántúltra költözne. Pedig csak a folyó bal partját cserélte fel a jobbra.

A Hegyhát előtte ismeretlen világ volt. Andrásfa, Mihályfa, Péterfa. Csupa-csupa fa. Még csak falva sem. Borzas fejű erdők, cipókként egymásra buckázó dombok, dombokra vetett pántlikaként csavargó agyagos és köves utak. Vagy ahogy arrafelé nevezték nagyúri göggel: postautak.

Vízhez szokott nagyapám, folyó mentén született, a Rába partján. És a Hegyháton sehol egy folyó. De még egy tisztességes patak sem. Csak erek, csorgók, patakocskák. Hát még a vízimalmok, hogyan lehetett volna azokat a Rába nagy vizes-lapátosaival összemérni! A mihályfai malom is a növendék Sárvízen csak akkora, mint egy játékmalom. Megörölné a búzát? Lehetetlen!

Nagyapám mégis átkelt a Rábán, és elkutyagolt a Hegyhát szegélyére, Andrásfára. Oda rendelte a kényszerűség. Akkoriban, a múlt század elején nem hajigálták a néptanítók után az oskolamesteri pálcát.

Nagyapámat, aki akkor huszonhárom éves volt, az andrásfai iskolaszék, „nemzetes uraimék” invitálták meg a falusi katedrára. Tán azért hívták, mert – Rábán túli lévén is – a földijüknek számították, talán azért, mert valaki ajánlotta őt, mint aki már gyakorlattal rendelkezik. A kőszegi tanítóképző elvégzése után két faluban is tanította a gyermekeket.

Hallott azért a nagyapám jót is a Vasi Hegyhátról. Például azt, hogy szépséges lovak teremnek ott. Valóságos szárnyas táltosok. Alighanem ezért csapott a meghívói tenyerébe. Mindig is lóra vágyott. Falujában, Rábahídvégen, a folyóparti réten törték be a huszárlovákat. Számon tartották ott, hogy két évszázaddal korábban Béri Balogh Ádám kurucjai a falunál úsztattak át, reá menendő a labancokra. Be is szorították őket a győrvári mocsárba. Gyermekkorában nagyapám velük tartott, velük együtt zúdult le Heister generális hadinépére. A győztes csata után Balogh Ádám uram még a híres Mirza lovát is átengedte neki rövid időre.

Azzal kelt át hát a Rábán, hogy – ha már át kell mennie – lovas gazda lesz hamarosan. Lova, persze, sokáig nem lett. Jó ideig még otthona sem. Mert bizony csak egy dohos zugba költözhetett be, amit kineveztek tanítólakásnak. A kecskelábú asztalon olajlámpás, a fal mellett kornyikáló rugózatú, kivénhedt ágy. A tanítólakás másik felét odaadták a kocsmárosnak, bérletbe.

A fizetés pedig a megélhetéshez is sovány, nem a lóhoz. Még szerencse, hogy Balázs- és Gergely-napján a kisdíákok körbejárták a falut, és torkuk szakadtából énekelték:

Szalonnát, szalonnát!
Ha nem adnak szalonnát,
Leütjük a gerendát!

Begyűjtötték a sonkát, a tojást, a szalonnát, negyed évre elegendő élelmet fölhordtak a tanítólakás padlására. Míg néhány hónap múlva újra kezdődött a böjtölés, nagyapám gondtalanul álmodozhatott a lováról.

Ellátogatott egyszer a Vasvárra, a járásszékhelyre, és a hetivásáron megalkudott egy ostorra. Hazafelé tartva suhogtatta az ostort, markolta a képzeletbeli kantárt. A mihályfai iskola előtt kicsúszott a kezéből a kantár, felkiáltott:

– Hej, Csillag! Ráró! Mit műveltek!

A mihályfai tanító épp a kertjében méhészkedett, nagyapám rikkantására a kerítéshez szaladt:

– Te vagy az, János? Mi végre bolondulsz!

– A lovak bolondulnak, nem én!

– Na úgy! – nézett rá sajnálkozva a mihályfai tanító. – A lovak...

– Az ostor már megvan! – harsogta a nagyapám. – Ló is kerül majd hozzá, meglátod!

Hanem ló még jó ideig nem került az ostorhoz. Először is azért nem, mert a világháború kitörése után nagyapámat behívták, és útnak indították a Piavéhoz. Ott átlótték a veséjét, hazaküldték meghalni. De a vasvári Tretter doktor segedelmével, csodák csodájára talpra állt. Taníthatott tovább, még jó húsz esztendeig.

Lova azonban most sem lett, mert a pokolból ugyan kimenekült, de az andrásfai iskolaszéknek esze ágában sem volt igazítani a díjlevelén. A napi vesződés után még mindig ott kuporgott az odújában, ahol a lábát is alig tudta kinyújtani. A tanítólakásból elkerített kocsmában meg danoltak a legények. Nemzetes uraimék a fülük botját sem mozgatták a panasztételre. Tisztességes szállás ez, nem ver be az eső! A havat se fújja be a szél, van kályha, van kémény. És végtére is, ki és mi az az tanító? Lengeti a mogyorópálcát a tábla előtt, időnként kiporolja vele a kölykök hátsó felét. Van erre ember mindig, ha éppen megunná!

Nemzetes uraimékkal egy asszony bánt el. A nagyanyám.

Ő is Rába-menti volt, túlparti, molnaszecsődi. Ő is Kőszegen végezte a tanítóképzőt, csak tíz évvel később, mint a nagyapám. A háborút ugyan nem járta meg, harciassága azonban vetekeedett a frontot járt hadfiakéval. Benyitott az ivóba, és úgy odacsördített a pálinkázók közé, hogy kapták a lábukat a nyakuk közé. Pedig alig múlt még tizenkilenc éves.

Ógtak-mógtak nemzetes uraimék, de csak az orruk alatt. Dehogyan nyelték volna le a sértést, egy asszonytól – egy leánytól! –, mégis le kellett nyelniük. Nagyanyám ugyanis földet is hozott a házasságba. Andrásfai mértékkel nem is keveset. Az a tíz hold megsüvegeeltette már a nagyapámat.

Igaz, nem az oskolamestert süvegezték, hanem a gazdát. A lovas gazdát.

Nagyapám egy almásderest választott a vasvári vásáron. Füttyörészett, danolászott, suhogtatta az ostorát, amikor beült a bricskájába – mert azt már előre megrendelte a falujában, a bognárnál –, és a postaúton megnyargaltatta Csillagot. Valahányszor összezördült a nagyanyámmal, áthajtott a Rábán, a bal part-ra. Megverte a hídvégi szülői ház ablakát, a húga már tudta, hogy túrós csuszát

kell az asztalra tennie és piros bort, ahogy ő hívta. Mert az otellót szerette, a folyó bal partján, jobb partján egyaránt, beszélhettek neki somlóiról, badacsonyról, csak az otellót magasztalta.

Máskor, ha kedve kerekedett, elporzott Vasvárra, betelepedett a Zöldfába. Elropta a csárdást, tenyerével verte a mestergerendát, meghívta a vendégeket piros borra.

– Ez már valami! – csettintgettek nemzetes uraimék. Most már becsülték a tanító urat.

Nagyapám már megszokta a Hegyhátat, meg is kedvelte. De nem feledte a Rába-mentét sem. Csillag elvitte, fel Körmendig, bárhová, nagyapám három-négy napig is mulatott a folyóparti csárdákban. Nemegyszer utána küldtek, jöjjön már haza Hegyhátra! Várja az iskola!

– Jól van! – mondta. – Megyek már!

Ráróra az egerszegi vásáron alkudott meg. Nagyapám szeme összevillant a kancáival. Biccentett a fejével, a ló visszahunyorított. Nagyapám kis zömök ember volt, kackiás bajusszal, ferde vágású szemmel. Tetszett a paripának. A paripa viszont a nagyapámnak.

– Ejnye, te! – morogta ellágyulva. – Te Ráró!

– Nem úgy hívják ezt! – igazította ki a ló gazdája. – Más neve van ennek!

– Volt! – mondta nagyapám. – Volt!

Pompás fej, ívelt nyak, karcsú láb, finom metszésű boka, fekete, ragyogó szempár. Megadott volna mindent a nagyapám ezért a kancáért. Erre várt egész életében. Adott is érte eleget, mert a gazdája alaposan feltornázta az árát.

– Te már pihenj kicsit! – simogatta meg odahaza Csillag nyakát a nagyapám. – Vágtattál velem eleget, öreg bajtárs! Fussanak a fiatalok!

Csillag helyett Ráró nyargalt eztán Vasvárra, Hídvégre, a Rába-parti halászcsárdákba. Repült a bricskával, suhogott a sörénye a levegőben, szikráztak a kavicsok, kövek a patkója alatt.

– Amott az andrásfai tanító! – néztek utána réműlettel a falvakban. – Mindjárt a nyakát szegi!

De nem szegte, mert Ráró vigyázott rá. Vigyázott magukra.

Történt egyszer, hogy az egyik téli napon éppen hazafelé igyekeztek egy kiadós hejehujából. Szánkóval siklottak akkor, csengettyűs, suhanó szánkóval. A vasvári kaptatón csődület torlaszolta el az útjukat. Elakadt a vonat az emelkedőn, a hófúvásban. Próbálkozott, erőlködött ott vagy félszáz ember. Lovakat hoztak, nehéz muraköziakat, a mozdony elé fogták őket. Meg sem moccant a nagy, fekte masina.

A kaptatóhoz közeledve Ráró lassított, és kétszer horkantott. Nagyapám felriadt a szunyókálásból.

– Nocsak! – mondta. – Nézd, Ráró!

Lekászálódott az ülésről, befogta Rárót a nyolc muraközi elé. A mozdony meglődött. Nekifeszültek a lovak, felhúzták a szerelvényt az emelkedőn. Az uta-

sok hálálkodtak. Nagypám bólintott, fellépett a szánkóra, és elfészkelte magát. Mire átrepültek Vasváron, már újra elszenderült.

Máskor több napos eső verte a Hegyhátat, megduzzadt a Sárvíz. Oly annyira, hogy elsodorta a mihályfai fahidat. Nagypám hazafelé igyekezett a Zöldfából, szokása szerint a lovára hagyatkozva. A kantár a nyakába vetve, Ráró ráérően kocogott a tajtékos víz felé. Akik látták őket, hányták a keresztet magukra. Néhányan, észbe kapva utánuk eredtek a halálra szántaknak, de eltűnt szekér, ember, ló. A mihályfai tanító jó emberét küldte Andrásfára, kerülő úton, persze, hogy vigye meg a hírt kíméletesen.

Mire a küldönc bekopogott az ajtón, nagypám már otthon volt. Faggatták, hogyan kelt át a Sárvízen, amikor a futár is csak Győrvár felől hozhatta az üzenetet.

– Nem tudtátok! Ráró repülni is tud!

Amikor tovább erőltették, talányosan elmosolyodott:

– Tán Győrvárnak jöttünk mi is... Mint a mihályfai ember...

Honnan tudta volna, hogy merre jöttek, amikor aludt. Két átmulatott éjszák kellett kipihennie.

Hanem ekkoriban már döngött az égbolt, igaz, még messze tőlük. Még nem lehetett hallani a Hegyháton.

De az egyik nap huszártisztek jöttek Szombathelyről. Összeírták a lovakat. A hadra foghatókat. Nagypám nem engedte be őket az istállóba.

– A haza kívánja! – mondták a tiszték.

Nagypám két kiterjesztett karjával állta el az utat:

– Nem adom őket! Sem Csillagot, sem Rárót!

– A tanító úr derék magyar ember!

– Nem adom! Nem!

– Másoknak a fiát viszik el!

Nagypám lehajtotta a fejét. Csak lánya volt.

Az összeírás után nem késett sokáig a behívó. Egy tiszt érkezett, két huszárral. Eljöttek Csillagért és Ráróért, kivezették őket az istállóból. A kapuban a huszártiszt visszafordult, szalutált.

Nagypám a szobába zárkózott, nem evett, nem ivott. Abban sem volt köszönet, amikor előbújt. Az iskolában ok nélkül dühbe gurult, pálcázott veszetül.

Aztán levél érkezett, valahonnan Ukrajnából. A főhadnagy írta, akivel Ráró belenyargalt a háborúba. Nagypám felbontotta a borítékot, és csak bámult maga elé. „A hűséges bajtárs hősi halált halt...”

Másnap az iskolában, a dobogón megszédült, a gyerekek támogatták be a tanítólakásba. Három napig élt még.

Nem szólt egy szót sem, senkihez sem szólt, konokul összepréselte a száját, úgy halt meg.

Dunántúлом, Pannoniám...

[Vallomás-vázlat Caesariana kövein]

1. Kövek, tavak...

Ha meg kéne határoznom a Dunántúl, vagyis Pannónia fogalmát, a definícióért is versekhez folyamodnék. A római kori provinciát a maga szőlő-limesével Gergely Ágnes négysorosa a következőképpen jelölte ki: „A horizontig szőlők tengernyi zöldje. / Gyomverte pince-buckák, égszín kádak. / Pördülnek, kúsznak az indák – merre: / Talán fel, Pestig. De Pestnél megállnak.” Sophianaetól Aquincumig, tehát Pécestől Budapestig, s a Zagyvaparti Hatvantól, hol hajdan római őrség vigyázta a keleti határt, egészen Halicanumig, azaz Alsó-Lendváig otthonosan csaponghat az ember lelke, sőt még Bécsben, Vindobonában is, ahol Marcus Aurelius hunyt el Krisztus után 180. március 17-én. Térben könnyű magam előtt látnom Pannoniát tehát, addig nyújtózik, ameddig a dunántúli borvidékeink érnek. Időben sem olyan nehéz elképzelnünk, hisz ha az érintetlen őszi Balaton-parton nézelődünk, s a látványt nem zavarja meg egyetlen másik ember sem, aki ruházatával a XX. századra emlékeztet, kétezer éves vagy még annál is ősibb panorámával ajándékoz meg minket a mai Balaton, régi önmagával, a Pelso-val. (Ám meglehet, hogy mi emberek sem változtunk olyan sokat...) A Lacus Pelso vízállása alacsonyabb lehetett a mainál, ugyanis meleg, csapadékszegény nyarak követték egymást akkoriban. De Rab Zsuzsa verse legyen a kalauzunk: „Mohos fatönk, mint ezer éve, / mint tízezer, mint százezer éve, / enyészetszagú avar zurranása, / leányszem-színű tó, / fel-lebukó / vöcsök, vadkacsa, szárcsa. // Kotyogó öböl, ladik réve, / mint ezer éve, / kétezer éve. / Maga-múltjába visszareved / végre a tó. / Ősbarlang-béke. / Csúzos római hadvezérek árnya vonul / ködökből-újra-épült / fehéroszlopos villa rusticákba... / Vonulnak a ködben milliók, / sebekroncsolta légiók / hév vizek / éltető tavára. / Antik szüretetek zengenek, / nyűttecske tógák lengenek, / és az őszi virágos, / koraesti / tornácon fehér bort emel a fény felé / – a naplemente vérszínűre festi – / a nyugalmazott / Poncius Pilátus.” (Ókori, őszi Balaton)

A Pelso 292-ig igen közel hullámozott Tapolcához, a városkámhoz. Csak akkor távolodott tőlünk odébb a víz, amikor Galerius császár valamennyire lecsapolta a tavat. Ki gondolná, hogy még Néro császár is szeretett hajókanizálni e tengerszerű tavunkon? A sallai (salai – szalai – zalai) Neptunusnak emelt ol-tárkó is került elő Zalaváron. Róma fiataljai szerettek idejönni a víz partjára mulatni, s hónapokig itt is maradtak. A sok római aranyifjú a bort, Valéria császárné pedig az ásványvizet szerette vidékünkön. (A császárnéről Sigmund Olivér készített szobrot, egy kedves diáklány, Simon Kinga ült modellt, hogy a művész visszaálmodhassa a hajdan volt női karokat, kézfejeket...) Mintha róluk is zengene a XIX. század dalnoka, úgy vette disztichonjába bele a borisszá-

kat és a forrásvízivókat Vitkovics Mihály: „Víg Füreden, savanyú vize mellett, rendesen élnek: / A friss issza borát; a beteg issza vizét.” Ilyen epigrammákat úgy firkanthattak a fiatalok Róma köveire, mint itt és most a Balaton partján a kamaszok vasútállomások és vagonok falára a graffittiket. S a két történelmi kor között egy harmadikban, 1866-ban egy másik dunántúli poéta Édes Gergely a füredi strandfürdő bejáratára a következő sorokat képzelte antik metrumokban: „Lelked szép erejét a sors hullámai edzik: / E tó testednek nyújt üde életerőt.”

Révay József, aki Kosztolányi Dezsőt ellátta szakirodalommal, mikor az a Néró, a véres költő című regényén dolgozott, szintén visszakatapultálta képzeletét a jelenből a római múltba. Ihletten ír, s ő is időmértékes költeményt idéz, Berzsenyiét: „Izzik és reszket a levegő, az ég kékje még most is éppoly szentimentális, mint kétezer évvel ezelőtt; vitorlások süvitenek végig a vízen, mint fehér tollas nyilak: akkor is így volt. Vidám regattáktól és ünnepélyektől volt hangos a víz, római jachtok, dereglyék és szállítóhajók úsztak a vízen, s bizonyára hangos volt a part és a víz az élet dalától. Búza hajladoz a síkon, gyümölcs illatozik a kertekben, és szőlő mosolyog a hegyoldalon. Mintha Berzsenyi hangját hallanám:

*Nézd valamerre veted szemeid, szép minden előtted,
S a koszorús Tellus kosarit mosolyogva üríti.”*

Bármerre is nézzek Tapolcáról, akár Zánka, akár Keszthely irányában, mindenütt tárgyi emlékekre találok. Nem lennék meglepődve, ha egy ásás vagy egy véletlen földmunka további ritkaságokat hozna felszínre. Hasonló széphangú víziorgonák búghattak föl e vidéken is, mint Aquincumban. Kékkúton olyan sztelét adott ki a föld, amelyen egy kétfülű edényből venyigék hajlanak ki, s egy-egy szőlőlevél van a végükön. A taliándörögdi ólomlap-leleten Nap, Hold, csillagok, kígyó, lakomázó fiatalok, mezítlén szépségek, áldozati kost nyúzó férfi, kétfülű crater, oroszlán... S a köveken ismét szőlőfürtök, és megint csak csodás szőlőfürtök. (A Dunántúlnak ha címert kellene választania, én a szőlőfürtre voksolnék.) Gyönyörű szobrok: Badacsony hegyéről Janus és Diána alakja és a híres Abundantia... Kilószám pénzérmék. Tárgyak és tárgyak minden mennyiségben... Még Révay József professzor is meglepődött azon, hogy a magyar néprajzi kiállítás a keszthelyi Balaton Múzeumban csupa olyan szerszámokat mutatott be, amelyek feltűnően hasonlítottak a pannóniai mesterek eszközeire. Az 1800-as években a magyar vincellérek metszőkései éppen olyanok voltak, mint a rómaiakéi. Orvhalász-szigonyok, ekepapucskok, kaszák és sarlók, kapák, kovácskalapácsok, fogók, kőművesszerszámok, ácsbárdok, szekerék: egyformán belesimultak volna az egymástól kétezer év távolában élt emberek markaiba.

Ha szülővárosom, Tapolca utcáit járom, gyakorta lépdelek a valahai, római kori útjai fölött. Útjai fölött, írom, mert ugyan éppen arra vezettek, mint a mai aszfaltok, Diszelen át Óbudáig, a mostani Arany János utcától a Balaton tavunkig vagy Keszthely irányában Fenékpusztáig, csak körülbelül egy méternyi mélyen a föld szintje alatt leljük azokat. Kétezer év hordalékának rétege födi a hajdani kövezetet kisvárosunkban, ahol összefutottak az aquincumi, a fiumei és a gráci országutak. Aquincum és Brigetio között viszonylag igen széles volt

az út: 10,4 méter. A Sophianae-t Savariával összekötő út egyik állomásának épületmaradványait a szomszédos Sümegen találták meg.

Tapolcának is volt latin neve, ahogy Sárvárnak Bassiana, Tácsnak Gorsium, Szőnynek Brigetio s még sorolhatnám a középiskolás tankönyvből a hajdan volt, többségében nőnemű latin városneveket: Scarbantia, Arrabona, Savaria, Alisca... Tapolca – Finály Gábor szerint – feltehetően Caesariánával azonos. Elképzelni is élmény: ha ezeken a járdákon, amelyek alól a valahai aprópénzek is elő-előkerülnek, derékig tudnék gázolni a földben, akkor éppen azoknak a régi légiósoknak, asszonyaiknak, gyerekeiknek a lábnyomába lépnek, akik valaha ugyanilyen párás fényekben ringó Pelso felé menve hullajtották el bronz érmécskéiket... A környékünkön maradt római romok köveit mind befogadták a századok során az új meg új építmények. A vízparton sűrűn házak sorakoztak. A szépkilátói forrást is római kőhasábokból rakták ki, a szomszédos Diszelben az Eger-patak hídján a kőszent békésen őrökdi a római téglák fölött. A híd körívei is oly klasszikusak. A diszeli templom falába még római kori sírköveket is beépítettek. A sírköveken jól olvashatók a nagybetűk: HIC SITUS EST, aminek tükörfordítása: „itt nyugszik”. Irodalmi emlék nem maradt ránk, csak ezek a lapidáris üzenetek és fragmentumaik. De szép kibetűzni a D és M bevéséseket, a Dis Manibus rövidítéseket, amelyek a halotti isteneknek szóló ajánlásról tudósítják az eleveneket. Meghatóan szól egy-egy epitáfium a modern emberhez is:

TIBERIUS FIA NYUGSZIK ITT, AKI 10 ÉVET ÉLT.

APJA ÁLLÍTOTTA A LEGJOBB FIÚNAK.

A tapolcai múzeum udvarán tavaly még egy csecsemő szarkofágja is megtalálható volt. (Visszakerült lelőhelyére. Nemesvita határából került elő, feltehetően a település határát jelölni volt hivatva az elmúlt évszázadokban.) Felkapaszkodom a kerítésre, egy valahai Diána-szentély kövein vetem meg a lábam, onnan figyelem a Malom-tó partján hintázó, zsvajos gyerekcsapatot. Egy római villa állt itt a többszáz éves Kántorház s a még régebbi tapolcai vár előtt. (Szintén villák voltak még a környéken Györökön, Kékkúton, Révfülöpön, Örvényesen, Tüskeváron és Sümegen.) Hangodi László tapolcai történész, muzeológus kötetnyi anyagot publikált a templomdombi és egyéb tapolcai leletekről. Az ő kutatási eredményeiből készítettem egy verses tömörítvényt:

MOZAIK CAESARIANÁBÓL

*Febérfalú és piroscserepes villa reggele.
A ház asszonya saruban lép ki az udvarra.
Hószín rubaleple. A kígyófejű bronz karperec
Húvöse fölengedett már, ám soba nem ért még
Össze a csuklója körül. A Pelso fele néz,
Finom párában a szőlőhegy. Gabonaföldjük úgy
Hullámmal zöldesen, mint az a tengert idéző közeli tó.
Nyakában kék üveggyöngy-fűzér.
Kortynyi mézarany bor maradt tegnaptól
A narancsvörös mázú kehelyben.
Smaragd szőlőfürt a szürke cseréptálon.*

*Pávarikoltás. Gida ugrándozik lábánál bolondosan.
A télen is gőzölgő, szomszédos kistónál
Lesz forrásáldozat vagy Diána erdei oltárán?
I fényes Centenionáliszt ad a koldusnak.*

A tapolcai Malom-tó hévize ugyanúgy gőzölgött régi teleken, mint gyerekkoromban a 1960-as években. A kristálytisza vízben honos őslények, a fürgecsellék két évezrede is ugyanúgy fickándoztak itt, s összegyűlve követték táplálék reményében a vízbe hullott kövecskét. Horatius Forrásáldozat című verséből következtethetünk arra a bensőséges viszonyra, amit ily' fürdőhelyeken a lakosság alakíthatott ki a természet ajándékával, vagyis a forrás-istennel:

*Ékkő-kék ragyogás bújt ki a föld alól.
Hoztam, víz tüköre, áldozatom reád:
Szirmot, bort s e gidát, már
Harcos szarva dudorszik, a*

*Felnőtt párbaj elé állna szerelmesen.
Ám nem lesz viadal, hull csak a vére itt
És véled tovafut, míg
Bíborszínt a habodra fest...
(A szerző fordítása, részlet)*

2. Szőlők, borok és próbált dallamok

Tapolcán, a Szent György-hegy s a Badacsony szőlői, csonthéjas gyümölcsfáinak közelében töltött egyetlen pillanatunk is évezredekét sűrítet magába. Ha kimondom az első európai rendű-rangú magyar költőnk nevét, aki ugyan még latinul verselt, nyomban ez a táj jut eszembe: Pannónia. Ugyan mostohább, mint a valódi mediterrán vidékek, de a miénk. Janus egy mandulafácskát ábrázolt, minden hűségnyilatkozat helyett, éppen csak arra nem figyelmeztette a humanista olvasóit, hogy itt élned s hálnod kell. Weöres Sándor dunántúlinak (!) fordította, én pannóniainak a jelzőt! Valószínűleg a Mecsek oldalában láthatta Jánusz a fácskát, de a Balaton partján is található volt rá, a közelünkben...

*Színarany, illatos almafa-kertben Herkules ily csoda-ágra
nem lelt, de Ulissz se igen ám a phaiák szigetén.
Nincs is a mennyben, nincs is a mélyben az Éliziumban.
Pannoniában eredt, pont buzatos terein.
Bátran e mandula bontja virágát cidris időben,
kései hó veri bár majd kora-szép rügyeit.
Fácska, Te, lásd, hogy a fecske se jött még! Árva szerelmes
Füllisz, mégis ide vagy gyökerezve hiven.*

(Egy pannon mandulafára, a szerző fordítása)

Hasonló érzés kerítheti hatalmába a szemlélődőt, mint Rab Zsuzsát a Balatonnál. Tanúsítja Petrőcz Éva költőné verse, hogy léteznek ezek a bizonyos összegző minutumok, amelyben az ókort és a jelent egyszerre csodálhatjuk: „Ezek a napfény-spongya / házfalak, s a / sárga párta peremén / kapaszkodó riadt kis szentek / (hogy az obligát / mandulafára szót / ne is vesztesse!) /

mutatják: ez itt / Pannónia, / s hogy más tájhoz / hiába szoktatom magam: / mindétig e látvány /pányváira leszek kötözve. / Amíg vagyok, / ragyognak bennem /e napfény-spongya házfalak, / ezek a széllal dacoló /sárga párták.” (A Szent György-hegyen) Bodrossy Leo A Balaton regénye című összefoglaló tó-monográfiájában Germanicus és Caesarianus katonái már úgy néznek szét e tájon, hogy milyen jó lesz nekik majd veteránként szőlőt termesztetni az itteni lankákon, s inni a hegyek levét.

Itt olvasták tehát kedves költőiket a lugasok alatt a rómaiak. Pannon szokás volt, hogy a szőlőt fákra is fölfuttatták. Amikor nagyapámnak kiszáradt egy-egy gyümölcsfája, ő sem vágta ki, hanem Izabella-tökét ültetett a tövébe, s ősszel létráról szüretelte a súlyos fürtöket. Éppen ilyen szőlőszedési módíró tanúskodnak a freskóábrázolások is a Dunántúlon. A latinok számára itt, a kedves költők munkái közül bizonyára ismerősen csengett Virgil intelme a szőlőkről, amiket persze a “próbált dallamba”, hexametersorokba fogott. Gondolom, ha horzskóvel lecsiszolt új pergamen-kódex nem is volt velük, de Rómából hozott szellemi csomagjaikba a következő citátumok is belefértek:

*„Mondjam-e még, bármily venyigét ültetsz is a dülön,
bints sűrű trágyával, ne feledd bő földbe temetni,
vagy szivacsos követ áss mellé, cserepes csigabéjat...”*

Milyen csodálatos, hogy Keresztury Dezső az általa megverselt vincellérmesterséget ugyanúgy szakrális teendőként emeli be a költészetbe, mint az idézett Vergilius. Mintha Dezső bátya nem is évszázadok múlva, hanem csak egy tél után írná tovább a Georgicát a Balaton partján, úgy szól a gyakorlati és a szellemi tanács – ugyanazon hexameterben, csak már nem latinul, hanem tájnyelvi szavainkkal vegyítve:

*...őrizd, bogyba megérik a termés, nyisd ki a pincét,
végy bátadra te is puttonyt, búzd nyögve a prések
rúdját, mérd, foka jó-e a lének, ügyes kotyogóval
szúrd ki a forró mustból a mérges gázt, s amíg erjed
újra takard be a tőkéket, s ha az őszi eső ver,
álld ki; mikor már söpreje megszállt, fejtsd meg az újbort,
készíts kármentőt, tölcsért, üsd csapra a bordót,
sajtározz te is, és ha az ujjad dermed, amíg kint
bóval bordja a borgos-utat be a téli jeges szél:
megtudod akkor, mért szeret úgy a körtefa árnyán
asztala mellett ülve s üvegpoharában a hűvös
bort izelve körülpillantani csendben a gazda
guggon ülő tőkái között, majd megtudod akkor:
lassudan érik, gondviseléssel tisztul a jó bor.”*

(Dunántúli hexameterek, részlet)

Ahhoz hogy Keresztury Dezső megírhasa a Dunántúli hexameterek című művét, kellett hogy évszázadokon át öelötte a magyar költők már kitapasztalják, a görög-latin verselési technika milyen lehetőségeket kínál? Sylvester János íző nyelvjárásban már igen csodás ajánlást írt – az első magyar disztichont – itt a Dunántúlon, a Nádasdyak birtokán az Újszövetség kiadásához: „Próféták által szólt rígen az Isten...” Innentől kezdve írástudóinknak már csak arra kel-

lett ügyelniük, nehogy elherdálják a görög-latin klasszikus örökséget. (Borzák István professzor úr figyelmeztette hallgatóit, hogy az örökség latinul: hereditas, – amit elherdálni véték!) Janus Pannonius latin epigrammái után a tapolcai születésű Batsányi János is írt még latinul verseket! (Herder őt tartotta Európa legjobb latinul verselő kortárs-poétájának! Lám, volt amiben nem tévedett!) A tapolcai saruvarga fia Horatius és Martialis műformáiban otthonosan mozgott, hibátlan metrumú költeményei Csokonai, Kazinczy, Virág Benedek s még sokak műveivel együtt, tudjuk, szépirodalmunk maradandó értékeit képviselik. Vörösmarty, Arany János, Babits és Radnóti Miklós életműve sem képzelhető el az eposzok, az eclogák, a lírai dalok vagy a himnuszok dallamai nélkül.

Mégis, ha valakit ki kellene emelnem a korok s nemzedékek alkotói közül, hogy a pannoni szellem tájat és lelkeket formáló hatalmát illusztrálhassam, akkor az a géniusz Dani uraság, a niklai remete lenne. A Kemenesalja, a Balatonhoz közeli Börcehát, a Tapolca mellett megbúvó falucska, Halimba, odébb a Kállai medencében Kővágóörs (ez utóbbi két helység parókiáján Kis Jánossal borozott egykoron a költő), a somogyországi Nikla mind-mind olyan emlékhely, ahol valaha metrumok úsztak a levegőben. Egy középiskolás is el tudná tán még skandálni a következő strófát:

*Zúg immár Boreas a Kemenes fölött,
Zordon fergetegek rejtik el a napot,
Nézd, a Ság tetejét hófuvatok fedik,
S minden bús telelésre dőlt.*

(Berzsenyi Dániel: Horác)

A költemény téli versszakkal indul. Míg Horatius a Róma környéki téli világot mutatta be Thaliarcushoz című versében, addig Berzsenyi a Ság környéki vidéket festette le költeménye elején. Szabó Lőrinc átültetésében ismertem meg Horatius versét, míg nem tudtam azt – márt huszonéves fővel – kisillabizálni latinul:

*Nézd a Soractét! nézd, magas orma bogy
ragyog fehéren! roskad a hó alatt
és nyög az erdő, és a fagyban
a folyamok vize mind beállott.*

Ha egymás mellé tesszük Horatius és Berzsenyi versét, akkor azt látjuk, hogy a Berzsenyi-féle Horác csak az utolsó versszak közepéig optimista. Lélekben éppen idáig érne Pannónia? A záró két sor inkább melankolikus: „Míg szőlünk, az idő hirtelen elrepül, / Mint a nyíl s zuhogó patak.” Sehogy sem illik Horatiushoz. Berzsenyi lényének pedig talán éppen lényegét rajzolják elénk. Gyógyíthatatlanul szomorú és mégis édes dallamú. Tulajdonképpen a vígságra és a jó kedvre figyelmeztet közvetve, hogy azok milyen nagy értékek, s amelyeknek híján időélményünk még a leírtaknál is tragikusabb lenne... Summázva az azonosságokat és a különbségeket Horatius és a mi költőnk között, arra a következtetésre jutunk, hogy Berzsenyi fölhasználta Horatius motívumait versében, de nem követte a latin költő Thaliarchushoz című versének formáját, ám tovább gondolta annak tartalmát. Stigmatizált (megsebződött) lelke mintha valamiféle pokoljárás után figyelmeztetne a vígságra, amit a szerencsésebb alkatú, ókori költőelőd elkerült. Berzsenyi modernebb és tettebb Horatius-

nál, viszont legalább annyira maradandó értékű lírikus, még világirodalmi mércével mérve is. (Ahogy Takáts Gyula látta: Hölderlin ikercsillaga.)

Mi mással köszönhetnék el ez alkalomra írt dunántúli-pannoni vázlatomtól, mint még egy saját versemmel? Tán megsejti belőle az olvasó: olyan, hogy szűkebb pátria nincsen. A Dunántúl, vagyis Pannónia nekem mindig a tágasságot jelenti: térben és időben egyaránt. Ezért bátorkodtam 2009 nyarán a következő fiktív episztolát kifaragni:

**Kis János szuperintendens uram Kővágó-eörsi episztolája
Somogyországba.**

Anno Domini 1800

*Kedves Dánielem! Van Dani-kút is itt,
Burnót parti köves Eörsön, ahol malom
Egykedvűn duruzsol évszakokat, s ide
Látszik a Szigliget.*

*Nem kéklík Balaton tükre elém viszont,
Ám posvány-csapolás búzeiből kikél
Hamvakkal teli, ép római szarkofág
Vadmogyorók közül.*

*Márvány oldalain krúgat a páva, ha
Nem von' csöribe fürt, ballani vélenéd,
S mint öröltek a szép szürke malomkövek,
Pince előttiek.*

*Kő-borjam legelész most, simogatja szél,
Lásd majd, zápor-idő hogy veri nyájamat,
Mert kő-csorda e táj, füttyre se moccan az,
Pásztora így vagyok.*

*Bár többet Te se látsz, niklai ősz ha jó,
És rozsdál sűrű nád, sásos a széna ott,
És szólít ugyanúgy berki tücsökmadár;
Éngem akár e helyt.*

*Szomszéd Kálok, Ecsér, réve Fülöpnek és
Halas Kornyita, mind – népe szüretre vár,
Aztán lephet a hó tsipketövisre szúrt
Mézes aszúszemet.*

Post scriptum:

*Jer hát Dánielem! Pygmalion! Barát!
Burnót parti köves Eörsön, ahol lakom,
Megkóstoljuk a jó bort, a kacsajtosit,
Hagyd savanyó vized.*

Üdvözet Dunántúlra

Minél távolabb kerülök tőled időben és térben, annál jobban sóvárog érted a lelkem. Magyar Dunántúloom, édes szülőföldem, Somogyországom, gyerek- és kölyökkorom csavargásainak, barátkozásainak, bujócskázásainak színtere. Újvárfalvai Zaboskert és Tölös. Pityú, Béla és Imre; Éva, Róza és Ida. Felejthetetlen pajtásaim. Illatos akácok, titokzatosan zúgó fenyvesek, méltóságos tölgyerdők – izgalmas gombászások, szanaszét ugránczó nyúl-gombák, rejtőzködő vargányák. Még ki sem tavaszodott egészen, de már mentünk, pengettük az erdei napsugarakat. Hóvirágok, madárhangok, csendek és tisztaságok ragyognak a természet szent templomában. És bennem és benned is. Ezer színárnyalatban pompázik a zöld, ott meg gazdagon tarka a lombjától hosszan búcsúzkodó élet. Szentkirályban és a Bagó-réten meg fehér és fehér, mint a boldog Isten haja és szemöldöke. Megyünk az erdőre, ki a Nyíresbe, kisbaltával a hónom alatt billegek apám után, próbálok az ő lába nyomába lépni, fel-felborulok, ő meg nevet és nevetünk. Boldog vagyok, még nem váltam el az egésztől, még nem különböztettem meg magamat, azonos vagyok a napraforgótábla szirmos arcával, zöngő méhesével, a jóra vágyakozó néppel, tavasszal, ősszel, éggel, földdel, hóeséssel. Észrevétlenül ivódik lelkembe a hószikrás táj, az ágakról csüngő jégcsapok: szentek orrai. És látta a teremtő Isten apám vállán a fejszét, és hónom alatt a kisbaltát, s mintha megrettent volna tőlünk a Nyíresben. De mi jóban voltunk akkor még az Úristennel is. Én is hálát adtam neki, hogy világra segítette egyik legszebb versemet, a Csordítók nyírvízét címűt: *S bogy megremeg a hóesés, / nyírfa a lélek, gondolom, / megesbet én is nyír leszek, / nagyfejsze hüppög vállamon.*

*

Nagyanyám, Buzsáki Magdolna kékfestő ingben, hosszú, ráncos szoknyában áll előttem. Mennyire szeretem az ő sovány, ráncokkal szabdalt arcát. Bámulom nagyapámat is, alacsony termetét, keménységét, tiszta eszét s nagy-nagy erejét. Éppen olyan volt, mint tankönyvünkben a puskájára támaszkodó 48-as honvéd. Nyolcvanhárom évesen még aratott, kaszált, vágta a rendet. S mikor a vadállat orosz katona letéperte Mariska nénémet, nagyapám lányát az istállóban, a mokány kis magyar vasvillával szögezte oda az orosz a szalmához. És addig tartotta ott, amíg előkerítették a parancsnokot. Nagyapám tudott oroszul, az első világháborúban Horvátországban szolgált. A letépert lány és az erőszakos katona felett nagyapám megmagyarázta az orosz tisztnek, hogy mi történt.

Kikísérték az orosz, s a kertünk végében agyonlőtték.

Nagyanyám alakja libben elélem akkor is, amikor legjobb barátom, *Tamási Lajos* Balogh Rózát, a nagyanyját – a faluról Pesterzsébetre költözött nagymamát – emlegeti versében, a *Városi őszen*ben. A Somogy és Tolna határán, Nagykönyiban született költőt a legritkábban szokás a Dunántúl költőjeként

emlegetni. Pedig a *Piros a vér pesti utcán*, a *Keserves fáklya*, az *Egy körüti sírkeresztre*, a *Nyárvégi viharok* vagy a *Pacsirtaszó* költője a Dunántúlról is maradandóan szép verseket írt. Íme egy részlet:

*„Jönnek az őszi délutánok
s mintha száz éve várna ránk,
kiül a ház elé s melegszik
ősz kis anyánk, öreg-anyánk.
– Mert ennek a városi ősznek,
dobogja – anyi füstje van.
– Messze van a Dunántúl innen.
– Az egész élet messze van.*

*Oly messze van, hogy megbajolva
szédülve bajtott sorra-sort,
tavaly, tíz éve, s hetven éve
mikor még Balogh Róza volt,
s oly messze van, hogy Illa-kútján
megcsobbant érte az öröm,
subogtak a kukoricák, hogy:
subogjunk, Balogh Róza jön.”*

***

Sokszor irtottak engem is, téged is: horvátot, tótot, cigányt, svábot, zsidót, oláhot, szlávot...: magyart, magyart, magyart! Házunk és hazánk, testünk és lelkünk békés építése közben magától értetődően lett magyarrá itt a nép. De ha viszályok dúltak, felfaltuk egymást és felfaltuk magunkat is. Elvesztegettük életünket, becsületünket, hazánkat, testvérünket, anyánkat és apánkat, még a földünket is. És lettünk őseink földjén otthontalan bújdosókká, elvesző, megzavarodott magyarokká.

Olyankor idegenek lettek egymásnak az itthoniak is, amikor a hatalom, a hatalmak különérdekei egymás ellen fordítottak bennünket. Nem becsültük, nem szerettük egymást eléggé, nem voltunk elég műveltek érzelmeinkben sem. Zaboskertiek és koroknyaiak, vrácsikiak és nadalosiak – szülőföldünk fiai, testvérei, szeretői, kedvesei, mindazok, akik az időben magyarrá lettek, akiknek hazájuk lett ez a föld, azok útjába álltak a könyörtelen hódítónak: tatárnak, töröknek, németnek, oroszoknak, globalizált minden-mindegy-milyen rablónak. Akár tatárok, törökök, oroszok, németek, szlávok, ki tudja kicsodák voltak azelőtt, ha itt valóban gyökeret eresztettek, magyar kenyeret ettek, magyar anyanyelvünket beszélték, azokat a gonosz hatalom sem fordíthatta szembe édes-testvéreivel, még tejtestvéreivel sem.

Szép magyar Dunántúloom! A vérzivataros évszázadok során micsoda élvezettel hengereltek le a hódítók! Micsoda élvezettel marcangoltak vérszomjas vadak, hidegvérű gyilkosok. Csodálkozom is szülőföldem, házám és hazám népe, hogy még mindig élünk. Jó lenne végre valóban megtanulnunk: „*Veszünk, enyészünk, olvadunk: Jobb egyesülni, míg vagyunk*” (Arany János) Jó lenne végre

valóban mélyen megérteni: sorsunktól idegen erők s érdekek akarják megtiprításunkat, elvérzésünket. Érzékenységünkben hogyan véreznénk el már egy vírágszálon. Összeveszünk eltévedt-elrabolt múltunkon, összezavarodott jelenünkön és újra meg újra elveszett jövőnkön. Összevesszünk anyánk és apánk életén és halálán, testvérünk hovatarozásán, pártállásunkon, szegénységünkön és gazdagságunkon. Elváltunk, idegenek lettünk, összeveszünk jó szándékunkban is, fiunk házának építésén.

„*Elveszünk, mert elvesztettük magunkat*” (Ady Endre) Így könnyű elbánni velünk. Ezt akarják. Azt, hogy a föld is kicsússzon talpunk alól, hogy felejtjük kilétünket, magyar és ember voltunkat, igazabb lelkünket. Hiszen jön is már az emlékezet mélyéről az utolsó üdvözet: „*Mi voltunk a földnek bolondja, / Elhasznált szegény magyarok, / És most jöjjetek győztesek: / Üdvözet a győzőnek*” (Ady Endre).

***

Áll még egykori kisiskolám épülete a faluvégi Ősz-dombon, Vrácsikon (Újvárfalván). A Noszlopy család kismemesi kúriája volt valaha, száz évvel azelőtt. Nem tudom, vezettek-e valóban rejtekutak iskolánk vastag falaiban, de hogy mi gyerekek az üldözött Noszlopy Gáspár szerepében bujkáltunk azokban a falakban, arra esküdni mernék. Pedig már-már vége a játéknak. Haza már ide is csak a temetőbe járok, nagyanyám sírjához, s azokéhoz a falubeliekéhez, akiknek gyerekkoromban mindig volt hozzám egy-egy jó szava. Ami igazán fontos az életben, azt mind innen kaptam. Nagyobbik fiam, aki szintén múlhatatlan erkölcsi értékeket kapott e falutól, nagymamájától és nagypapájától, kis temetőnk minden sírját lefényképezte. Kár, hogy a Noszlopy Gáspár Múzeum belsejét, a kiállítás 1848-as relikviáit, tárgyi emlékeit nem fényképezte le, mielőtt tökéletesen kirabolták. Azután meg is szüntették mint múzeumot. Így aligha maradt itt híresebb, megbecsülésre érdemesebb emlék Szeniczei Bárány Julianna magányos sírkövénel. Úgy látom pusztuló szülőfalumat, hogy már nem is igen lesz.

Temetőnk fája alatt e magányos kő nagyon megérdemli tiszteletünket. Megérdemelné. Mélyen meg kell hajolni előtte, hogy kibetűzhessük feliratát. Anyai fájdalomát Bárány Szeniczei Julianna mintha Vergiliusszal vésette volna kőbe:

*Küzdeni szent jogokért két Gracchust adtam e bonnak,
Bú kísér utamon s egy óhaj: légy baza boldog.*

Noszlopy Gáspár és Noszlopy Antal édesanyja tizennégy gyermeket hozott világra. Idősebb Noszlopy Antallal, a jogtudós, művelt, több nyelven értő, jobbágyainak földet osztó, igazságszerető férjével kilenc gyermeket felnevelt. Közülük Antal és Gáspár jogot végzett, s mindkettő Gracchus lett, a forradalom és szabadságharc hős katonája. Antal, az idősebb testvér 1848 szeptemberében nemzetőr hadnagy, a népfelkelők tisztje, 49-ben a somogyi népfelkelők egyik vezére, Gáspár, a bátyjánál tíz évvel fiatalabb a pápai jogakadémián tanult, ügyvéd lett, 1848-ban nemzetőrparancsnok, később Dél-Dunántúl kormánybiztosa. A szabadságharc leverése után 1850 tavaszán elfogták, hadbírószág elé állí-

tották, de még az ítélelhozatal előtt megszökött. Cselekedni, harcolni akart a szabadságért. Hazavárták Kossuthot, kecskeméti barátai segítségével a császár elfogatását tervezte. Miután tervét elárulták, visszament a Dunántúlra s a Bakonyban szabadcsapatokat szervezett.

Amíg megvolt apám és anyám háza Somogysárdon, szobájuk falán ott függött bekeretezve a Magyar Császári és Királyi Haditörvényszék dokumentuma, melyben Noszlopy Gáspárra kimondták a halálos ítéletet. Az ő „perében” két ősiünk, Benke Sándort és Benke Istvánt „rablógyilkosság” címén több év börtönt kapott. Noszlopyt 1853-ban kivégezték.

A kilencvenes évek közepén újságíró voltam az Új Magyarország című napilapnál. Úgy tűnt, kitört a sajtószabadság, magától értetődő kötelességemnek tartottam „küzdeni szent jogokért”. Levélben kérdeztem Habsburg Ottót, hogy most, ez új időkben minek tekintsem az őseimet: még mindig rablógyilkosoknak vagy hősöknek? Azt is megkérdeztem tőle ugyanakkor, hogy ő minek tekinti császári-királyi őseit, köztük Ferenc Józsefet, akinek a parancsait Julius Jakob Haynau báró-táborszernagy, a próbált bresciai hiéna teljesítette, sőt túlteljesítette. Választ nem kaptam.

Az Iszákon

Németh László – Berzsenyi földjén

Hatások fonják be, kísérik életünket. Az ember a maga irányított csapásán túl: ötvözet, melyet a sok kis, netán kacskaringós utacska formál, melyek egy nagy úthoz, Németh László szavával élve: vállalkozáshoz vezetnek. Kik voltak rád nagy hatással s megmondom, ki vagy – ez a halálosan komoly játék fátumszerűen csupaszt minket ha nem is pőrére, de mindenképpen vetköztetve és tanulságosan. S minél nagyobb a szellem, annál bátrabban vallja s vállalja a hatást és hatásokat, legyen az ember, könyv környezet, bármi.

Németh László, akit evidens módon a legnagyobb magyar alkotók közé sorolok, sőt, szellemi és erkölcsi zseninek tartok, az egyszeri emberi életben hihetetlen nagyságú tudást halmozott föl, a humán ismeretektől, a természettudományos műveltségtől a nyelvek ismeretétől az elképesztően széles körű olvasottságig. Nem véletlen ugyanakkor, hogy gazdag életművében néhány név folyamatosan fölbukkan és jelen van, számos alkalommal hivatkozik rájuk, olyanokra, akik egyrészt vulkánszerűen és kiemelkedő módon hatással voltak az emberre és íróra, másrészt azokra, akik „vállalkozása” rokon az övével, s végül azok magasodnak a szövegekben, akik hasonló „életreceptet” kínálnak, hasonló „növéstervben” gondolkodnak. Személyes példát előhozva: a hetvenes évek közepén Grezsa Ferenc előadásait hallgatva Szegeden belém égett a mondat: „Higgyék el, életük minden kérdésére választ ad Németh László életműve!” Vagyis ez a válaszadás visszaköszön, vissza kell köszönnie azoknak a válaszaikra, akikhez Németh László fordult. De miképpen ő is küzdött a mindenkori válasz megfejtéséért (erre a Berzsenyi-könyv is példa), mindenkinek küzdeni kell, a sematikus és a könnyebb ellenállás irányába mozduló értelmezés nem vezethet sehova! Hogyan írta Németh: „A mű nálam csak érintő az élet görbéjéhez, eredményei nem alkalmazható tanítások, csak figyelmeztetések.”

Kik voltak tehát, akik művükkel és személyükkel, mondhatni az úttal (hiszen az út is mű!) Németh Lászlónak „figyelmeztetést” adtak? Kik azok, akik ennek a kivételesen nagy ívű, mennyiségileg, minőségileg lenyűgöző gondolkodói és alkotói életmű pilléreinek tekinthetők és hozzájárultak a kiteljesedéshez? Hogy fogalmazott Németh? „Ha munkásságom lényegét egyetlen kérdésben kéne összegezni, az lehetne: van-e értelme az adott nagy nehézségek közt az erkölcsi harcnak?” Tehát kik azok, akik azt sugallták az írónak, hogy az erkölcsi harc vállalása kötelesség, s ez már eleve életgyőzelem, eredménytől függetlenül... A névsor lenyűgöző, még akkor is, ha csupán a legfontosabbakat említjük. Az ókori görögség nagyjai, Tolsztoj, Gandhi, Albert Schweitzer. A magyar irodalomból? Elsőnek Ady, aztán Széchenyi és Bartók, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, a régebbi magyar irodalomból főleg Csokonai, Katona, Kemény Zsigmond, Tolnai Lajos és persze Berzsenyi.

E neveket sok minden összeköti, és sok minden szétválasztja. A vitathatatlan hatalmas tehetségen túl jellemző rájuk a vívódó jobbítási szándék önmagukkal, közösségükkel, tehát az emberiséggel szemben is, de főként az, hogy bár kimagasodtak korukban és korukból, nem, alig vagy nehezen értették művüket, törekvéseiket, megannyi gáncsokodás, szellemi és olykor nem csupán

szellemi erőszak kísérte a tágan értelmezett útjaikat. Sokat foglalkozott velük Németh, sokszor emlegette őket, de könyvet háromról írt, Széchenyiről 1942-ben (róla egyébként drámát ugyanebben az évben), Móricz Zsigmondról (1943-ban látott napvilágot a Turul Kiadónál) és Berzsenyi Dánielről 1937-ben, amely kötetben 1939-ben jelent meg a Franklin Kiadónál.

Az eddigiekből is egyértelműen kitetszik, hogy Berzsenyi kiemelkedően sokat jelentett Némethnek, a miért és miért éppen akkor született a vele foglalkozó könyv kérdésre kell bővebb választ adnunk. 1937-ben, tehát a megírás idején harminchat éves Németh, tizenkét esztendő írói múlttal a háta mögött (1925-ben „robbant be” a magyar irodalomba a *Horváthné megal* című Nyugat-pályadíjnyertes novellával) már a kor izgalmas alkotója, értelmisége. Kenyérkeresete az orvosi munka, s bár szépíróként fedezték föl, és Osvát Ernő, a Nyugat legendaris szerkesztője is ebbe az irányba próbálja tolni, ő, szinte igazolva levelében megfogalmazott elképzelését, miszerint „a magyar szellemi erők organizátora” szeretne lenni, kritikákkal, tanulmányokkal keresi s jelöli a helyesnek vélt utat, közben azért szépíróként is bizonyít: 1929-ben a Napkelet folyóirat közli a méltatlanul kevés fényt kapott *Emberi színjáték* című regényét. Több lap munkatársa, majd a Nyugat vezérkritikusa, egészen a folyóirattal és Babits Mihállyal történő szakításig. 1932-re eljut odáig, hogy elképzeléseéhez, minőségelvéhez, eszméihez, szentibilis és mélyen tisztességes alkatához neki megfelelő partnereket nehezen találhat a trianoni tragédia után lassan épülő, de szellemi életében vagdalkozó Magyarországon; ennek krónikája az 1934-ben megjelent *Ember és szerep* s ennek a fölismerésnek gyümölcse az 1937 tavaszáig egyedül írt és szerkesztett Tanú folyóirat. Vallotta: „Maláriás vidéken nem lehet büntetlenül élni: ha nem betegszem meg a maláriától, megbetegszem a kinintől.” Vallotta, de tett is ellene, hiszen a diagnózis felállítása akaratmozdító erő is. A Tanú mellett fantasztikus munkabírással dolgozott, ekkor született a *Magyarság és Európa* (némely gondolata a Berzsenyi-könyvben folytatódik), a *Gyász* című, sokak által legtökéletesebbnek tartott regénye, *Ortega és Pirandello* című tanulmánykötete, szóval ontja az írásokat. Közben szervez, organizál, a népi írók ideológusa, a Rádióban az irodalmi osztály vezetője, 1934-ben Fülep Lajossal és a jó barát Gulyás Pál debreceni költővel megindítja a Válasz folyóiratot, 1935-ben csatlakozik az Új Szellemi Front reformmozgalomhoz. A harmincas évek közepére és az ő harmincas éveinek közepére nem csupán életmű van már mögötte, hanem kész a gondolkodó, a szellem embere, az író, a magyarság sorsának aggódója, a magyarságnak receptet adója s bizonyos mértékig alakítója.

Bár az esszé kísérlet, Németh László esszéiben, még a terjedelmileg legkisebbekben is, mindig összegez egyben. Összegez valamit önmagából, vagy éppen önmagának és a világnak, az írás tárgyának és témájának ürügyén iránytű-mondatok fogalmazódnak meg. Végképp összegező a Berzsenyi-könyv, szerény címe, a *Berzsenyi* csupán a költő vezetékneve, ám a költő és munkássága, életének árnyai és csúcsai részletesen, teljességre törően állnak össze a személyességet vállaló stílusban. Összegező, mert visszatekint a kötet a Berzsenyit megelőző évszázadokra. Megrajzolja a költő korát s kortársait, a XVIII. század végének és a XIX. század első harmadának oly ellentmondásos időszakát, Ferenc császár uralmának idejét, a jakobinusok kivégzésétől, az ezt követő lassú levegővételekig,

majd vizsgálja a további évtizedeket, eljutva a XX. századhoz, a harmincas évekig. Megfogalmazván az örök Németh László-i kérdést: az alkotó szelleme hogyan épült be mába. És összegezõ abban is, hogy a gondolkodó Németh szinte mindig eddigi szemléleti sarokköve benne van a mûben, mindaz, ami már hívet és támadókat szerzett, de az is itt van csírájában, vagy éppen kibontva, amit késõbb „bábáskodott fényre” – hogy az õ szavával éljünk. S tájleírásaiban is összegez: Vas és Somogy megye, Egyházashetye, a viszonylagosan édeni Sömjén és persze a zord Nikla szellemét, a hely szellemét idézi meg, benne Berzsenyi ettõl nem elvonatkoztatható mûvészetét, életmódját, alkotását.

A Németh László-i életmû egyik csúcsa a Berzsenyi-könyv, tisztáztuk, hogy nem elõzmény nélküli s hogy mennyire forró és lüktetõ az alkotói köldökzsinór a kötet szerzõje s a kötet tárgya között. De nem elõzmény nélküli olyan szempontból sem, hogy Németh korábban, már 1936-ban foglalkozott a költõvel. Elõbb a *Berzsenyi útja* címû írásában; ebben nem csupán alkotói pályát rajzol meg, hanem azt a fontossági sorrendet, ha úgy tetszik, ívet bizonyítja, mely a költõt jellemzi s melynek stációi: lélek, gondolat, mesterség, s melyeket – legalábbis egy részüket – hiányol még nagy alkotóknál is. Nem elég a mesterség tudása, sõt, a tehetség sem, kell valami fundamentális nagy hátország az emberben – ez a tétel végigvonul Németh pályáján, s ez nála mindenkire vonatkozik, nem csupán mûvészre. A másik írás, az *Esték Sümegen* igen érdekes és egyedülálló számvetés. A Berzsenyi-könyvre készülvén Németh egyedül bebarangolta azt a vidéket, azt a földet, melyhez a költõt „élete és költészete kötik”. Jól felkészült. Az út során „lelke fürtjeit megöblítette” a Dunántúl eme részeinek jellegzetességeiben, a „legszebb kultúrtájnak” nevezett Kemenesalja és Sömjén atmoszférájában s a sötétebb tónusú Nikla világában, amelyet Berzsenyi, az „elvadult Diogenész”, a számûzetés helyének nevezett. S ha már mûvek: meg kell említeni tényként és érdekességként, hogy Németh jó tíz évvel késõbb – mennyi minden történt ez idõ alatt a nagyvilágban és Magyarországon – *Berzsenyi ürügyén* címmel emlékbeszédet tartott a Válasz folyóirat és a Berzsenyi Társaság kaposvári Berzsenyi-ünnepélyén.

Maga a nagy mû, a *Berzsenyi*, melyet Vekkerdi László az elsõ „Tanú-túli hosszúesszének” nevez, valójában monográfia – Németh László módra. Tudományos fölkészültség, adatgazdagság, ugyanakkor számos kitekintés és persze új szempontok gazdag tárháza.

A hat fejezetbõl (1. *Sopron ellenében* 2. *Ember a mûhelyben* 3. *Nikla és Széphalom* 4. *Összeomlás* 5. *Önigazolás* 6. *Kiaknázatlan*) álló írás nyilván nem csupán Berzsenyi személyével és mûveivel foglalkozik, a személy és mûvek fogadtatásával is. Hiszen utána kellett járni annak az irodalomtörténeti ténynek, hogy ez a fénylõ tehetségû költõ, aki a kor ellenében az egykori eszméket és ideákat hiányolja, s Kazinczy barátsága, Döbrentei Gábor védõ szavai nem voltak elegendõk, hogy elfogadják súlyának megfelelõen, nem beszélve Kölcsey bántó és gyógyíthatatlan sebet okozó kritikájáról, szóval meg kellett vizsgálni ennek okát. És Németh egyértelmû választ ad. Elõtte leszõgezi: Berzsenyi nagy lélek volt, nem irodalmi író, õ „a költészet metrumos diétája volt, ahol azért szólal föl az ember, hogy nemzetét emelje”. S ha így van, márpedig így van, akkor egy betegség, egy szellem, a magyar irodalomra jellemzõ kór az oka. S mi ez? Németh megint pon-

tosan fogalmaz, olyannyira, hogy a saját korára is érvényes, de napjainkra is: „A magyar irodalomnak valóban legnagyobb betegsége a literátorszellem, amely az elhagyott és benőtt magyar források közt lajtos kordékkal ide-oda szaladgáló emberkék uralmát teremtette meg az amúgy is gyér szomjúságokon.” Íme a magyarázat, s egy Széchenyi kellett, jellemző módon nem irodalmár, hogy Berzsenyi kivételes nagyságára valaki tévedhetetlenül rámutasson.

A *Berzsenyi* fő gondolatmenetében ott van az addigi Németh László, az útkereső, a lázadó, a receptfölmutató. (Meglepő, hogy korabeli kritika egységesen dicsérte a művet, hiszen korábban megannyi támadás érte hasonló gondolatok miatt. Talán a Tanut odahagyó írók üdvözölték inkább, mintsem a mű értékeit, igazságait.) De benne van a későbbi Németh is. Hiszen a nem sokkal ez után íródott, s oly sok ellenséget szerzett *Kisebbségben* ott van az az alkotói jelleg, amit a *Berzsenyi*ben fölmutatott, a mély magyar típus, természetesen erkölcsi értelemben. S a nagy vihart kavaró *II. szárszói beszéd* is visszanyúlik a *Berzseny*hez. De az egész további pálya, a „literátorszellem” ellenében teremt meg a művekben a maga „emberfaunáját”, a minőségi embert, akinél nem elég, hogy tehetséges.

Hogyan mondta pályája vége felé Németh László? „A Minőség, ahogy én értettem, nemcsak az értelemben, az egész biológikumban akar visszhangot kiváltani... magatartás, életvitel, emberi atmoszféra. A Minőség nemcsak eszme, utópia: antropológikum.” Vagyis a minőség embere vállalja az erkölcsi harcot, a személyiség megőrzését. A műveket pásztázva: Kárász Nellitől a drámák hősein át Égető Eszterig, Kertész Ágnesig. Mind – mutatis mutandis – Berzsenyi is, hiszen a maguk „növésterve” szerint emelkedni, emelkedtetni akarnak...

Dombon át

Pannon táj, pannon költőkkel és József Attilával

Szigeti Lajos Sándor emlékére¹

A Somogy Megyei Könyvtár adta ki 1985-ben *Zöld pajzs* alatt címmel *Bertók Lászlónak* azon kötetét, amely *Levél egy pályatárshoz* című versét is tartalmazza. A verset azonban 1974-ben írta a szerző, s első közlésként a *Jelenkor*-ban látott napvilágot.² Íme a vers: **(Footnotes)**

LEVÉL EGY PÁLYATÁRSHOZ

*Akár szomszédok is lehetnénk
Szökedencsen, nagyanyám falujában,
innen a tőzeget legelőkön,
onnan az ő-zó nyelvjáráson,
a templom és a posta mellett,
kódobásnyira a mezőtől,
s nagyon közel a barangszóhoz,
hogy legyen miről beszélgetnünk,
ha sehonnan sem jön levél.
Ülnénk este a kispadon,
vagy a kerten át diskurálnánk,
én jobbára csak hallgatnálak,
mint harminc éve nagyapámat,
tüzet adnék és búcsúzáskor
elkérném a jobbik kapádat.
Vagy együtt mennénk a Berekbe
tőzeget szedni, kendert nyúni,
te előttem a gyalogúton,
én vállamon a szerszámokkal
s mielőtt tiéd visszaadnám,
összekoccintanám enyémmel,
badd hallják meg, hogy veled jöttem,
hogy nekem is van véleményem.
De azután is rád figyelnék,
mert tudom, hogy estére kelve
a te kender-kupacaid dicsérenék
a hazamenők lelkesedve,*

---

¹ Ezzel az írással búcsúzunk a közelmúltban eltávozott Szigeti Lajos Sándortól. Az ötvennyolc esztendősi irodalomtörténész lapunk gyakori szerzője volt. Két esztendeje a Berzsenyi Társaság tudományos alelnökévé választotta.

² Jelenkor, Pécs. 1974.7-8.sz.

*bár te néha oda mutatnál
szó közben az én kenderemre.
Kalapod szélét égre bökve
indulnál meg az alkonyatban,
mennénk harangszó irányában,
legutoljára, mint a pásztor,
bökkent kutyák és unगतó
békák fölött, szó nélkül, hosszan.
Mert ez lenne az én idóm,
hazafelé a tőzegesből,
a Berek patanyomaival kivert,
kiterített nagy esti lélek,
onnan az inak feszes íján,
innen a lőtt szárnyú beszéden,
ha szomszédok lennénk
Szökedencsen.*

Akik valamelyest is járatosabbak a Bertók-i recepcióban, azoknak számára sem kézenfekvő első olvasásra a kód megfejtése: ki valójában az a bizonyos pályatárs. Minden bizonnyal sokan azt gondolnák, hogy *Fodor Andrásról* van szó, s mint az a versből kiderül: Szökedencs, ez a Somogy északi csücskében elhelyezkedő kis település a két költő életútjának az a virtuális metszéspontja, ahol a temporális és lokális tényezők szerencsés egybeesése következtében akár huzamosabb ideig találkozhattak volna a költők. Bertókot rokoni szálak fűzték ehhez a faluhoz, nagyanyja ugyanis itt élt. Jóllehet ilyesfajta rokoni szálát a Fodor-életműben nem leltünk.

Bertók László számos helyen emlékezik Fodor Andrással való kapcsolatáról, leghangsúlyosabban talán a *Hazuról haza* című kötetében.³ Van azonban a versben két olyan sor, amely ezen feltevésünket erősen megkérdőjelezi, nevezetesen: „*én jobbjára csak ballgatnálak, / mint harminc éve nagyapámat.*” Ilyesfajta sorokat nem feltétlenül ír egy nyolc esztendővel idősebb pályatárshoz az ember, annak ellenére sem, hogy maga Fodor András is abban a hitben volt, hogy ez vers mindenfajta dedikálás nélkül is neki íródott. Inkább talán gondolhatunk Takáts Gyulára, aki éppen a berekvilág nagy ismerője, kutatója, értő feltárójaként „szomszéd” lehetne. Bertók László szíves közlése szerint azonban a verset *Csorba Győzőnek* írta. 1965-ös Pécsre kerülése után rögtön kapcsolatba kerül a fiatal költő húsz esztendővel idősebb mesterével, barátságuk éppen a vers születése idején – tehát tíz év múlva – mélyül el igazán.

Ám mindezek ellenére a verset akár könnyen elintézhethetnénk azzal a mozdulattal, amelyre az irodalomkritika sablonjai fölhatalmazhatnának bennünket: egyszerű pannon ügyletről van szó, bizonyosság erre a tőzeges legelő, az ő-ző nyelvjárás, berek, kender, összekoccanó pohár, pásztor, unगतó békák, már-már egy Takáts Gyula vers szókészletének elemei. Ilyenkor azonban eszünkbe jut:

---

³ Bertók László: *Hazuról haza. Ősök, műhelyek, élet.* Pannónia Könyvek. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs. é.n. (2005)

mik is ennek a sokat emlegetett, de nem mindig értően használt pannongondolatnak az alkotóelemei. Annál is inkább kedvünkre való lenne ennek tisztázása, mert furcsa szövetű anyagokból összegyúrt kánonok jönnek, és mennek, de például a táj marad. Igaz: változik, módosul, így-úgy átalakul, de marad. Olyan állandósága ez az irodalmi mű megszületéséhez vezető útnak, amely most alkotás-lélektani szempontból fontos nekünk.

Minden bizonnyal nem véletlen, hogy a Dunántúlon született, netán életművüket itt megalkotó költők, írók recepciójában minduntalan találkozunk a pannongondolattal. Olyan paradigmája ez a lokális irodalmunknak, amelyik messze túlmutat a keletkezés helyén, ugyanakkor érdemes nagyon óvatosan bánni vele.

Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy az egyszerűsítésekre, skatulyázásokra mindig hajlamos irodalomkritika nagyon könnyen ragasztja rá egy-egy alkotóra a „*pannontáj szerelmese*” szókapcsolatot, aztán szegény író vagy képes megfelelni ennek vagy nem. Másként természetesen ez a fajta meghatározás olyan leegyszerűsítése egy problémának, amit leginkább akkor tapasztalhatunk, amikor külföldiek gulyás-fokos-délibáb distinkciókkal próbálnak meg választ keresni arra az amúgy bonyolult kérdésre, mi jellemzi a magyarokat.

Ha a Dunántúlon alkotó írók munkásságát nézzük, nagyon szembetűnő, hogy kik tartozhatnak ebbe a kategóriába. Magunk több ok miatt Takáts Gyulát említjük elsőrenden, aki nemcsak háromnegyed évszázadon át írt életművével, hanem életmódjával is az úgynevezett pannongondolat egyik fő letéteményese. Takáts Gyula soha nem tiltakozott ellene, ha pannon költőként aposztrofálták, jóllehet főleg életének utolsó évtizedeiben túllépett ezeken a kategóriákon, és a Drangalag-versek mikrovilágának megteremtésével lehetőséget adott az életmű értékelőinek, hogy számba vegyék ezen sajátos világ pannon elemeit. A pannongondolat természetesen nem előzmény nélkül való a magyar irodalomban. Azt is mondhatjuk, régebbi, mint akár a magyar nyelvű irodalom, hiszen elég Janus Pannoniusra utalnunk, akinek karakteres költői öntudatát megnyugtatta, hogy már „Pannónia is ontja a szép dalokat.”

Nem elemezhetjük itt *Csokonai* és *Berzsenyi* munkásságának pannon jellegzetességeit, kivált Berzsenyi esetében érhető tetten az a tájhoz kapcsolható harmónia és szépség keresése, megtalálása, leírása, amely a mai napig hatással van az irodalomra.

Nagyon jól körülhatárolható azon alkotók névsora, akik e gondolatkörhöz kapcsolódtak az évek során. *Fodor András*, aki tanítványa volt Takáts Gyulának, aztán a Pécssett letelepedő, de szívében somogyinak is megmaradó *Bertók László* és *Tüskés Tibor* jut először eszünkbe. De eszünkbe jut természetesen *Csorba Győző*, valamint a huszadik század egyik mostanában ritkábban emlegetett alkotója, éppen a Bertók szomszéd falujából, Nagybjomból származó *Gyergyai Albert* is, aki élete utolsó szakaszában fontosnak tartotta, hogy a gyermekkor kedves tájait megörökítse. S ha már itt tartunk, említsük meg, hogy Kaposvár mindmáig leghíresebb alkotója, *Rippl-Rónai József* művészete is, mennyire fontos merítési lehetőséget biztosít az irodalom számára is. Ripplnél és Gyergyainál is megfigyelhető, hogy a párizsi élet és hírnév után is megmaradtak somogyinak. Művészetükre természetesen hatással voltak a korabeli világtendenciák, de ezt voltak képesek a helyi színekkel ötvözni.

A *Levél egy pályatárshoz* elejétől a végéig kielégíti a pannon gondolatot kereső és azonnal könnyedén tetten érő elemző minden kívánságát, ám ha alaposan szemügyre vesszük az alkotást, akkor mutatja csak igazán meg magát a vers. Az „*Akár szomszédok is lehetnének/ Szőkedencsen, nagyanyám falujában*” – felütés József Attila verskezdeire emlékeztet bennünket. Huszadik századi líránk megújításában éppen az ilyen soroknak volt nagy szerepe: a meg nem történt dolgok megtörténtté formálása, s az abból kikerekített álom-valóság realizálódik, s lám: rögtön megteremtődött egy új világ.

Ma alkotó költőink közül talán éppen Bertók Lászlónak sikerült legszervebbé tenni saját költészetében a József Attila-i alapvetéseket. Elsősorban az ilyesfajta költői megoldásokra gondolunk: „*te előttem a gyalogúton,/ én vállamon a szerszámokkal / s mielőtt tiéd visszaadnám,/ összekoccintanám enyémmel, /hadd ballják meg, hogy veled jöttem.*” Nem túlzás, ha azt állítjuk: csak a fiatal József Attila jutott ilyen magasságokba, például az *Istenem* című versében az ilyesfajta képekkel: „*Hogyba meg szántóvető lennél,/ segítnék akkor is mindennél./ A lovaidat is szeretném / és szépen, okosan vezetném.*”

De talán kézenfekvőbb József Attilának Babitshoz írt versét említeni. A *Magad emésztő...-ről* ne feledjük el, hogy éppenséggel levél egy pályatárshoz. Csakhogy az a bizonyos idill, amely a Bertók-versen végigvonul, József Attilánál csak kíváncsalmként, vágyként jelenik meg: „*biszen lehetnének / jóbarátok, együtt mehetnének/ a kávéházba s teát kavarva, / szépet, jót, igazat akarva / beszélgetnének irodalomról, vagy más ily fontos emberi lomról...*”

Természetesen a két versben éppen ellentétes költői attitűdről van szó, ami a Bertók és a közelebbiről meg nem nevezett pályatárs önzetlen mester-tanítvány-barát, valamint a József Attila-Babits bonyolult, sok konfliktustól terhelt kapcsolat minőségi különbségéből is adódik.

Mandulafa

Elnéptelenedő puszták

Felsőrácegresen magas kopjafa áll azon a helyen, ahol valaha Illyés Gyula szülőháza volt. Ma már nehéz elképzelni, hogyan élt ezen a vidéken a puszták népe, annyira megváltozott minden. Mára csak az iskola épülete maradt meg épségben, többszöri felújítás után, jelenleg kis múzeum és kápolna is található benne. Pünkösdkor Vathy Zsuzsa író nővel jártam itt először, amikor felavatták Lázár Ervin emléktábláját. (Ervin a közeli Alsórácegrespusztán született, két félét járt ebbe a pusztai iskolába, ahol Illyés is tanult.)

* * *

Pálfa község Tolna megye északi részén, a Sió jobb partján helyezkedik el. Északon Simontornya, délnyugaton erdők, dombok határolják. A 63-as útról közelíthető meg, a legközelebbi vasútállomás Vajta 3 km-re van a településtől.

Pálfa Alsó- és Felsőrácegrespusztával együtt az Apponyi uradalom részét képezte, Apponyi Károly 1928-ban építette a pálfai kastélyt, azzal a szándékkal, hogy majd a környék lótarásra alkalmas terepet biztosít számára. A kastélyban ma a Tolna Megyei Önkormányzat Fogyatékosok Otthona működik, amelynek műszaki vezetője 12 évig a jelenlegi polgármester, az 56 éves Bérdi Imre volt.

Mialatt a parkban sétálunk, a betegek messziről üdvözlik, többnyire „Imre bácsinak” szólítják, és mindenféle furfanggal megpróbálnak aprópénzt kérni tőle. Nem mindenki jár sikerrel, de aki igen, az sietve indul a kávéautomatához.

A polgármester megmutatja, hol álltak régen az istállók, az eredeti fenyők száz évesek lehetnek, a medencét ma már nem használják, a szökőkút újra működik.

- Apponyi Károly 1949-ig a kastélyban lakott utána a faluba kellett költöznie, az államosításkor oda száműzték - idézi fel a múltat a pálfai születésű Bérdi Imre. - Én még beszéltem olyan cseléddel, aki azt mondta, hogy őt a gróf jobban megbecsülte, mint a későbbi tsz-elnök. Hogy mennyire viselték gondját a parasztnak, arra talán jó példa, hogy már a harmincas években két artézi kutat fúrattak, egyiket a falunak. Apponyi Károly Pálfán van eltemetve, a felesége Bécsben hunyt el. Az egyik leszármazott, Apponyi Balázs évente két alkalommal jön Magyarországra, legutóbb pünkösdkor volt itt, amikor megrendeztük a Rácegresről elszármazottak találkozóját.

A kastély az ötvenes évektől egészségügyi gyermekotthonként működött, az intézmény feladata 1989-90 között módosult. A gyermekek többségét lehetőleg a lakóhelyük közelében levő otthonokba költöztették át. Helyükre fogyatékos, elmebeteg, idős emberek és fiatalok érkeztek. Az otthon a község legnagyobb munkaadója, 92 főt alkalmaznak, általában szociális gondozóként, foglalkoztatás szervezőként vagy egyéb munkakörben.

A kastélytól alig néhány száz méterre van a polgármesteri hivatal, Bérdi Imrét útközben többen is megállítják, főként asszonyok, akiknek szegényes öltözéke láttán nem nehéz kitalálni, hogy milyen kéréssel fordulnak a község első emberéhez.

- Pálfán a szegénység leginkább ott látszik, hogy a vendéglőből pékség lett... - mondja Bérdi Imre. - A lakosság már huzamosabb ideje évente 20 fővel csökken, jelenleg, a kastélyban gondozott 150 fogyatékos is beleszámítva, 1658 lélek lakik a községben. Ebből 90 él Felsőrácegresen. Az aktív lakosságnak közel 10 százaléka munkanélküli. Becsléseink szerint az éves költségvetésnek idén több mint a 30 százaléka szociális kiadás lesz. Tavaly 9 800 000 forintot költöttünk a munkanélküliek foglalkoztatására, idén ennek az összegnek a kétszeresére lenne szükségünk. Ebben az esztendőben 24 gyerek ingyenes étkeztetésére kaptunk támogatást, de 38-an jelentkeztek. A sokgyermekes családok közül ötnél egészen drámai a helyzet, fogalmam sincs hogyan vészelik át a következő telet. Mindkét szülő munkanélküli, kifizetetlen számláik vannak, hiteleket vettek fel... Leginkább a gyerekek miatt aggódom, mert a szülők nagyon felelőtlenek. Nemrégiben 46 családot hívtam össze, hogy az önkormányzat közvetítésével és támogatásával vegyenek részt egy szociális szövetkezeti pályázaton. A saját háztáji földjeiket kellett volna megművelniük, de csak négyen jelentkeztek.

Akinek a községen kívül van munkája, általában Székesfehérvárra jár az ipari parkba, autóalkatrészeket gyárt részmunkaidőben, nappali műszakban, heti négy napon, átlagosan 62 000 - 65 000 forintért. Pakson körülbelül tíz fő dolgozik.

Az önkormányzat előtt új hétszemélyes Dacia gépkocsi áll. Ezzel szállítják a felső tagozatos tanulókat Pálfára Sárszentlőrincről, ahol már csak az alsósok számára működik általános iskola.

- Rengeteg áldozatot kellett hoznunk, hogy Pálfán megmaradjon az óvoda és az általános iskola. Korábban önállóan tartottuk fenn az intézményt, a ránk erőszakolt előnytelen állami finanszírozással azonban arra kényszeríttek bennünket, hogy iskolafenntartó társuláshoz csatlakozzunk. Így lett a pálfai óvoda és általános iskola a Simontornyai Vak Bottyán ÁMK tagintézménye, mi pedig befogadtuk a sárszentlőrinci diákokat.

A romló gazdasági helyzet ellenére a község infrastruktúrája, ha lassan is, de fejlődött az elmúlt években: kiépült a teljes vezetékes vízvezeték, majd a vezetékesgáz-hálózat, megoldott a kommunális hulladékgyűjtés, és megvalósult a szelektív hulladékgyűjtés lehetősége is. A település majdnem minden útja szilárd burkolatú, létrehozták a teljes telefonhálózatot és a kábel TV hálózatot, az egészségügyi ellátást 1 fő háziorvos, és 1 részmunkaidős fogorvos biztosítja.

Idén tervezik még az orvosi rendelő hőszigetelését, a település rendezési tervének módosítását, és a játszótér rekonstrukcióját.

- Amikor megszülettem, édesapámék a nagyszüleimmel laktak, közös szobában. Nem sokkal később, a tsz szervezésekor nagyapám elé az agitátor kitétte a pisztolyát meg a belépési ívet. Még cinikusan azt is megjegyezték, hogy majd a Bérdi bácsi unokájának jobb lesz. Én már nem bánám, ha egyszer tényleg jobb lenne, nem sírok vissza semmit, mert az én számomra a mögöt-

tünk hagyott ötven év sem volt jó. Mióta az eszemet tudom, úgy érzem mintha átmeneti állapotban lennénk, és mégis reménykedem, hogy a jelenleginél még vár szebb jövő a magyar vidékre.

* * *

Illyés Gyula, a Puszták népének hatodik fejezetében a pusztá elölkelőségei között említi többek között a nagy Tóth-familiát: „félíg-meddig atyafiságot tartottak velünk mivelhogy ők is juhász-származékok voltak.” Nagydorogon, a Batthyány utca egyik házának udvarra néző, hűvös szobájában a 88 esztendő Tóth Lajossal beszélgetünk. Magyarországon ő a rangidős a rácegresiek között. De ez a megállapítás csak hazánk területén érvényes, hiszen mint meséli, Torontóban él Soós József, aki két évvel idősebb nála. Előttünk az asztalon egy emlékezetből készített méretarányos alaprajz, melyen Soós József - az egykori épületeket, földeket, kerteket, az artézi kutat feltüntetve - megörökítette Felsőrácegrespusztát az 1920-1930-as években.

- Édesapámhoz és nagyapámhoz hasonlóan én is Alsórácegrespusztán születtem, ahonnan 1932-ben költöztünk át Felsőrácegrespusztára. Az Apponyi család ugyanis eladta a cecei Kiss családnak Alsórácegrespusztát - meséli Tóth Lajos, aki az egész gyermekkorára olyan pontosan és tisztán emlékezik, mintha a múlt héten történt volna minden. Fejből sorolja a neveket, az évszámokat, részletesen kitér az összefüggésekre. - Édesapám gazda volt, mint a két nagybátyám, majd ispán lett. Édesanyám Kistápén született, ő a többi pusztai asszonyhoz hasonlóan háztartásbeli volt, gyereket nevelt és a háztáji gazdasággal foglalkozott. Írni, olvasni, számolni a pusztai iskolában tanultam, ahol egy tanító ugyanabban a tanteremben oktatott 75-80 gyereket, egytől hat osztályig. Sokan jártak messzebről, Szigetpusztáról, Vincellérháztól, Újbajonról vagy Hatalaháztól... Amikor ötödik vagy hatodik osztályosok lettünk, a magunk módján segítettük a tanító úr munkáját, például kikérdeztük az egyszerűet vagy felolvastattunk valamilyen szöveget a kisebbekkel. Nagyon jó alapképzést kaptunk, volt akiből tanár lett, főorvos, katonatiszt, repülő pilóta, s akkor még nem is beszéltem a két írónkról, Illyés Gyuláról és Lázár Ervinről.

A család sok áldozatot hozott, hogy unokaöccsével együtt tovább tanulhasson - előbb a szekszárdi gimnáziumban, majd Simontornyán magánúton -, mindketten elvégezték a négy polgárit, mely rangot jelentett a fiatalemberek számára.

Tóth Lajos Felsőrácegrespusztáról vonult be katonának, két és fél évig volt hadifogságban Ukrajnában, majd visszatért szülőföldjére, ahol kis boltot nyitott. Azt is tervezte, hogy a juttatott földjén gazdálkodik majd, ám elkezdődött az államosítás. 1952-től Nagydorogon él, a földműves szövetkezetnél helyezkedett el, majd az Áfésznél kapott munkát, ahonnan kereskedelmi vezetőként vonult nyugdíjba. (A felesége ugyanott dolgozott évtizedekig adminisztrátorként.)

- Illyés Gyula néha meglátogatott bennünket. 1949-ben hetekig nálunk lakott, családtagként viszonyultunk egymáshoz. Felsőrácegres már nem lé-

tezne, ha ő nem vesz minket védőszárnyai alá. Az ötvenes évek elején országszerte elkezdtek lerombolni a tanyákat és a pusztákat, ez a sors várt volna ránk is, de nekem az az ötletem támadt, hogy írjunk levelet Illyésnek, hátha tud tenni valamit az érdekünkben. Nem sokkal később meglátogatott minket Erdei Ferenc földművelésügyi miniszter és a korszak másik két befolyásos embere, Dobi István valamint Mihályfi Ernő. Meghallgatták a pusztavezetőit, majd közölték, hogy tanyaközponttá nyilvánítják Felsőrácegrest. A régi elavult házakat így is le kellett bontani, de legalább újakat lehetett emelni helyettük a közeli szántóföldeken, így teremtették meg a mai Felsőrácegrest.

Illyés Gyula lányával a mai napig kapcsolatban áll a Tóth-család. Három unokájuk van. Mindkét lányuk pedagógus lett; az idősebb Nagydorogon tanít, a közelmúltban vettek hétvégi házat Felsőrácegresen. A Pécsen élő fiatalabb lány harmadik diplomájának megszerzésére készül, szakdolgozatának témája Felsőrácegrespuszta. Ezért Tóth Lajos mostanság azzal segíti őt, hogy leírja az emlékeit, bőven akad mesélnivalója a puszták népéről, ahogyan ő látta a földijeit.

* * *

Nagydorogról a 63-as úton érkezem Sárszentlőrincre. A község 1806-1870 között működő evangélikus gimnáziumának két évig volt tanítványa Petőfi Sándor. A költő lakhelye ma emlékkiállításnak ad otthont. Közigazgatásilag Sárszentlőrinchez tartozik Uzd, a két településnek közösen 1050 lakosa van. (A lélekszám 2010-ben 100 fővel emelkedik, a nemrégiben tartott népszavazáson ugyanis Alsópél lakosai úgy döntöttek, hogy Sárszentlőrinchez kívánnak tartozni a jövőben.) Alsórácegres (a korábbi Alsórácegrespuszta) szintén Sárszentlőrinchez tartozik.

Demény Károly polgármesterrel együtt folytatom az utamat. Elmegyünk a pusztán mementóként álló, 170 éves Nagyszederfához.

- Sokan hívnak „kultúrpolgárnak”, de én ezt a becenevet örömmel viselem - mondja útközben az 58 éves Demény Károly. - A 2006-ban történt megválasztásom nyomán első feladataim közé tartozott a Petőfi emlékház és a Lázár Ervinnél elnevezett könyvtárunk felújítása, valamint egy modern művelődési központ kialakítása. Emellett újjáépült a járdasziget sok száz méteren, a buszmegálló térburkolata, folyamatban van a középületek csatornáinak korszerűsítése. Az általános iskolába bevezettük a központi fűtést, felújítottuk a tornatermet, az ebédlőt és a konyhát. Megújult a rendelőnk, ahol tavaly május óta végre saját körzeti orvosunk van, novembertől pedig gyógyszerterát nyithattunk ugyanabban az épületben, emellett az egészségházban befogadhattuk a védőnői szolgálatot.

Nem kis büszkeséggel mondja, hogy 2004-ben díszpolgárrá választották Lázár Ervint, majd pályázaton nyertek pénzt a mellszobrához.

Megérkezünk a Nagyszederfához. Az öles lombú fa széles törzsénél néhány koszorú. Felsőrácegressel ellentétben, egyetlen régi épület sem áll már. Nem maradt más, mint ez a fa, akár egy mesében.

Demény Károly tünődve nézi a hatalmas fát, megigazítja a szalagot a koszorún:

- Ervinről mindig két szó jut eszembe, a béke és a szeretet. Az egyik legnagyobb mesemondónk. Miután megválasztottak polgármesternek, levelet írtam neki. Honnét is tudhattam volna, hogy ő már a túlvilágra készül? Isten gondviselő segítségét kértem további útjára, a templomkerti, az Erzsébet-dombi és a Nagyszederfa alól összegyűjtött föld elkísérte őt. A születésnapján megalakítottuk a Lázár Ervin Baráti kört, kiadványsorozatot indítottunk, melynek első füzetében barátai és ismerősei emlékeznek rá, majd pályázatot hirdettünk Levelek Lázár Ervinhez címmel. A díjátadó ünnepséget - százharmincan jöttek el - ugyancsak itt rendeztük meg. Talán egy napon majd mesepark és ifjúsági tábor működik ezen a helyen... Az egykori puszta előbb az Alsópécsi Állami Gazdaságé lett, több száz hektáron ültettek almafákat és barackfákat. Majd a privatizáció során a Csányi Sándor érdekeltségi körébe tartozó Dalmand Rt. lett az új birtokos. Ádám János vezérigazgató úrral már beszéltem, elmondtam, hogy szeretnénk a Nagyszederfa körüli 11 hektár használati jogát megkapni, ötven évre. Amit lehet, megteszünk és talán lesz ránk gondja Ervinnek is, aki részesít majd bennünket a földi léten túlmutató szeretetéből.

Mielőtt Vajtán találkoztam volna Mészáros Józseffel, csak annyit tudtam róla, hogy tisztességét és jó szándékát sem napjainkban, sem a privatizáció idején, nem kérdőjelezte meg senki: Sohasem vett részt a kárpótlási jegyekkel folytatott spekulációban, azokat a földeket vásárolta meg, melyek egykor a nagynénje tulajdonában voltak. A családi gazdaságban és a falusi turizmusban látja a magyar vidék jövőjét. Őszre teljesen elkészül a község határában, a Mészáros József tervei alapján épített modern szénatároló és mangalica tanya. Itt jókora területen valósulhat meg a természetes állattartás.

A nagyszülei is Vajtán éltek, el sem tudná másutt képzelni az életét. Mielőtt önálló gazdálkodó lett, évtizedekig irányította a felvásárlást Sárbogárdon, az Áfésznél, 26 falu tartozott hozzá. Összesen 70 hektár földje van, 7-8 növénytermeszt, főként kukoricát, őszi árpát, repcét, lucernát, de csak nyomott áron tudja eladni a termést.

- Sajnos, sokan nem is akarják művelni a földet, csak a befektetés miatt gyarapítják a birtokaikat - mondja. - Egy hektár föld ára 1 200 000 forint. Valaki nemrégiben 50 millió forintot fektetett földbe, majd bérbe adta művelésre, így megötszörözte a befektetését. Ez a könnyebbik út, én a másikon járok, míg erőm engedi és értelmét látom. Nyáron 56 mázsa őszi árpát arattunk hektáronként, a szomszéd földek tulajdonosa pedig azon is elgondolkozott, hogy érdemes-e egyáltalán kiküldenie a kombájnt. Pénzhiány miatt nem tud megfelelő műtrágyát adni a földnek.

A gazdálkodásban segítségére van mindkét fia. Az egyik számítástechnikát tanult, a másik agrárközgazdászként végzett az egyetemen, a közelmúltban Hollandiában dolgozott egy vetőmagtermelő cégnél, ahonnan sok értékes tapasztalattal tért haza.

- Nem lesz könnyű rábeszelnem, hogy itthon maradjon. Amikor külföldön járt, szembesült azzal, hogy mennyit keres egy gazda nyugaton. Nálunk egyre nehezebb a helyzetük azoknak, akik önerőből szeretnék művelni a földjeiket. A

hazai feldolgozóipar eladása és a kereskedelem lehetlenné tétele nyomán hiába van igény a magyar árura.

Mészáros József úgy látja, hogy a gazdák tönkretétele azoknak a befektetőknek a célja, akik 10 000 hektáros nagybirtokok létrehozására és a külföldi kereskedelmi láncolatok további megerősítésére törekuszenek. S akkor még olyan mindennapos gondokról nem is esett szó, hogy huszonnégy órán keresztül kell őrizni minden magántulajdont, különben ellopják az utolsó számat is.

- Kiszolgáltatót a helyzetünk, de talán nem reménytelen. A falusi turizmusban sok lehetőség van. A közeljövőben szeretnék kialakítani egy horgásztavat, a partján két parasztházzal, amelynek asztalainál a vendégek majd ízelítőt kaphatnak néhány hungaricumból.

Búcsúzóul sárgadinnyével kínál, megajándékoz sonkával, vastag kolbásszal, s arra kér, hogy vigyem jó híret a magyar gazda munkájának.

* * *

Felsőrácegresen, nem találom otthon az iskolamúzeum gondnokát, a nyugdíjas Szabó Jánosnét. Férje és az unokája azonban készséggel áll rendelkezésemre. A nyolcadik osztályos Szabó Annamária szívesen elkísér az iskolamúzeumba. Útközben elmondja, hogy a nagymamája, vagy ahogyan ő szólítja a „pálfai mamája” Lázár Ervin osztálytársa volt. Az ő visszaemlékezései is ösztönözték, hogy részt vegyen a Levelek Lázár Ervinhez című pályázaton, melyen különdíjat nyert. Jutalmul oklevelet kapott és a Négyszögletű kerek erdő című mese filmváltozatát.

- Pálfán lakunk - mondja - Édesapám Vajtán dolgozik az olajtelepen, édesanyám postás, most is azért jöttem Felsőrácegresre, hogy segítsek neki kihordani a leveleket.

Nemrégiben nyaralt kilenc napot Balatonalmádiban, most Nemesgulácsra készül a rokonokhoz, majd Pécsen tölt egy hetet. Leginkább ez utóbbi vonzza, még nem döntötte el, hogy milyen hivatást választ, de elképzelhető, hogy Pécsen él majd..

Szeret olvasni. A kötelező olvasmányt, Móricz Zsigmond Légy jó mindhalálig című regényét most kezdte el, rendszeresen ír naplót, az irodalmi pályázaton elért siker nyomán kacérkodik az írással.

A Kölcsey utcán végigsétálva néhány perc alatt megérkezünk az iskolamúzeumhoz. Eszembe jut a pütkösdi ünnepség, amikor Lázár Ervin emléktáblájának leleplezése előtt a Bertha Bulcsú-díjjal elismert Horváth Lajos író így emlékezett barátjára: „Lázár Ervin megismételte a csodát, ami korábban csak Illyés Gyulának sikerült, amikor megírta a Puszták népét. Am Ervin nem a szociográfia műfajában, hanem a mese világában varázsolta halhatatlanná az embereket, akiket ezen a tájon megismert és megszeretett.”

Mialatt az osztályterem egyik padjában ülünk, kettőjükre gondolok: vajon ők mit írnának ma a szülőföldjükről?

(Felsőrácegres, 2009. július)

IRODALMI MOZAIK

Magyar Dunántúl

A Dunántúl (Pannónia) nemcsak földrajzi, gazdaságtörténeti, művelődéstörténeti fogalom: irodalom-, költészettörténeti fogalom is. (Akárcsak Erdély, a magyar Alföld és a Felvidék.) A Dunántúlnak mindig voltak költői: Berzsenyi Dánieltől és Kisfaludy Sándortól Ágh Istvánig és Bertók Lászlóig, és közöttük ott van a fél magyar irodalom, amely versben vagy prózában, regényben vagy esszében rendre megörökítette a dunántúli tájat, történelmet, műveltséget és néphagyományt. A Dunántúl költői, irodalmi ihletése nyomán világra jött irodalmi alkotásokból több kötetes antológiát lehetne (egyszer talán kellene) egybe gyűjteni. Ezek az irodalmi alkotások legalább olyan hitelesen adnának képet a tájról, a táj múltjáról, a benne élő emberről, mint a tudós monográfiák.

A dunántúli tájnak, történelemnek, műveltségnek ugyanis „lelke” van (ahogy Erdélynek, az Alföldnek, a Felvidéknek is). Ennek a „dunántúli pszichének” a mögöttes terében, az alakítói között bizonyára ott található a táj természeti képe: a szelíd dombvidékek, a barátságos erdők és ott található az a „második természet”, amelyet már az ember (a dunántúli ember) alkotott: a régi városok, az etnográfiai jellegzetességeket viselő falvak, a történelmi várromok, udvarházak, templomok, kolostorok. Aki otthonos a Dunántúlon, az könnyedén eligazodik latin-Európa történelmi vidékein is: Itáliában, Dél-Franciaországban. Nem csak a latin civilizáció ujjlenyomatát magukon viselő építmények, városképek, hanem (és ez a fontos) a táj szellemisége következtében is. A Dunántúl, ahogy már igen sokan megállapították róla, „latin vidék”, ám emellett jellegzetesen magyar vidék is, minthogy mindenütt ott van rajta a magyar történelem, a magyar művelődés, a magyar szellem bélyege. Folyóiratunk jelen száma (ahogy korábban a Balaton világának szentelt számunk esetében történt) most ennek a jellegzetes dunántúli „lelkiségnek” a lenyomatát kívánja megörökíteni. Természetesen ezúttal is költők és írók művei által, minthogy a „magyar Dunántúl” világát, karakterét, szellemiségét mindig is irodalmunk fejezte ki és örökítette meg. Költészetben Berzsenyi Dániel, Illyés Gyula, Weöres Sándor, Csorba Győző, Ágh István, Bella István, Nagy Gáspár, tanulmányban, esszében Szabó Zoltán, Tatay Sándor, Takáts Gyula, Tüskés Tibor (és persze még sokan mások). Költeményeiken, írásaikban ott van a magyar Dunántúl semmi mással össze nem téveszthető szellemi vízjele.

Pomogáts Béla

Dunántúl

Van két évtized a magyar történelemben, mely alatt a Dunántúl, a táj, mely a Duna és a Dráva közt az osztrák határig terjed, Magyarország fele volt. Felnőtt több magyar nemzedék, mely ha az anyaországra gondol, két országrészt gondol alatta: Dunán innent s Dunán túlt. A trianoni esztendőkből a Dunántúl az országnak csaknem a fele s a változatosabb fele volt. Ezekben a szűk és komoly esztendőkből tengerünk a Dunántúl Balatonja, Kárpátunk a Bakony erdeje. Városaink a vén felvidéki és erdélyi városok helyébe a dunántúli városok maradtak: Sopron és Székesfehérvár, Pécs és Veszprém, Esztergom és Kőszeg. Ezekben az esztendőkből felfedeztük és megszerettük a földet, melyre apáink, kik gazdagabb országban, tágabb határok között éltek, alig vetettek ügyet. Illő, hogy most, mikor az országhatár itt-ott elérte, másutt megközelítette az ország természetes határát, megemlékezzünk az országrészről, mely mindig a miénk, s Trianon és Bécs között Magyarország szebb, változatosabb, üdítőbb tájéka volt.

*

E táj volt Magyarország tájai között a kapu és őrtorony, mely Nyugatra nyílt és Nyugatra nézett. Két sarkában két város Dél-Európa és Észak-Európa, latin Európa és germán Európa építészeti formáit hozta Magyarországra: Pécs és Veszprém. Klímája talán minden magyar tájak klímája között a legenyhébb, tájképeinek vonalai is enyhébbek, mint a többi tájaké: csupa hajlat, csupa lejtő, csupa enyhe és lágy vonal. A magyar költő Goetheként Itáliába törekedvén erre kellett volna, hogy útját vegye, s a Dunántúl nemcsak a szó földrajzi, hanem a táji értelmében is út a mediterrán tájak felé. A magyar szőlő itt a legédeesebb, talán a boraink közül a Dunántúl borai azok, melyek legjobban emlékeztetnek a francia borok ízeire. Ez a legnyugatiasabb magyar vidék, úgy hazája a szőlőnek s kúriáknak, ahogy a Loire-mellék hazája a szőlőnek és a kastélyoknak. Valami szerény *douceur de vivre* itt fejeződött ki leginkább Magyarországon. A magyar föld Janus-arcából ez a táj a Nyugat felé fordul.

*

Az ember formálja a tájat, és a táj alakítja az embert. Ez a táj a maga magyarjait a maga képére formálja. Édeesebb és szelídebb táj, mint a többi, szelídebb táj, mint az Alföld síkja s a Székelyföld hegyes vidéke. Szülötte is szelídebb, mint a többi tájaké. Hite szerint katolikus, vérmérséklete szerint békülékeny, politikája szerint heveségtől irtózó, hacsak nem somogyi. Annak a pillantása, akinek látását lágy hajlatok, szelíd dombok és enyhe völgyek nevelték, szelídebb lesz, mint azé, aki összehúzott szemmel ment végig végtelen síkon, mint az Alföld fia. Az Alföld olyan vidék, mely az igazság keresésére nevel, a Dunántúl olyan, mely szeretetre, megbékélésre és megértésre vezérel. Bora is elébb üdít, nem részegít mindjárt, miként a tokaji. A fajta fia, de a táj neveltje: a nép itt nem a mezővárosok tág közösségében vagy a tanyák nagy magányosságában lakik, hanem kisdud, nyugati méretű falvakban, melyekből ritkán hi-

ányzik a régi templom vagy legalább annak romjai. Ez az a magyar vidék, melynek leginkább műfaja a dal. A népdal itt gyakorta majdnem nyugatos, könnyed és játékos, s nem balladásan komor, mint másutt. Ha más magyar vidék prófétának, ez poétának való.

*

A magyar urbanitás hajója Trianonig a Felvidék volt és Erdély, a Kárpátok félkörös öve, vén városokat bújató völgyeivel. E részek a háború után kiesvén hatalmukból, a városiasító gond felfedezte a maga számára a Dunántúlt. Mennyit csinosodott ez időben Sopron és mennyit Székesfehérvár? Aki a tó felé menet évről évre áthaladt a régi királyvároson, minden évben talált egy új teret, egy új szobrot, egy új emlékművet, egy csinosan kiképzett utcasarkot vagy térszletet, egy újonnan épített kút vizének csobogása üdítette a nyári melegbe süllyedt város tikkadt épületeit. Szépült Kőszeg és csinosodott Veszprém, a dunántúli kisvárosok e legbájosabbja. És mennyit csinosodott a Dunántúlnak a latin Európa felé néző kapuja, Pécs, a székesegyház s a töröktői itthagított minaret körül. A Mecsek oldalában utak, épületek, tetején szálloda, új templom tudatosan olaszos formái emelkedtek ki az apró falakkal körülvett szőlőskertek közül. Az urbanizáló szándék azonban nemcsak építkezési értelemben vetette meg lábát e táji hangulata szerint legdéliesebb magyar városban. Szociálpolitikai kezdeményezések indultak innét, és színvonalas irodalmi igyekezetek, melyek a Budapestre központosult magyar irodalom decentralizációjára törekedtek értékes folyóiratokban. A város, mely addig csak vidéki város volt, néhány szép, de elhanyagolt emlékekkel gazdagodott, és végre úgy érezte, hogy önálló jellemvonásaival és szellemkitermelésével van mondanivalója az országnak, az egész magyarság számára is.

*

Az irodalom is ez idő tájt írta be véglegesen a Dunántúl képét a magyar tudatba. Babits Mihály költészete ebben az időben fogalmazza meg és fejezi ki az édes Pannónia ízeit és mondanivalóit költészetének formáiban, hangulataiban és mondanivalóiban is. A „kék” Dunántúl, ahogy az ő költészetében megjelenik, megint a daltelt vidék, hová Athénból s Rómából érkeznek a múzsák, hol „kékek az alkonyi dombok, / elülnek a sűrke galambok, / hallgat az esti táj, / ballag a kései nyáj”. Szekszárd szülőtte és Esztergom lakója, e nagy dunántúli, újra kifejezi e föld lényegi és karakterbeli mondanivalóit, nem is annyira tájleírásokban, tájfestő versekben, mint inkább egész költészetének modorában. Ha egy-egy országrész képe akkor formálódik véglegessé egy nemzet tudatában, mikor írói azt az országrészt kifejezik, akkor a Dunántúl így is újra megjelenik a magyar tudatban e két évtized alatt.

*

Igen szépen mondja egy francia író, hogy a föld annyi életet termel ki magából, amennyi életet temet magába. Ha egy vidék reményeinek nagyságát emlékeinek gazdagsága szabja meg, jövőjének tartamát és tartalmát múltjának gazdagsága, akkor Pannónia egyike azoknak a magyar vidékeknek, mely legnyugodtabban nézhet a jövő elé. Ha a Dunántúl jövőjét múltjának értékével és mértékével mérjük, e jövő, jövője a tájnak, mely az Árpádok korában kezdett civilizált vidéke lenni Magyarországnak és a Római Császárság idején kezdett

civilizált vidéke lenni Európának, nem lesz jelentéktelen. Régi hivatása, kapu és bástya lenni Nyugat felé, nem mulandó, s a két trianoni évtizedben tette meg az első lépést a felé az új hivatás felé, mely illő a régihez is, hogy Magyarország kertje legyen, pihenőhely, mely az erők szolgálatára kirepítő fészkeül.

1942

(Hazugság nélkül II. Kötet Budapest, é.n. Hét torony Kiadó)

TAKÁTS GYULA

Vázlat a dunántúli költészetéről*

A magyar költészetben a legnyugatibb s egyben a legdélibb jellegű a dunántúli – az úgynevezett Pannon – országrész lírája. Földrajzi helyzete, történelme és szellemi öröksége jelentős szerepet játszott e vonások kialakításában. Hiszen Aquincum, azaz a mai Óbuda; Savaria-Szombathely; Mogentianae-Keszthely és Sopianae-Pécs szögletében ma is a római alapozású utakon folyik tovább az élet. Római istenek, császárok szobrai és középületei, templomai díszeltek hajdan e tájon. Romjaik és leleteik ma is e városok szellemi életére kisugárzó emlékek. E klasszikus felépítményt egy derűs, emberi arányú, kézhezálló gazdag táj és annak mediterrán jellegű éghajlata sugározza be. Északról és keletről Európánk főfolyója, a Duna, délről pedig az Alpokból iramló Dráva határolja. E folyók a nyugatot kelettel összekötő eurázsiai, élő áramlásnak nemcsak jelképei. Ezeknek az adottságoknak tengelyében bazaltvulkánok sorától szegve a Balaton, vagy másképp a Magyar Tenger óriás víztükre ragyog. Irányjelző még a repülőknél is, akik e tükörtől északra tündéri szőlővidék füges présházait és erdők koszorújában a kéklő medencék kagylóiban bányavidékek gyárait szemlélhetik. Délre pedig le egész Pécsig mandulások-gyümölcsösök, szelídgesztenyések és óriás hullámvású zöld dombok gabonatabláiban gyönyörködhetnek. Ilyen megközelítően e dunántúli valóság arca, Petőfi magyar Nagyalföldjének nyugati szomszédja.

E tömörített vázlatból is talán kiérezhető az a külső vonás és az a matéria mögött rejtőzködő szellemi lényeg, amely minden valóságból és mindenütt nevelő erővel sugároz a rajta és benne élő emberre. A föld a világba tájolt helyzetével pedig magát a történelmet is sokban igazítja. Így beszélhetünk e valóságok indításából így sajátos dunántúli költészetéről.

Ez a líra, ha nagy nemzeti költőink művét vesszük alapul, megkülönböztetetten rajzolódik ki a magyar költészetben. Igen jellegzetes például az a különbség, amely pl. az alföldi és Erdély-határszéli Petőfi-Arany-Ady és a dunántúli Vörösmarty-Vajda-Babits lírája és szelleme között van. De ha már a dunántúli római, latin hagyománnyal kezdtem, úgy Pannoniában a náluk századokkal messzibb múltat kell idéznem, hogy ne csak költőink sorát, de a Dunántúli

*Elhangzott Aleksander Nawrocki költő fordításában 1974. október 24-én a varsói Magyar Kulturális Intézet „Dunántúl a magyar költészetben” c. előadásán.

szellemét is idézhessem, mert szellem és szülőföld, úgy vélem, még a tegkivételesebb esetben sem különíthető el.

„A pannon-föld északi hús rögein” kivirágzott „mandulafácskára”, Janus Pannoniusra gondolok. A magyar reneszánsz poéta doctusára, akit – akárcsak korábban Petrarcat – 1461-ben költővé koronáztak Itáliában. A dunántúliak mediterrán vonzásában Ferrara-Padova neveltje. Büszkén írta versében, hogy ő hívta és ültette elsőnek a magyarok közül a Dunához és a Drávához Apollót és „a költészet virágait” is...

E mediterrán kitekintés költője volt Zrínyi Miklós is. Az „Adriai tengernek Syrenaia”, aki a Dráva partján a 17. századi olasz líra kiégő idill és elégia és eposz formáját is étellel töltötte meg, mert lüktető érzékiséget vitt a papírizú szerelembe, és sós vért és könnyet a harc és a halálról leírt soraiba. Verseiben nemcsak dél tüze, de a török kelet minden pompája is fénylik. Színes és szilaj, díszes és kegyetlen, klasszikus és keresztény ez a pannon tájon „fekete szerecseny lovakat”, damaszkuszi pengéket röpítő és tevét és elefántokat és víziisteneket fölvonultató Zrínyi Miklós-i déli líra. És fölöttük a zászló a rendíthetetlen hazaszeretet.

Elhalóbb zenével és haloványabb ihlettel ennek a délnek a hatásáról vall, Petrarcat és Vacluse-t idézve, Sümegre és a Balaton-menti szüretekre Laura-Rózsát énekelve Kisfaludy Sándor.

– És Berzsenyi Dániel? – E szellem és igény szoborrá tömörül az ő külföldön sajnós még alig ismert életművében. Külön tisztelettel kérem e mű tolmácsolására lengyel költőtársaimat, mert Berzsenyi műve a végsőkig csiszolt költői tökéletesség, s mert tökéletes, tehát mindig időszerű. Fojtott és megzabolázott szenvedélye: állandó parázs... Verssorai: összeszikkasztó, egymást feszítő és szívünkig világító szavak... Versszakai: a gondolat, a zene, a képzelet és kemény ihlet klasszikus szerkezetei...

És Vörösmarty-Vajda-Babits költői hármasa nem ezeket a jegyeket tágítja és mélyíti-e és hozza-e el egész századunkig? Mégpedig úgy, hogy eszméiket kifejező jelképrendszerük nemcsak ezt a szellemet, de az időben egyre változó világunkat és a szülőföldet és történelmét is elénk varázsolja.

Ennek a „nagyrakelendő képzeletnek” költője Vörösmarty is, a „délzaki tündér” ébresztője. Az eltűnt pannóniai tenger kies tájékába egy képzeletbeli „Dél-sziget” varázslója. De színes verspompájával és zenéjével, dunántúli nyelvgazdagságával az acélpengék és zászlók villogtatásában is az „ősi dicsőség” ébresztője. A természetben szóló isten hívője. Paradoxmód romantikus-tündéri realista, nemcsak a múlt, de még a Völgység, vagy a Velencei tavi lápvidék ábrázolásában is...

De ennek a tájnak szenvedélyes mediterrán tüze hevítette mindvégig Vajda Jánost is. Ő volt és ő maradt Arany János elnémulásának, torokszorító görcsének idején is a halott Petőfi eszméinek és a zsarnok hatalommal soha ki nem egyezésnek folytatója. A magyarság-haza-Európa-emberiség-szabadság-egyenlőség-testvériség izzik mind verseiben, mind publicisztikájában egészen a századfordulóig. 1867 után, szinte sivatagi oroszán-magányában is.

Ilyen belsőtűzű és kemény és „a mindenséget vágyom versbevenni” igényű Babits Mihály lírája. Tüzét a szekszárdi bukolikus szőlővidék és Itália rokoni

párhuzama végig kíséri. Dante „Isteni színjáték” fordításának mélysége, Janus Pannonius európai kultúrát fölölélő és magyarító és újtó szelleme, akár a bor, együtt forr és lángol még prэшházi, gyümölcs-szagú idilljeiben is...

Az ő költészetének bukolikus íze elmélyítve a balatoni táj és az ősi, patriarchális, dunántúli világ nem külszíneivel, de rejtett lényegével, tovább épült Keresztury Dezső „Dunántúli hexameterében” és Jankovich Ferenc párizsi távlati dunántúli kisvárosokat, falvakat, barokk tornyokat, hegyi prэшházakat és cselédházakat együtt idéző népiségével.

E táj szelíd dombjai közül és kéken rezgő fényeiből és vadon erdei közül Illyés Gyula költészetével egy egészen más világ, a béresek, szegénylegények és pusztai nincstelenek hada kelt föl, a költő együttérző szívének elsöprő indulatával. A „Délsziget” helyett a pannon dombokon, a hercegi-grófi uradalmak tengeréből az elhagyott magyar puszták szigetei kiáltanak egymásnak. A „délszaki tündér” helyett cseléd nagyapák és egy juhászszámadó alakja, akik költőnk szemében „e kor minden királyánál” nagyobbak. Petőfi és Vajda János indulata perel tovább Illyés lírájában... Ilyen ragyogású és tűzű ez a sokszor, de szinte mindig félreértetten idillinek minősített dunántúli líra és táj. Hajnala, felhője és éjfélje egyszerre tündéri és kardéli ragyogású... Költők szülőföldje ma is...

(*Életünk*, 1975. 153–155., részletek)

BERZSENYI DÁNIEL

Búcsúzás Kemenesaljától

*Messze sötétedik már a Ság teteje,
ezentúl elrejt a Bakony erdeje,
szülőföldem, képedet:
megálllok még egyszer, s reád visszanezék.
Ti kékellő balmok! gyönyörű vidékek!
Vegyétek bús könnyemet.*

*Ti láttátok az én bölcsőmnek ringását,
s ácsorgó ajakam első mosolygását,
szülém forró kebelén;
ti láttátok a víg gyermek játékait,
a serdülő ifjú örömit; gondjait,
éltem vidám reggelén.*

*Mélyen illetődve búcsúzom tőletek;
elmegyek: de szívem ott marad véletek
a szerelem láncain.
Hímezze bár utam thesszali virulmány,
koszorúzza fejem legdicsőbb ragyogvány
a szerencse karjain;*

*bánatos érzéssel nézek vissza rátok,
ti szelíd szerelmek s vidám nyájasságok
örömmel tölt órái!
Nem ad vissza nékem már semmi titeket!
Evezzem bár körül a mély tengereket,
mint Magellán gályái.*

*Ó, gyakran a szívnek édes ösztöneit
s tárgyaiboz vonzó rózsaköteleit
egy tündér kép elvágja!
A szilaj vágyások gígászi barcait,
e bujdosó csillag ezer orkánait
bévont szemünk nem látja.*

*Hív szívünk csendesebb inlést nem halljuk,
az előttünk nyíló rózsát letapodjuk,
messzebb járnak szemeink;
bámulva kergetjük álmunk tarka képét,
örökre elvesztjük gyakran éltünk szépét,
s későn hullnak könnyeink.*

ILLYÉS GYULA

Az ozorai templomban

*A bolygón, amely lánggal égve
s szabott köréből ki-kitérve
rohan a hideg úrön át,
rajta van Ozora
várdombja, temploma
és mind e picike banyák.*

*A vén padokban ülve-
állva s előre-bátra dülve
eveznek Mária felé;
a zátony csillagok
közt úgy csapong daluk,
mint bős, erős bajósoké!*

*Vendégként (mert bitetlen)
kedvesem, szálljunk mi is ketten
velük ma tovább és tovább.
Nekik a másvilág,
nekem az ifjúság
dől kéken az ablakon át.*

*Melyik szebb? Zengedezve
hadd vigyenek egy percre mennybe
kéz-kézben veled, teveled.
Mária, szűz anya,
mind isten angyala
e kis banya: úgy zengenek!*

*A bolygón, mely kigyúlva
s szabott útjáról ki-kibullva
száguld az örült semmibe,
e semmin is kívül
dalolva így repül,
akinek van mit hinnie.*

*Vezet a kemény kántor,
lendülnek föl és föl szavától
az ifjú s vén arcok, szivek.
Mária, szűz anya,
nem lehet, hogy soha,
soha partot ne érjenek.*

*Mária s Anna, Anna,
ő néz le ránk, Jézus nagyanyja,
a falról az isten napa!
családi bú fejek,
mint otthon az üveg
alatt a sok fénykép baka.*

*Hitetlenül és szótlán
ajakkal is jó e hajóban
szállni a bűvös úron át.
Mária, szűz anya,
ballani Pannika,
Klárika, Sárika énekszavát.*

WEÖRES SÁNDOR

Domb közt, dombon át...

*Domb közt, dombon át
bosszú fehér út keresi bonát,
túl a piros kicsi házakon
odaforr az ég peremére –*

*Széljárta málomi út,
fehér homokú országút,
ringasd gömbölyü fáid!
Ragyogó-porodba vetem szívemet,
sírjon mint el nem küldött izenet,
széljárta málomi út!*

*Húzódj a búnyó lángban
csillogó por-ruhában,
rajtad a nyulak átfutnak ősszel,
rajtad a szekerek elmennek ősszel –*

*Széljárta málomi út,
öledbe hanyatlík a lomb már,
az évszak ünnepi oltár,
mit mondasz az ittmaradóknak,
mit viszel a mennynek innen?*

*Ragyogó porodba vetem szívemet,
sírjon mint el nem küldött izenet,
széljárta málomi út!*

TATAY SÁNDOR

A Bakony tetején

1935-ben Weöres Sándorral, költő barátommal másztuk meg a Kőrishegyét. Ez volt az utolsó esztendő, amikor még bakonytamási lakos voltam, vagyis odavaló illetőségű, mert az év legnagyobb részét távol töltöttem. Nem sokkal előbb, apám halála után kiköltöztünk a paplaktól; egy kis faluvégi házba, ketten legfiatalabb nénémrel. Itt töltött nálunk egy időt a nyárból Weöres. Egy ugrás volt csak oda az erdő, áttetsző reggeleken egészen közel léptek a hegyek. Egy ilyen reggel vendégem azt mondta könnyedén, menjünk fel a Kőrishegyre. Igyekeztem tudtára adni, hogy annak a közelsége csak optikai csalódás, próbáltam mást, lóg a nyelvünk, mire felérünk, az ilyesmire készülni kell, feltarisznyálni magunkat, és egyáltalán, maga az elhatározás... Tíz perc múlva kiléptünk a kapun, nővérem a végső pillanatban gyömöszölt a zsebünkbe kétségbeesve némi kis harapnivalót. Sándor azt is fanyalogva fogadta, mondván, ez csak rossz szokás, megrögzöttség, hogy aki kirándulni indul, útravaló-készítéssel rontja a kedvét. – Melyik uton menjünk? – kérdeztem, mert nem egy vezetett a Kőrishegyre. – Toronyiránt – felelte ő. Vitába szállhattam volna véle, hogy erdőben nincs toronyiránt, csak a pusztaságban, de nem tettem, toronyiránt ment ő egész életében, hát engedtem elől, nem mindenkinek adatik meg, sőt nem is engedtetik, hogy mindig csak toronyiránt menjen. Előre engedtem őt, az ismeretlent, aki annyit jártam a Ba-

kony északi oldalát. Törtetett és követtem, ha tudtam is, mennyivel kínosabb ez, mint a szolid keringülő. Isten adta, hogy nem tévedtünk el, holott a csúcs nem látható, ha már a hegy oldalát tapossa az ember. Csak távolból tetszik biztonságos célpontnak. Könnyen lehetséges, hogy egy szót sem ejtettünk a táj szépségéről, sem nem találgattuk a tetőn, melyik torony milyen falué. Azt tudom, szóba jött a kilátón, hogy merre lehet Bécs és merre Jeruzsálem. Csak társalogtunk a kilátó legfelső fokán, mintha ültünk volna akármelyik kávéházban. Ez egyébként megeshetett másokkal is akkor kortársaim közül. Vagy természetesen, vagy szerepjátszásból. Úgy való, hogyha az ember húsz-huszonöt éves, távolabb tekintsen, ne ragadjon a saját faluja sarába. Weöres akkor már elismert költő volt, magam kínkeseresven éppen azon mesterkedtem, hogy valamely rendhagyó novellával megdöbbsen az avatott olvasót. Sándor is helyeselte ezt a szándékomat. Azóta sem döbbsentem meg senkit. Akinek nincs rá képessége, hogy döbbsenetet keltsen, az igyekezzék világosan kifejezni magát, küszködjék az egyszerűségért. Sajnos ez sem könnyű, nem is hálás, mert aki világosan beszél, annak szüntelen igazat kell mondania, sőt a valót. Bizony alig van nehezebb, mint a sokat emlegetett nemes egyszerűség. Az igazság pedig az, hogy leláncolt engem már akkor szolgálójának ez a táj, túl korán, amikor még szükségeltetik, hogy az ifjú az egyetemes emberiségre, a világegyetemre vonatkozó általános és megoldhatatlan kérdéseket tegyen fel magának.

Az előző évek szegénysége okozta tán, melyet bőrömön is éreztem elég korai árvaságban. A gazdasági válság korszaka; melyben úgy vallott magáról a falu, mint soha máskor életemben. Megfagyott ekkar a góg, a módos ember lesújtottabb volt, mint a szegény, mert őt érte közelebről a világméretű csapás. Azóta is, ami történt az évtizedekben, átok vagy áldás, gondolatban mind annak értékét és gyászát e falvaknak sorsán mértem meg, ezeknek lakóin, amely falvaknak tornyai többnyire ide látszanának a csúcsra, ha nem nőttek volna magasabbra a fák a kilátónál.

Verses epizisztolát rejtettünk el gondosan Weöressel a Kőrishegyen, összehordott kövek alatt. Nem volt palackunk sem, amelybe elhelyezzük, de egytértettünk, hogy úgyis mindegy a végtelen időben, meddig olvashatók ceruzasoraink, egy év annyi mint ezer.

Még egy régi kirándulásomról kell megemlékezniem, mielőtt hozzákeznék, miről is gondolkodtam ott a hegyen végül a mai eszemmel. Az is legalább ötven éve történt, hogy Bakonyszentlászlóról egy délután jókedvű társaságban felmáztunk a Kőrishegyre északi fényt nézni, ám nem oly fakír módon, mint költő barátommal, hanem étellel-itallal, sőt ha jól emlékszem, asszonyokkal is. Az újságok megírták, hogy egész Magyarország lakossága tanúja lehet a következő éjszakákon ennek a Közép-Európában csodaszámba menő égi tünteménynek, ha elég éber és nyitva tartja a szemét. Hogy az éberségünkhöz szó ne férjen, azért máztuk meg a hegyet, és magáért az éjszakába nyúló izgalmas kirándulásért.

Mikor egészen elsötétedett, találtunk is jelenséget északi irányban az égen. Jó vacsora, tábortűz, némi savankás gyiróti bor elfogyasztása, hangos jókedv közepette akkor elfogott bennünket az áhítat, elcsendesedtünk. Valaki okosan magyarázta, hogy mi is a sarki fény, nem más, mint a Nap elektromos hatása a

legfelső atmoszférarétegekre. E tudományosság hatására még jobban lenyűgözte társaságunkat a mennyei jelenség, míg csak el nem hangzottak profán szavai annak az erdésznek, aki hozzánk szegődött az erdő védelmében, s körülrakatta jókora kövekkel tábortüzünk helyét. – Hát kérem, ha ez lenne az északi fény, akkor mi innét annyiszor láthatnánk, mint az eszkimók, csak hogy ez másvalami: Győr város fényeinek tükrözése a levegőben. Mert párás ott a lég. Tudvalévő mennyi víz folyik ott össze, Rába, Rábca, Marcal meg a Mosoni-Duna.

Hideg zuhany volt ez elsőre, de nem véglegesen, mert a társaság zöme nem szentlászlói lakó volt, hanem győri nyaraló. Büszkék lehettek rá, hogy híres városuk, ha másképpen nem, hát égi segédlettel, de idáig tündöklük.

Bakonyi krónika, 1985. (Részlet)

C S O R B A G Y Ő Z Ő

Séta és meditáció

*A kényes őszi nap mindenbóvá elér.
Ennyi fény, ennyi fény! Ez már a fény utolja.
Rezgő fényoszlop a jegenye, óvatos
forrás iparkodik lábánál, hangja sincs.*

*A koporsóra itt nem gondol senki: balbatatlan
bittel építi házát, erődíti és béleli.
Gyanútlan sétáló, számat tátom minduntalan.*

*Ifjúkoromban váltig undorodtam:
kaloda-város, börtön-város, sivatag-város.
Nagyon sajnáltam magam érte.*

*Ház nőtt az üres telkeken, a dombokon, a réteken.
A bulgárkertek salátái, káposztái, zöldségei
házakká változtak, s ahol a labdát rúgtuk, a
gyakorlótér roppant gyeplégyészöge.*

*A bütlén bünbődik: a régít sem felejteti,
az is benne van, ami nincs.
az is benne van, ami van:
most a bűnél hübbnek kell lennie.*

*Nagy kerekes-bidak, piaci bódék,
konflisok a Széchenyi téren,
árkok, eperfák, öreg temető,
fatelepe, tehéncsorda, búzaföld,
kanyargós ródlipálya-lejtők,*

*madarak- és fák- napja, régi Tettye,
kaszárnya-ablakok alatt komiszkenyérért
siránkozó kölykök, vaskos beszédű,
kopott lányok...*

*Bennem van minden, ami nincs,
s bennem van minden, ami van.*

*Ó bűvölő város, sokarcú,
ha kérdeznék, nem tudnám, hogy milyen vagy,*

*Nyugalmak, zajok fészke,
kőszürke és levélzöld,
begyen bivalkodó, völgyben rejtőzködő,
tegnapelótti és holnaputáni,
makacs munkás, kéjjel lustálkodó,
öl-puha, aszkéta-rideg,
aggastyán-bölcs, kamasz-melldöngető:*

ha kérdeznék, nem tudnám, hogy milyen vagy.

Nekem: a VÁROS mindörökre.

*Ennyi fény, ennyi fény! Ez már a fény utolja.
Az ősz kirakta faltjait a tájra.
Ölében viszi a Mecsek a télbe
embereid és házaid.*

SIPOS GYULA

Elégia egy somogyi vadkörtefához

*Jaj, nékem az a legszebb, mégiscsak az a legszebb,
az a vadkörtefa, a félig lombjavesztett,
áll a legelő szélén, áll a tűnő időben,
nyája nélküli pásztor, szikár magános őrszem,
üszkös fekete ágak, fészket nem rejtő ágak,
úti pibentetői tovaszálló madárnak,
makacsul még a kék ég táblája felé nyúlnak
s nem írnak, nem törölnek ezek a görcsös ujjak,
nem élnek; el sem múlnak, nem írnak; nem törölnek,
mondják a mondbatatlant, a minden szónál többet.
Ősz van, kései ősz van, fanyar-édes ízekkel
borzongató vizében fürdet a hűvös reggel,*

*a nap beve is enyhül, fáradt-mosolya van csak,
éjszaka mellig ködben állnak a szénakazlak.
Ősz van, kései ősz van, tudom, elmúlik minden,
elmúlik ez a perc is, hogy az új megszülessen.
Szerelem teljessége! honnan támad e bánat,
hogy jajszót mondunk néked és jajszót a halálnak.
Nőnek még fák meg erdők, tölgyek, platánok, bársak,
nékem már ez marad meg örökre óriásnak,
ez a vadkörtefa, a félig lombjavesztett,
jaj, nékem ez a legszebb; mégiscsak ez a legszebb.*

F O D O R   A N D R Á S

Utca Kaposváron

*A sarki kert. A koranyári fény
prése alól az orromig csapó
gyöngéd sziromszag, – igen, ugyanaz,
Rézsut, a túlsó oldalon
jönnek a régi gimnazista lányok,
táskájukat két karral öelve
mellükhöz, mint egy nagy babát.
Fejük virága elmenőben
búzó tekintetek feszült
zsinórján visszafordul.*

*Az utca másik sarkán
rozsdás, magos palánk mögött
a kovácmester udvarán,
hajnali csöndes körtefa előtt
ül Veres Péter, fejét hátra szegve.
Bajusza szárnya épp csak fehérszik.*

*A homlokra húzott kalap
fekete karéja alá,
tisztá szemébe fogja a diákot:
– Édes fiam, hát hoztál valamit?*

ÁGH ISTVÁN

Szigliget, április

I.

*Megkeresek minden régi helyet,
nem ott van és nem úgy, nem
olyan semmi sem, s az a Valaki
sincs jelen, akinek ujlenyomata
egy elveszített ibolyán,
tudom, a száraz csónakot
minek rakta az árokpartra,
a házakat minek meszelte át
szokott kopottból, szapora
mozdulattal minek takarított,
bogy minden úgy legyen,
amilyen sose volt, ennyire
boldog össze-vissza,
én áprilisi iskolám.*

II.

*Valaki úgy bánik velem,
enyém legyen még ez a
vörös kutya is, ahogy szabad
láncon szalad, enyém a két
öreg vörös tyúkja csendélete,
s ami szóra sem érdemes,
vagy ki nem mondható titok:
ablaka szárnyasoltárából
hiányzó Szűz enyém, mert bele-
látom, meg azt a sokszorosított
Krisztust szőlődülőn és útfelen,
szigligeti nekem való
jeruzsálemi csonka corpust,
Virágvasárnap egész Nagybetem.*

III.

*Helyettesít e várromszínű föld,
Hát nern is folytatom, nagyobb
költészetet csinál, ki teremtményeit
alulról fölírja szememig,
hozzáfokoz, amíg basonlatot*

*találnék, kifakad a nyír, minek
írásjel nőstény s hím közé,
ha a csönd kékje fűt-fát összead?
s tagolatlan összetett mondatok
a rétek, erdők, nincs országhatár,
nem bajt más gondolat csak e
szerelmes diktátor; csupán ez a
jácint-buja, ágypuba fénybaraszt,
e gátlástalan mindig ugyanaz.*

N A G Y G Á S P Á R

Hegyi búcsú Kisasszony napján

2004. szeptember 8.

*„tejbez tudtam, anyám szemének méze jár”
Kalász Márton*

Évente csak egyszer mindig ezt a harangot hallom,
amint szinte bocsánatkérő rekedtséggel lelopakodik
a szőlőhegyi kápolnából és jelenti az ünnepnapot,
(a világ túlvégén, óceánzúgásban is hallottam),
s látom „belső vásznaimon” ahogy sietve lépünk,
és örökre fülemben anyám szelíd nógatása:
*gyerünk, gyerek, ne állj meg, már csak két nyúlugrás odáig!,
majd kifűjjük magunkat fönt, öregapád vén gesztenyefájánál,*
biztatja magát is, fején a fonott, elemózsiás „kerék-kosár”...
szegény anyám, visszeres lábaival egyre csak szaporázza még,
kanyargó ösvények, lombfödte, kátyús szekérutak, horhosok után
végre megpihenünk a hófehérre meszelt hegyi kápolna tövében...
anyám kékkockás abroszt terít a fűre, áhítattal fogadjuk az ételt,
aztán megtörjük a kalácsot is, szakítunk hozzá illatozó szőlőt,
s egy szélfúvással hátunkra csap a hegyi kiserdő hűvöse,
itt most béke lesz egy napra legalább, mondja apám,
mikor már borából kortyint s kalapja mellé heveredik a fűbe,
anyám szemében könny, amint visszhangként motyogja
a kápolnából kihallatszó imát, boldogan közöttük ülök én,
köztük, akik már nincsenek, de minden évben itt búcsúznak,
szól a harang időtlenül, Kisasszony napjának delén...

BELLA ISTVÁN

Sárkeresztúri litánia

Szülőfalum búcsúnapjára

*Szép és igaz a falunk neve,
sár is, kereszt is, úr is.
Mint minden ember élete,
sár is, kereszt is, úr is.
Mint minden magyar éneke,
sár is, kereszt is, úr is.
Igaz dal. Nem gépzene.
Sár is, kereszt is, úr is.
Történelmünk lélegzete,
sár is, kereszt is, úr is.*

*Ki egyszer ideszületett,
sár is, kereszt is, úr is.
Egyszeri, emberi üzenet,
sár is, kereszt is, úr is.
A világ végire is mehet,
sár is, kereszt is, úr is.
Bárhon, bárki s bármi lebet,
sár is, kereszt is, úr is.
Csak ami itthon volt, az lebet,
sár is, kereszt is, úr is.*

*Én is idevalósi vagyok,
sár is, kereszt is, úr is.
És mindig is az maradok,
sár is, kereszt is, úr is.
Bárhogy is voltam és vagyok,
sár is, kereszt is, úr is
bármeddig élek és halok,
sár is, kereszt is, úr is,
Sárkeresztúr fia vagyok:
sár is, kereszt is, úr is.*

TÜSKÉS TIBOR

Táj és költészet

– Párbeszéd -

...

– Tudod, hogy amikor nálunk a szellemtörténetnek még híre-pora sem volt, Cholnoky Viktor egyik írásának már azt adta címül: Pannonizmus?

– Persze Cholnoky is dunántúli volt – vetette közbe barátom.

– Cholnoky dunántúli. De Vahot Imre nem, aki pedig már 1844-ben tmulmánvt írt *A tiszai és dunai költők hazánkban s Kazinczy Ferenc műiskolája* címmel. S a dolgozatban az irodalom táji színeződéséről beszélt. Nem gondolod, hogy Vahot Dilthey magyar előfutára? Ha a szellemtörténet hibásan túlhangsúlyozta némely táji motívum szerepét, nem jelentheti azt, hogy, kellő helyére rakva, a jelenségek értelmezésénél ne beszéljünk róla. A nemzet közismert marxista meghatározásában is ott szerepel a történetiség és a földrajzi sajátosság. Valamely nemzet irodalmából, sőt, egyetlen költő műveiből kiiktatható vonás lenne?

– Túl általános, amit mondasz. Igaz, vannak táji sajátosságok, de ezek jelenléte szerintem nem válik az irodalom javára. Ami meg a történeti hagyományokat illeti, a dunántúliaknak jobb arról nem beszélni: a Dózsa Györgyöket, a Rózsa Sándorokat mindenkor az Alföld adta.

– Most pedig nekem kell azt mondani, hogy előítéletekben gondolkodsz. Vegyük sorra a dolgokat...

– Nagyon helyes.

– A Dunántúl és az Alföld között, azt hiszem, nemcsak egyszerűen táji különbségekről van szó, hanem arról, hogy Dunántúl földrajzi adottsága meghatározóbb jellegű. Meghatározóbb az itteni irodalom számára is. Hagyjuk a domborzati formákat, a csapadékmennyiséget, a széljárást, a növénytakarót, a népsűrűséget. Csak két táji sajátosságát nézzük, a Dunát és a Balatont. Gondolsz arra, hogy a honfoglalás óta 1848-ig, amíg Széchenyi meg nem építette a Lánc hidat, Magyarország valójában két földrész volt? Legalábbis az esztendő egy részében, jégzajlás idején. De máskor is! Micsoda életveszélyes akadályt jelentett ez a folyó a közlekedésben, a postajárásban, a kereskedelemben, mindenféle emberi érintkezésben a két országrész közt.

– A Duna mégsem a La Manche!

– Az nem. De már a rómaiak korában egy birodalom határa, s később is az emberi érintkezés szigorú akadály. Ki merészkedett télen a szilánkokra hasadó jégre, s nyáron az örvénylő hullámok hátára? Már a lovasposta korában, az 1800-as évek elején is hetekbe-hónapokba telt, amíg a levél eljutott Dunántúlról Széphalomra, Kazinczyhoz. A folyó, mint a zsák bekötött szája, csak a belső mozgást engedte...

– A másik dunántúli csoda?

– A Balaton. Amikor a hidak végre imitt-amott összepántolták a két országrészt, fölfedezte az ország a Balatont. A századfordulón még azt tervezték a

jámbor zalai földmérők, hogy kiszárítják és termőfölddé teszik a medrét. Ma pedig egyetlen nyáron hárommillió vendég fordul meg a partján. Ha a „szeregett tájék” kedvéért, ahogy Berzsenyi mondta, idezarándokol az ország és a nagyvilág távoli zugából is az ember, gondolod, hogy a környezetében állandóan ott előre hatástalan marad? A Balatonnak nem lehet hátat fordítani. Nézni kell. Tudnál mondani még egy természeti szépséget e hazában, amelyről annyi vers született, mint a Balatonról?

– Valamelyest ismerem költészetünket s az antológiákat is, megint az antológiák!, amelyek egybemarkolták e verseket. De épp ebben van a dolog bibéje. Dunántúlon könnyű költőnek lenni, de csak tájköltőnek. Sok itt a tájvers! Mondhatnám: kizárólagos dunántúli költőtípus a tájköltő.

– Tájvers, költőtípus... Alighanem megint túlságosan leegyszerűsítéd a kérdést. Inkább ahány tájvers, annyiféle. Legalábbis inkább különböztetni kellene, mint összemosni a határukat. Imént mondtad, járatos vagy az irodalomban. Neked magyarázzam akkor, hogy a természet és a táj a líra lapjain mennyi különféle jelentésben, értelmezésben szerepel, tér vissza, újul meg? A természetábrázolás akár ellentétes tartalmak kifejezője lehet. Csak a közelmúlt néhány példájára gondolj! A feudális társadalomból kiutált Csokonai a „zordon erdők, durva bércek, szirtek” társaságában – mint Rousseau Ermenonvilleben – azt a magányt találja meg, ahol „ember és polgár” lehet. Bizonyára elfogultnak ítélnél, ha ehhez még hozzátenném, hogy a verset Dunántúlon, a Balaton partján írta. Vegyünk más példát: Ady versei tele vannak táji motívumokkal. De ki merne a Havasok és Riviérában puszta természeti képet látni, s – még triviálisabb példa – A magyar Ugaronban a fejtrágyázásra való buzdítást keresni. Mert a költő elvadult tájon gázol, s az „ős, buja földön dudva, muhar”. De akár Juhász Gyula impresszionista tiszai képei, Babits kékelő dombhajlatokat idéző sorai puszta tájversek lennének? Megette a fene azt a verset, ami táj és ember kapcsolata, azaz költészet helyett csak tájképet fest. A táj csak az a pillér lehet, ahonnan egy emberi és lírai világot boltoz maga fölé a költő. E világ minőségét volna érdemes nézni, s nem a tájköltészet bélyegzőjét használni válogatás nélkül. Ne feledd: Ha a kép nem több önmagánál, nem érdemes nézni...

– Babits és Juhász Gyula nevét említetted. Az egyik dunántúli, a másik alföldi. Mégis, azt hiszem, több az, ami összefűzi őket, mint ami elválasztja. A kor. A különbségek pedig éppen nem táji okukkal magyarázhatók. Hanem a társadalmi helyzet, az esztétikai nézetek sajátosságaival. Nincs dunántúli meg alföldi költészet!

– Ezzel könnyű egyetérteni. Valóban, ne túlozzuk el a táj formáló szerepét. De a kelleténél kevesebbre se becsüljük. Senki sem tagadhatja meg, hol született. Akár a szerelemben, a bölcsőhelyhez sem lehet büntetlenül hűtlen az ember...

Csupán annyit tettem ehhez hozzá, hogy a dunántúli táj meghatározóbb erejű; és hogy az innét sarjadt irodalmat a táj sokkal jobban átszövi, önmagában nem lehet baj. Játékra csábít a képzelet. Mit szólnál egy ilyen címhez: A Balaton és a második világháború. De a tanulmány nem a hadi eseményeket vizsgálná, hanem azok hatását az irodalomra. Emlékszel, hónapokig ez a hatalmas víztükör volt a tájékozdási pontja a repülőknak. A Balaton fölött gyülekeztek ezerszám a Literátorok. „Ki gépen száll fölé, annak térkép e táj.” Ám a megbillenő gépszárnyak, a légelhárító lövedékek vattacsomói, a légcsavarok

morgása jeltelen maradhatott azoknak az emlékezetében, akik gyerekszemmel, hátrafesztett nyakkal naphosszat az eget kémlelték?

– Ez a különös ötlet, úgy látom, már más gondot érint. Talán az iránytűként használt Balatonban találsz magyarázatot arra is, hogy miért nem volt a Dunántúlon a második világháború idején magyar ellenállás? A tóhoz igazodó repülőgépek látványa belefojtotta a szót az emberekbe... Nem inkább arról van szó, hogy itt tradíció a konformizmus, itt történelmi örökség a megalkuvás? A nép, az ország szíve mindig keleten dobogott. A nemzeti múlt haladó hagyományait mindig az Alföld adta.

– Most meg én mondom, hogy túl nagy szerepet tulajdonítasz a múltnak. Haladó hagyomány? Nem érzed, olyan ez, mint a regresszív avantgarde? Fából vaskarika. Meg talán nem is egészen úgy fest a dolog, hogy „labanc” Dunántúl, „kuruc” Alföld. Túlságosan egyszerű lenne így. Akárcsak ha valaki azt mondaná, művelt Dunántúl, barbár Alföld.

– Hallottam is már ilyesmit: Ha Tolnából vagy Baranyából valaki átjön a Dunán, vigyázzon, s jól nézzen körül, hol harap a kutya? De ezt nem szégyellik az alföldiek. Miért válhatott a Tisza-vidék a szabadság jelképévé? Mert itt mindig elevebben élt a rebellis gondolat. Nomád pásztorok, szabad hajdúk, kuruc szegénylegények, császári szolgálatból szökött katonák, betyárok fészke volt e táj. S a Dunántúl? Keresztvíz alá hajtott alázatos fejek, alkalmazkodás a hatalomhoz, konzervativizmus, barátság Béccsel, nemesi udvarházak... Itt Rákóczi, ott Pázmány, itt Kossuth, ott Deák...

– Harapós kedvedben vagy. Nem inkább: ott Rákóczi, itt Zrínyi, ott Kossuth, itt Széchenyi? Ne azt keressük, ami elválaszt, hanem, ami összeköt. Ne azt, ami szembefordít, hanem, ami kiegészít. Ne az ellentéteket, hanem a különbözőségeket. A sajátosságokat. A szintézist. Ami nem az egyéni vonások összemosásából épül, hanem a részletek egységéből.

– Igen, a sajátosságokat.

– Vallasd meg a történelmet! Ezt a földet már a honfoglalás előtt városokat összekötő kóutak hálózta be. Itt gőzzel lakásokat fűtöttek, agyagsóban vizet vezettek. Rómához mérve persze provincia volt, de a szarmata földkunyhókhoz mérve művelt világ. A Duna egy birodalom, egy földrész, Európa határa... Az úton, amelyen ma jársz, római légiók szekere haladt. A pécsi székesegyház falaihoz az első köveket a IV. században rakták le. A traktor császárok képével díszített pénzt vet ki a földből. S aki a pénzt a földbe rejtette, e helyen már valaha szőlőt metszett, gyümölcsfát karózott, kertet gondozott. A „művelt arcú táj”, ahogy a költő mondja, ezt jelenti hát. Folytassam a sort? A honfoglaló magyarság zöme, köztük a fejedelmi törzs a Dunántúlon telepedett le. Az egész középkorban e táj adta a királyok székhelyét: Buda, Fehérvár, Esztergom, Visegrád... Iskolák, kolostorok működtek. Itt nyílt meg az első magyar egyetem. Az európai szintű magyar humanizmus itt virágzott. A török után itt indult meg leg hamarabb az újjáépítés. S a barokk nemcsak kastélyt, sisakos tornyú templomot, présházat emelt, hanem a kastély-ban könyvtárszobát, a templom falára freskót, a szőlőkben és a falvakban ízlést és arányt hordozó épületeket.

(Dunántúl. Antológia. Szerkesztette Pákolitz István és Tüskés Tibor. Pécs 1967. Jelenkor-Magvető, 5-16. részletek)

TORNAI JÓZSEF

Öreg Fiatall Sas

*Öreg Fiatall Sas,
hova lett szállásod?
Letört karmaid is
a semmibe vágod.
Régen ég föld között
a tied volt minden,
most nem sír zsákmányod,
csak emlékeidben.*

*Reggel arra ébredsz,
álmodban szerelmed
ölével, szájával
megint a tied lett.
Tied az illatos,
a gyönyörű álnok,
kilenc közül egyik
vérengző áldásod.*

*Ha erdei fának
annyi ága nőne,
abányszor még gondolsz
a téboly-időkre,
letörne a lombja,
száraz gallyá válna:
ilyen minden napod
visszavágyódása*

*oda, hol tavasszal
a Nagy Turján martján
ámuloztál bibic
Napba-jajgatásán.
Nyulakat vadásztál,
varjút nyilaiddal,
föl-fölszakadt melled
éjéből egy-egy dal,*

*verseket toldoztál
egybe ügyes széllel,
vaktában röpiültél
messze az estékkal.
Nem volt soha fázós
fészken-búzódásod,
ha az őszi ködök
mögül a Hívás szólt.*

*Addig-addig ültél
égi tüzek mellett,
hol a csillagképek
kérdéznek, felelnek,
míg elfogyott erőd,
furcsa, nomád véred:
nem maradt belőlük,
csak a régi vétek.*

*Az írás, az írás!
Hitted: jellé válhat,
ki forgat fejében
filozófiákat?
Ünnepelve azt is,
ami eljöhet még,
mert ezt követelik
sejtések és eszmék?*

*Öreg Fiatall Sas,
az utolsó nótád
valahol hallod már,
hogyan állod a próbát?
Halált fényességgel
bányszor összemértél,
rettegést örömmel
egybe-ütköztetted,*

*mostmár arra vigyázz,
hogyan más gondolattal
nem ülbetsz fák csonkján
borzolt szárnyaiddal,
csak ha tudod, álmok,
csillagok és esték
káprázatok, mint az
ifjúság, öregség.*

*Utolért üldözöd
zengős hajabóval,
öreg Fiala Sas,
várd férfibomlokkal,
mint ki nem fogadott
el soha más törvényt,
csak az úri vadon
végső menedékét.*

És megölte

*Mikor elment, akkor
is úgy szerettem,
mint a bűnbeesés
előtti Kezdetekben.
Egész nap szeretkeztünk.
Paradicsommadarak
járták násztáncukat
a tudatunk alatt.*

*Tele volt testvéri
állatokkal az erdő,
és Évát imádta
a Bósz Teremtő.
A szépség rubáját
úgy szabta ki rá,
mintba egy csillag
fényeit ontaná.*

*Szép is volt, túl a
földi mértékeken,
és nem törődött senki-semmi
mással, csak velem.
Ez volt a bűn. Az Úr
nem tűrte tovább,
hogy egy lobbant szív
átlépje a balált.*

*És megölte. Mellén az utolsó
közös bajnalon
a szélben meg-megringó,
nagy vadvirághalom,
jaj, én szórtam oda,
jaj, színek, illatok!
És fölbredtem, és
tudtam, hogy halott.*

*Hiába sírtam, fétisarccal
furcsálkodott az ég,
és az ősi lomb sem
takarta közönyét.
És a patakok elbújtak
lármás szemem elől,
felbők sötétedtek
a rét ködeiből.*

*De Isten nem tudta,
az őzek, bogarak
nem engedik, hogy
sárrá poshadjanak
az én tagjaim is,
mint Éva teteme,
lényük szívességével
megvédték ellene.*

*Így indultam. Vállamon
a kiontott Öröm
leomló hajával
az éden-vert mezőn
új társak, földrészek,
édes kutak felé,
hol sorsom az enyém lesz,
nem a Jóistené.*

Értelem, értelem!

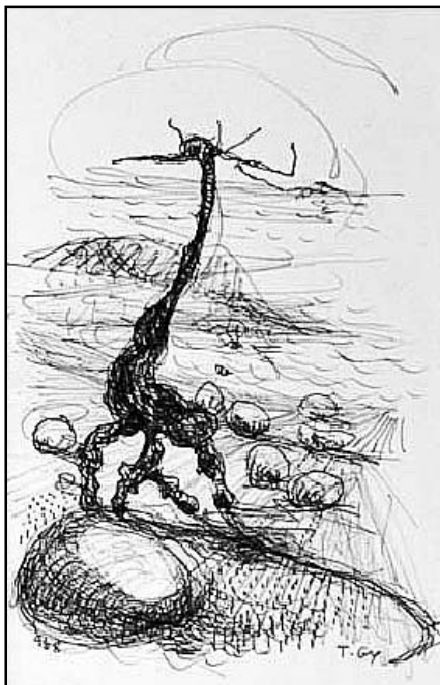
*Febér flanelingem,
mért üldöztök engem
üresség-országba,
vakság ablakába.*

*Ott leszek én rózsza,
mint ezer év óta,
kitárom a mezőt
reggel-harmatokra.*

*Folyó, mocsár, mező,
régén-bagyott erdő,
aból megfürödtem,
Ikarusszá lettem.*

*Fojtogattok, felbők,
jaj, miért, emberfők,
talán nem én súgtam
nektek eszmélendőt?*

*Koponyám lengetem,
Tudás Fája legyen,
csúcsán gallyfészke az
értelem, értelem!*

Hegyi páva, kótojásokkal

UTASSY JÓZSEF

Szeptember elején

*Csillagászati ősz. Vasárnap.
Szelek tornáztatják a fákat.*

*Fel-felnyög egy jegenye: korban.
Arcán rémület, vád, iszony van.*

*Lépdelek, ősz, öregem, árván
úttjaidnak bosszúdad árnyán.*

*Ne göncölödj, bét csillag, értem!
Nem akarok meghalni még, nem.*

*Lüktet, minden sejtem sajog: szeress ma!
Keresztfa vagyok, eleven keresztfa.*

Az én asszonyom

*Hitvesként remekbe faragott némben:
a feleségem.*

*Se szép, se csúnya. Maga a büség.
Ajkán mosoly ül. Szeme derűs ég.*

*Takaros, tiszta, okos. S oly vidám:
Isten is nékem szemelte ki tán!*

*És nem félt senkitől. Én sem féltem őt.
Úgy ismerjük egymást, mint a temetőt.*

*Ő árva már szintén,
mint én.*

*Nincs az a kincs, amiért odaadnám!
Ha egyszer elhagyom: csak Sohanapján.*

Te kedves

*Te páratlan,
te magányos,
te legeslegeslegszebb,*

*ne sírdogálj,
föl a fejjel,
soha, sohase reszkess,*

*nincs,
nincs nálad
szentebb,*

*se pogányabb,
sem istenibb,
se bátrabb,*

*se fessebb,
se hübb,
se frissebb:*

*ám messzebb
sincs más nő
tőlem, mint te,*

*te,
te örökké
vesztes,*

*bát vess meg,
vess meg hát,
vess meg,*

*gyönyörúm,
én halhatatlan
bitvesem -*

Te Kedves!

Hatvanon túl

*Nem is tudom, szeretsz-e még, de kérdem.
Lám buksidat nagy búsulásnak adtad.
Azon tűnődsz tán: istenem, de régen
nem gyulladt ki a lepedőnk alattad?!*

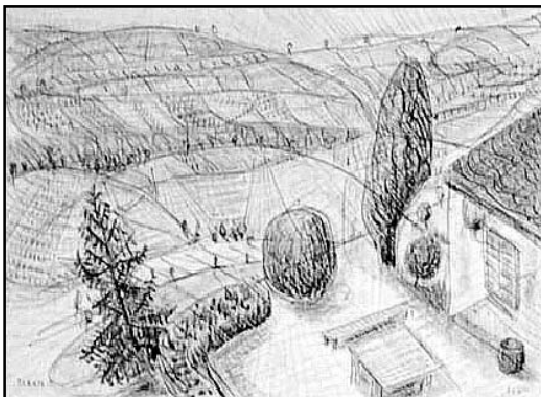
*Hatvanon túl tapintatlan a férfi,
hiszen cserbenbagyja őt is a vágy.
Csókjai csódjét előre megérzi,
mint az őzek, zergék a lavinát.*

*Ne szomorkodj, lila bánattal megvert
nőm! Támaszd föl inkább legénykorom!
Én hálából kölcsönadok egy tengert,
S medúza-nagy melled megcsókolom.*

Várlak

*Alvó,
ki rólad álmodik,
és szépnek lát,
nagyon szépnek:*

*ő sejtí csak,
hogy állok itt,
s várlak,
várva várlak téged.*

Széles sugárban

Derű és harmónia

Takáts Gyulát, a költőt nem kell bemutatni a fonyódi közönségnek, hiszen élete jelentős szakaszai kötődnek ide. Itt töltötte gyermek és ifjúkora nyarait, állandó résztvevője, sőt elnöke volt a Fonyódi Helikonnak, és élete utolsó nyarai is Fonyódon teltek.

A rajzolás iránt az első vonzalom édesanyja emlékezete szerint az volt, amikor ceruzát kért. Ennek a ceruzának esett aztán áldozatul a fal, a padló, ajtó, ablak és nagypapa könyvei is.

Aztán később egy Rippl-Rónai pasztell volt rá óriási hatással rá, erre így emlékezett: „olyan ütést és élményt sokáig nem éreztem az irodalomtól, mint a Rippl-Rónai kép látásakor”.

És ezzel az érintéssel az a vágy ébredt benne, hogy ennek az érzésnek hangot kell kapnia.

A ceruzának, a zenének, a színeknek és a verseknek az iskola fölé növése kezdődött meg ezzel. Épült benne egy tágasnak mondható és boldognak érzett világ, amelybe éles nyilallással azután belehasított a betegség, ami másfél évre fordította meg gyermekéveit.

Ágya mellé csendéleteket építettek, a barátai modelljei lettek, amikor jobban volt, igen sokat rajzolt. Ugyanazokra a sárgás, dorozmás suszterdeklikre, amelyeket Rippl-Rónai is nagyon szeretett használni pasztelljeihez.

Gyakran átjárt a Róma-helyi kertbe, melynek ura Rippl-Rónai volt, akinek megmutatta akvarelljeit, ahol minden ellenkező színű volt, mint a valóságban. Rippl megkérdezte, hogy te így látod ezeket? Miután igennel válaszolt, azt mondta neki, akkor így is ferd. És ő festett, rajzolt, készült a felvételire.

Aztán egy sorsfordító pillanat következett, amikor az érettségi tételt egy elharmkodott mozdulattal visszaadta. A pótvizsgát szeptemberben tette le, így aztán időben kiesett a Képzőművészeti Főiskola felvételijéről. Erre így emlékezett: „Egy rossz mozdulat, és én ecset nélkül a pécsi egyetem bölcsészeti karán találtam magamat. Egy elhirtelenkedett mozdulat volt ezúttal az irodalom felé fordítóm.”

A rajzpapír és a rajzeszközök később sem hiányoztak keze ügyéből. Ahogy Takáts Gyula lírájának van sajátos, vizuális stílusa, azonképpen ezeken a kedves és meghitt lapokon is felismerhetjük a költő egyéni hangját és dallamvezetését. A napfény, a víz, a hullámzó őszi dombok, a vetkőző fák, a karéjos öblű part, a szőlő és pincék a visszatérő motívumai ezeknek a képeknek. De ami igazán egységessé teszi őket, nem a motívumok, a használt eszközök, a toll, a kréta rokonsága, a sárga és a kék színem uralkodó jelenléte, hanem a képekből sugárzó csend és tisztaság, derű és harmónia.

Az életszeretet, a ragyogó táj, a színek, a napfény mind megvan Takáts Gyula művészetében. Köztük már az a barátság is megvan, amelyik ezeknek megörökítőihez fűzte. Közülük két alkotót kell megemlítenünk, az egyik Egry József, a másik Martyn Ferenc. Az Egryvel való barátságának egyik emléke a Vízütőkör c. kötetük, amely 14 Egry rajzot és 18 Takáts Gyula verset tartalmaz.

Takáts Gyula vizuális érzékenységgel, képi látással megáldott költő. Nem egy író kirándulásai ezek a rajzok egy rokon művészet területére, hanem a harmonikus költői látásmód más művészeti síkon jelentkező vetületei.

Ugyanaz a táj a rajzokon, mint a verseiben, ugyanaz a derús életszemlélet vonja fénybe a képeket, mint amely átsüt a Mézőntő, a Virágok virága lapjain.

Takáts Gyula verseiben együtt van jelen a klasszikus hagyomány a modern nyelvhasználattal, míg rajzai akadémikus elveket követnek. Tisztes konzervativizmus ez, amely nem a láttatás újszerűségére, hanem a harmónia lekottázására törekszik, a külső és a belső képek megfeleltetésére. Ezek a rajzok nem az ismeretlennel viaskodó kalandok – etűdök inkább, vizuális tanulmányok a költeményekből is jól ismert élményanyagból. Ez a Pannon táj, a Balaton és persze a drága Becehegy, egészen a vízig, a berek rejtelmes világáig futó, hosszú Bacchus- lugasokkal.

A természet és az ember egymáshoz ezer szállal kapcsolódó viszonyáról szól ez a művészet. A versek is, a rajzok is. Takáts Gyula a mindenséggel méri magát. Rajzainak nincsenek ilyen ambíciói, nem konkurálnak a Teremtővel, hanem a világot látó ember/költő számára legmeghatározóbb tereket, kiterjedéseket, azok felsejlő logikáját tapogatják le. Amikor ő rajzol: egyszerűsít, elemmez, értelmez, a témát a vonal tömör, bölcs kellemével viszi papírra.

Nem virtuóz, de annál őszintébb képek ezek, a formai bravúrok helyett naivitás nélküli áhítattal avatnak be egy világrész harmóniájába.

De Takáts Gyula grafikai nemcsak a Becehegy hívogató nyugalmát, a balatoni táj isteni rendezettségét, a művész alkotóházának/présházának biztonságát adó, belső szerkezetét tárják fel, hanem reflektálnak a művész versépítő technikájára is. Megmutatják a tovább már nem bontható, de még elgondolható, lerajzolható lényegét.

(Elhangzott 2009. július 25-én, a Fonyódi Múzeumban, Takáts Gyula grafikai kiállításának megnyitóján.)

PARILL ORSOLYA

Vázlatok

Már kisdíakként kitűnt rajztehetsége, amelyre Rippl-Rónai is felfigyelt. Így a fiatalon elhunyt „kész festő”, Balázs János mellett alig tizenévesen látogathatta a mester rajzórát. A pécsi bölcsészkaron diplomázott történelem-filozófia-földrajz szakos tanárként, de a rajzkretát soha nem cserélte föl végleg az írótolllal. Művészi látásmódját az Egry Józseffel és Halvax Gyulával kötött barátsága árnyalta tovább a 30-as évek végétől. Mindkettőjükkel a család fonyódi villájának megépítése után kötött életre szóló barátságot. Erről a barátságról tanúskodik az is, hogy egy-egy fiatalkori kötetét mindketten illusztrálták.

Érzékeny képi látásmódja költészetének, prózájának, sőt esszéinek is sajátos, páratlanul érzékletes színt ad. A hatvanas évek elején lép önálló kiállításával a közönség elé lép. Első kiállítását Pécsen Martyn Ferenc nyitotta meg. Képeihez éppúgy, mint költészetéhez, a balatoni - becei - táj és világ szolgált kifogyhatatlan élményanyagot.

A jelenségek világában derús, mediterrán eleganciával eligazodó művészi attitűd első feleségének halála után elkomorodik. Immár az érzékenyen és a

szavakon túli világ izgatja, az „ötödik évszak”, a megkövült idő. Az egymásba csúszó idő- és térsíkoknak, az „onnan” üzeneteinek minél pontosabb megfogalmazása – költészetben és képben egyaránt. Ebből a kutató és egyre filozofikusabbá váló szemlélődésből, az innenső és onnani világ metszéspontján születik meg a különös Drangalag-világ és ennek művész-filozófusa, Csu Fu. A költő mása, alkotótársa és vitapartnere, aki egyszerre tűri, érti és magyarázza is e kettős szorítású ihletést.

Takáts Gyula, a Baumgarten-, József Attila-, és Kossuth-díjas költő, aki 96 évesen, 2007-ben jelentette meg legutolsó verseskötetét, 2008-ban még utoljára kézbe vette a tustollat, és néhány felejthetetlen képben vázolta föl a körötte beszűkülte világot.

A rajzmappa címe: „Vázlatok”.

Azon a 2008. évi, november 20-i hajnalon páratlanul kerek és harmonikus életművet hagyott maga után.

A másik part